

EDEBİYAT • TARİH • KÜLTÜR
SANAT DERGİSİ

SAYI: 3 TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL YIL: 2015

şehr-i kadîm

aziziye

KAYBOLAN ŞEHİR

**YANLIŞ BİLİNERİYLE
ERZURUM ULU CAMII**

SALTUKLU MİMARİSİ

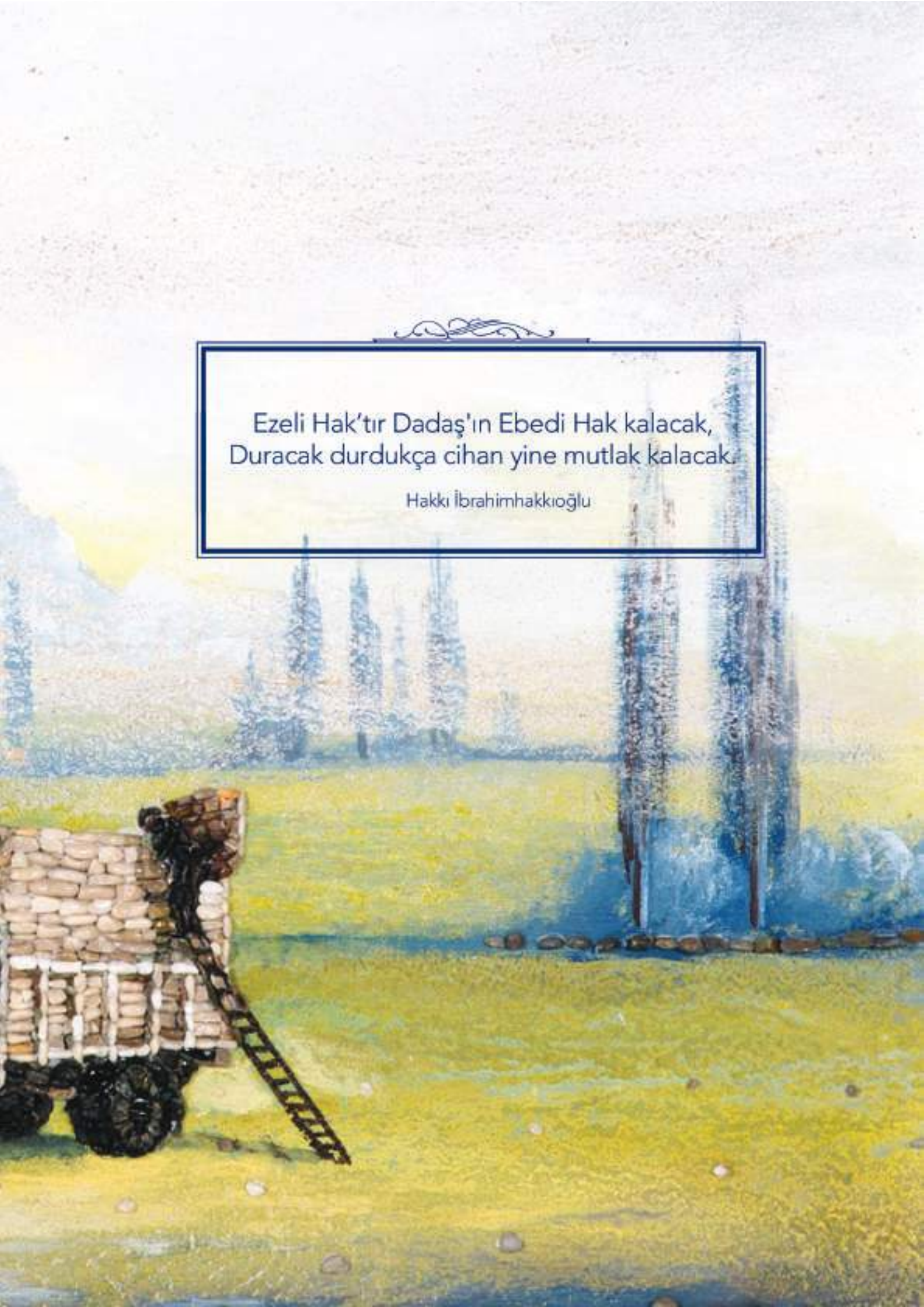
**ERZURUM'UN
SONBAHARI**

ve...

ESER: Fehim İBRAHİMHAKKIOĞLU

Ezeli Hak'tır Dadaş'ın Ebedi Hak kalacak,
Duracak durdukça cihan yine mutlak kalacak.

Hakkı İbrahimhakkioğlu

ERZURUM

Erzurum, Anadolu'nun özü,
Emrah'ın sözü,
Reyhani'nin acılı yüzü,
Sümmani'ni ağlayan gözüdür.
Sevginin yudum yudum içildiği,
ana'nın, ata'nın, vatanın, bayrağın, ezanın
karşılıksız sevildiği,
Doğu'nun sınıртаşı, yiğitlerin otağı,
cumhuriyetin adıdır Erzurum.
Tarihin ağladığı,
vatanın yandığı en acılı devirde,
ilk sesi haykıran şehirdir Erzurum.
Gönüllerin en kuytu yerinde,
darda kalanın, sıkıntıda olanın,
bi'çarenin, mazlumun, ah edenin,
Hak'kın ve haklının yanındadır Erzurum.
"Yetişin" denilen en çaresiz anında,
vatanın emrindedir Erzurum.
Sır'dır Erzurum,
sırdaştır, gardaştır, yâr'dır.
bar'dır ve illa ki, Dadaştır Erzurum.
Kırmızı gül'dür Erzurum.
Çarşı, pazar'dır, har'dır, kar'dır, hazan'dır
ve dertlere derman yazandır Erzurum.
Minarelerinden peygamberine
sabahtan yatsı'ya selam gönderen can şehir,
canan şehir, aşk ile yanan,
Mevla'ya emanet şehirdir o.
O,Erzurum'dur...
O, Huma Kuşu...
O, çift başlı kartal...
O, Mülk-i İslam kilidi...
O, ülkenin can simidi...
O, öğünde öldüğüm,
taşına toprağına gurban olduğum,
özüm, gözüm,
canım memleketimdir benim.

İÇİNDEKİLER

• Başkandan.....	4
• Editörden.....	6
• Kaybolan Şehir (Yaşar Bayar).....	7
• Yanlış Bilinenleriyle Erzurum Ulu Cami (Anonim).....	12
• Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından 1915 Ermeni Olayları (Ebubekir Elmalı)	20
• Gönül Gergefimden (Tahsin Kaya).....	25
• Çehreler Albümü-Rubailer (Tacettin Şimşek)	26
• Erzurum'da Atçılığın Tarihi - İlica Aygır Deposu (Prof.Dr. Murat Küçükkuşurlu).....	28
• Erzurum Kasidesi (Yalçın Bayar)	36
• Yıldız ile Türkay'ın Destanı - Gelin Geldi Efsanesi (Doç.Dr. Abdülkerim Dinç).....	38
• 1946 Yılında Hazırlanan "Aras" Dergisi ve İki İdealist Adam: Cahit Solakoğlu ve Osman Kuzulugil (Naci Elmalı).....	46
• Çayname (İhsan Çoşkun Atılcan)	51
• Saltuklu Mimarisi (Prof.Dr. Haldun Özkan).....	52
• Erzurum Lisesi Belgeseli Üzerine (Neslihan Arzu Keteci).....	68
• Oralarda (İlhami Çiçek Anısına).....	72
• Bir Erzurum Masalı - Ölümsüz Köy (Sermin Nurcan Azizoğlu) ..	74
• Erzurum Gravürleri (Prof.Dr. Mustafa Küçüköner)	77
• Ashab-ı Ress (Prof.Dr. Ahmed Bedir).....	86
• Kitabevlerinin Erzurum Serüveni (Abdurahman Zeynal)	89
• Hicret Vakti (Mehmet Yaşar Genç).....	98
• Erzurum'un Sonbaharı (Doç.Dr. Erkan Göksu).....	100
• Erzurum'un Kelebekleri (Öztürk Akkök)	108
• Erzurum'un Kandillerini Yazan Adam: Abdurrezzak Türk (Erdal Güzel)	112
• Ümit Gergit ile Sanat Üzerine.....	114
• V.V.(Wilhelm) Barthold'un Gözünden İslam Kültürü (Şahin Torun).....	118
• Erzurum'un Şehitleri	120
• Erzurum Mutfağı - Su Böreği	139

Şehr-i Kadim Aziziye
EDEBİYAT • TARİH • KÜLTÜR • SANAT
YIL:1 (2015)

SAYI:3 TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL
ÜCRETSİZDİR

Aziziye Belediyesi Yayınları Adına Sahibi
Muhammed Cevdet Orhan

Genel Yayın Yönetmeni
Halil Özcan

Yayın Koordinatörü
Muhammet L. KAYA

Yazı İşleri Müdürü
Recai Pak

Yayın Kurulu
Prof.Dr. Haldun Özkan
Prof.Dr. Erol Kürkcüoğlu
Prof.Dr. Hüseyin Yurttaş
Doç.Dr. Rıdvan Canım
Doç.Dr. Murat Küçükkuşurlu
Yrd.Doç.Dr. Abdülkerim Dinç
Yrd.Doç.Dr. Tacettin Şimşek
Yrd.Doç.Dr. Yusuf Bilen
Yrd.Doç.Dr. Zerrin Köşklü
Abdurrahman Zeynal
Abdulkadir Öğdüm
Erdal Güzel
M.Yaşar Genç
Naci Elmalı
Neslihan Arzu Keteci
Şahin Torun
Tahsin Kaya

Fotoğraf
Öztürk Akkök - İsmail Cemil Özyazıcı
Emrah Hemşinli - Onur Özsoy
Fatih Aktaş - Soner Eker - İbrahim Demir
Cahit Arpacık - Yalçın Özmen

Eski Erzurum Fotoğrafları
Metin Diler - Murat Türker Tüfekçi

Tashih
Mustafa Çomaklı

Hukuk Danışmanı
İbrahim Küçükkuşurlu - Onur Sertaç Gök

Resim İllüstrasyon
Erdal Toygun

Görsel Yönetmen / Tasarım / Hazırlık
Muhammet S. Karaca
Rana Medya

0442 235 81 13 e-mail: ranaajans@gmail.com

ISSN:2149-1801

Koordinasyon - İletişim
Erzurum Aziziye Belediye Başkanlığı
Erzurum / Aziziye www.erzurumaziziye.bel.tr
444 91 25

Gönderilen yazıların yayımlanmasına yayın kurulu karar verir. Yayımlanmayan yazılar iade edilmez. Yayımlanan yazılara telif ücreti ödenmez. Yazılarla ilgili sorumluluk yazara aittir. Şehr-i Kadim Aziziye dergisi basın meslek ilkelerine uymayı taahhüt eder. Şehr-i Kadim Aziziye dergisi ismi belirtilerek alıntı yapılabilir.

Şehr-i kadim Aziziye'den merhaba...

Aziz şehrim Erzurum'un aziz ve güzel insanlarına merhaba.

Kadim bir tarihe sahip olan Aziziye ilçemizin aziz ve muhterem insanlarına merhaba...

Sizlere Kültürel etkinlikler çerçevesinde yeni bir hizmet sunmanın mutluluğu içindeyiz.

Tarihimizi, kültürümüzü, edebiyatımızı, sanatımızı kısaca toplumu var eden manevi değerlerimizi tanıtmaya ve anlatmaya adına çok önemli bir görevi yerine getirmenin sorumluluğu ile "Şehr-i Kadim Aziziye" dergimizin üçüncü sayısını sizlere ulaştırmanın, gelecek kuşaklara bir arşiv bırakmanın heyecanı içerisindeyiz.

Ülkelerin gelişmişlik ve eğitim düzeylerinin en önemli ölçülerinden biri de ürettikleri yayın sayısıdır. Bir ülkede yayınlanan kitap, dergi, gazetelerin toplam baskı sayısı ve sanata bakışı o ülkenin kültür düzeyinin en güvenilir ve bilinen ölçütüdür. Bu açıdan Erzurum'da kendimizi sorguladığımızda gerçekten çok geç kaldığımızı görerek adım attığımız bu yolda sizlerin duaları ve manevi destekleriyle güzel bir hizmeti yürütmeye devam ediyoruz ve bu yolda azimliyiz.

Amacımız belediyemizin, toplumun hatta tüm insanlığın yararına olacak bilgileri genç kuşaklara, öğrencilerimize ve tüm halkımıza ulaştırmak ve bu bilgilerin kullanımı için bilgi ve materyal oluşturmaktır.

Ülkemizin büyük ve gelişmiş şehirlerinde değişik dergi ve kitap yayınlarıyla sosyal belediyecilik yapılmakta, toplumun eğitimine katkı sağlanmaktadır. Hem Erzurum'un, hem Aziziye ilçemizin bu imkân ve fırsattan yararlanması en büyük arzumuz olduğundan, size görsel ve içerik açısından mükemmel bir dergi sunmanın gayreti içerisinde olduk. Ve bunu da dualarınızla başardık inşallah.

Bir ilçe belediyesi olmamız ve dar imkânlarla rağmen böyle bir hizmeti halkımıza sunmuş olmanın tarihi bir görev olduğunun bilinci içerisindeyiz. Çünkü yapılan bilimsel yayınların o topluma çok şeyler kazandıracığı bir gerçektir.

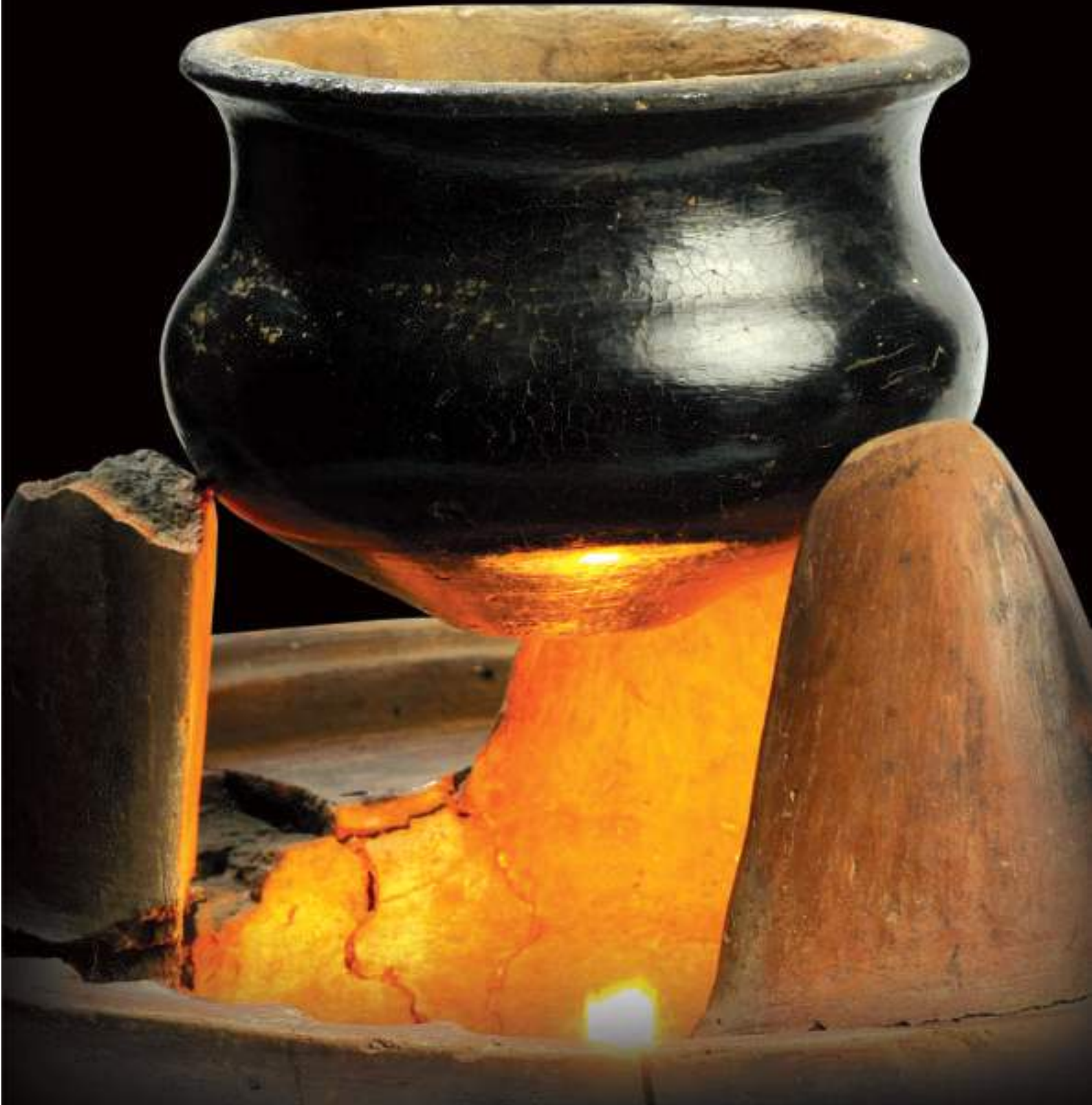
Bu düşüncenin farkında ve sorumluluğunda olarak dergimizin üçüncü sayısını sizlere ulaştırmaktan mutluyum.

Dergiye yazı ve fotoğraflarıyla katkıda bulunan hocalarımıza, şair ve yazarlarımıza, fotoğraf sanatçılarımıza sizler adına teşekkür ediyor, iyi okumalar diliyorum.

Muhammed Cevdet ORHAN
Aziziye Belediye Başkanı

Karaz Höyüğünde bulunan
Genç Kalkolitik sonu Erken
Tunç Çağı Dönemi
bir buluntu

Fotoğraf: Erzurum Kültür
Müdürlüğü Arşivi

Editörden...

Selamların en güzeliyle...

Sonbahar ayında Yeni bir sayıyı size ulaştırmanın mutluluğu ile... Üçüncü sayımızla karşınızdayız...

Dolu dolu bir içerik, gözlere hitap eden harika fotoğraflarla düzenlenmiş sayfalarımızla sizleri Erzurum tarihinde, edebiyatında, sanatında, kültüründe gezinmeye davet ediyoruz.

Erzurum Gravürleri, Erzurum Kelebekleri, Erzurum Tarihi, Efsaneleri, Erzurum Sanat Tarihi üzerine yeni bilgiler, yeni yazılar okumak isteyenleri Şehr-i Kadim Aziziye dergimizin sayfalarını çevirmeye davet ediyoruz.

Üçüncü sayımızda; Yaşar Bayar'dan Yalçın Bayar'a, Abdülkerim Dinç'ten, Haldun Özkan'a, Sermin Nurcan Azizoğlu'ndan, Neslihan Arzu Keteci'ye, Murat Küçükkuşurlu'dan, Mustafa Küçüköner'e, Naci Elmalı'dan, Abdurrahman Zeynal'a, Tahsin Kaya'dan, Ahmet Bedir'e, Şahin Torun'dan, Öztürk Akkök'e, Erdal Güzel'den Ebubekir Elmalı'ya, Tacettin Şimşek'ten Mehmet Yaşar Genç'e, Erkan Gök-su'dan İlhami Çiçek'e Akademisyen, şair, yazar, araştırmacılarımızın yazıları ve şiirleri, Erdal Toygun, Emrah Hemşinli, Onur Özsoy, Cahit Arpacık, Yalçın Özmen, Öztürk Akkök, Soner Eker objektiflerinden yansıyan görsellerle sizlere ulaştırıldı.

Murat Türker Tüfekçi ve Metin Diler'in eski Erzurum fotoğrafları arşivlerinden bizlere taktim ettikleri mazideki Erzurum'da sizleri gezintiyeye çıkaracak fotoğraflar sanıyoruz ki sizlerde çok farklı duygular ve düşüncelerin uyanmasına vesile olacak.

Burada bir konuyu tekrar hatırlatmakta fayda mülâhaza ediyor, isteyen herkesin dergimize yazı ve fotoğraflarıyla katkıda bulunabileceklerini hatırlatmak istiyorum. Dergimizin sayfaları herkese açıktır.

Birbirinden ilginç konuların yer aldığı üçüncü sayımız sizi farklı iklimlere taşıyacak.

Mesela Erzurum Ulu Caminin fotoğraflarına bakınca bu camiyle ilgili internet sitelerinde yayılan asılsız bilgilerin, ne kadar kulaktan dolma bilgiler olduğunu şehir tarihine ne kadar zarar verdiğine şahit olacaksınız.

Bu sayımızda Erzurum'da bir ilki başarıyor size Genel Kurmay başkanlığı Arşivi bilgilerinden tarayarak 1877-1878(93) Harbi, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı, Kore Savaşı, Kıbrıs Savaşı şehitlerimizden bir kısmının isimlerini yayınlıyoruz.

Fazla söze gerek yok. Sizin için dolu dolu bir dergi daha hazırladık.

Buyurun, Şehr-i Kadim Aziziye dergimizin üçüncü sayısının sayfalarında gezinmeye...

Hizmet bizden, taktir sizden...

KAYBOLAN ŞEHİR

 Yaşar BAYAR

ERZURUM'UN İHMAL EDİLMİŞ
KİMLİK ÇAĞRISI

Şehirlerimizin Kimliği

Batı ile ilişkilerin yoğunluk kazanması ile her alanda kimlik bunalımının kendini hissettirmesi, paralel bir süreç izlemiştir. Şehirler, kimlik bunalımının yoğun biçimde hissedildiği başlıca alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kimliğin oluşumunu sağlayan düşünce ve inanç sistemi, aynı zamanda şehirlerin kuruluş ve gelişmesi ile belli bir kimliğe sahip olmalarına da kaynaklık etmiştir. Böylece, bir yandan, İslam kültür ve medeniyetinin etkin olduğu dönemlerde özgün yapısıyla ortaya çıkan yeni şehirler oluşmuş diğer yandan, eski şehirlerin sakinlerinin Müslüman olması ile de şehir giderek yeni inancın özellikleriyle bütünleşen ve dönüşen bir yapılanma sürecine girmiştir. İslam coğrafyasında Batı egemenliğinin pekiştiği döneme kadar şehirler, yerel ve tarihi özellikleriyle birlikte İslam Şehri kimliği içinde gelişmişlerdir. Şehrin planlanması, mimari yapılanması ve kurumların ortaya çıkması, dinin toplumsal hayatı yönlendiren ilkelerinin mekânda somutlaşmasının sonucudur.

İslam şehri, kimliğinin doğal uzantısı olan kurumlarla şehre damgasını vurmuş ve toplumsal hayatın şekillenmesini sağlamıştır. Sözelimi; günde beş vakit namazın cemaatle, Cuma ve Bayram günleri şehir sakinlerinin bütününe toplu namaz kılması, bir arada yaşama bilincinin yaşatılması ve geliştirilmesi için şehrin merkezine cami (Ulu Cami) yerleşmiştir. Sosyal hayatın gerektirdiği diğer ihtiyaçların temin edileceği merkezler de camiyi çevreleyen halkalar halinde sıralanmışlardır: Eğitim merkezi, sağlık merkezi, çarşı, aşevi, kervansaray, han, hamam, konutlar vb.

Komşuluk hukukuna üst düzeyde önem verilmesi, zekâtın zorunlu, çatışmayı engelleyen, sosyal barışı

teşvik eden paylaşmanın özendirilmesi; kimsenin yalnızlık, kimsesizlik, yoksulluk ve çaresizlik içinde kalmasını engellemiştir. Bunun için merkezi caminin yanında büyüyen şehirlerde mahalle ve vazgeçilmez merkezi mescitlerde, topluluğun bir araya gelmesi, kimsenin kendi haline terk edilmesine imkân bırakmamıştır. Mahallede sivil toplum; dinamik, canlı ve fonksiyoneldir, olup biten her şey, kontrol altındadır. Olumsuzluklar el birliğiyle bertaraf edilir. Sevinçler her kes tarafından paylaşılır. Bu yüzden sokaklar dar, evler bağımsız, özgür, ama iç içedir. Herkes, birbirinden haberdar ve sorumlu olma anlayışıyla hareket eder.

Yapıların içi ve dışı gösteriş için değil, ihtiyaç ve sü-kûnet için dizayn edilir. Geçici bir hayatın gerektirdiği şekilde, savurganlık ve israftan uzak, insani ihtiyaçların makul bir denge gözetilerek temin edildiği, hazcı (hedonist) ve bencil bir konfor anlayışına sahip olmayan, kadının ve erkeğin özgürlük alanı olan evler, şehrin ana gövdesini oluşturur.

Batı düşünce sisteminin oluşturduğu modern kültürün geliştirdiği şehirler; insanı gücün merkezi olarak gören ve yücelten, her şeye tahakküm etmeye çalışan, böylece mutluluğu elde edeceğini düşünen anlayışın egemen olduğu mekânlardır. Bu şehirlerde; yeryüzünü yegâne cennet sayan, bunun için refahı hayatın gayesi kabul eden, tüketimi de bu gayenin en etkin aracı olarak algılayan, rahat kavramının belirleyici olduğu bir hayat telakkisinin dayanılmaz çekiciliğini yansıtan yapı, kurum ve sosyal mekânlar vardır.

Zevk, konfor, gösteriş, büyüklenme, bencillik, sömürü, duyarsızlık, evsizlik bu şehirlerin ruhunu ve görüntüsünü şekillendirir. Bunun sonucu da; şiddet, alkolizm, uyuşturucu bağımlılığı, sapıklıklar,

kadın ticareti, kumar, mafya gibi çıkmazların içinde debelenen ve giderek kaybolmaya yüz tutan birey ve toplum yapısının ihtiyaç duyduğu mekânlarla kuşatılmış bir şehir çıkar ortaya.

Bu ayırım çerçevesinde, yaşayan şehirlerimiz; İslam şehri veya batı şehri kategorisinden hangisine uygun düşer? Bu sorunun en kestirme cevabı yine şu soruda saklıdır: Biz hangi kültür ve medeniyetin üyesiyiz? Tam anlamıyla, bugün için, batı veya İslam kültür ve medeniyetinden birine mensup olduğumuzu ifade etmemiz bir anlam ifade etmediğine göre, şehirlerimizin kimliği ve hangi kategori içinde değerlendirileceği konusunu da net bir ayırım içinde ifade edemeyiz.

Batının yeryüzüne egemen olma süreci boyunca, İslam dünyası ve özellikle Ülkemizin yönetici elitinin, batı kültür ve medeniyeti içinde yer alma arzusu ve bu uğurda içine girdiği despot tutum, kitlelerin taleplerini karşılamak bir yana, aksine boğmaya çalışmıştır. Ortaya çıkan, kültürel çatışma, ne bir tarafı büsbütün hâkim, ne de diğerini tamamen yok edebilmiştir. Sonuçta, hangi yöne ait olduğu belli olmayan gel-gitler içinde melez, arabesk bir toplumsal yapı oluşmuştur.

Şehirlerimizin de bu yapının aksine bir gelişme seyri izlemesinin mümkün olmadığı, yaşayan örnekleriyle göz önündedir. Özellikle; içgöçün sosyal bir vakıa olarak hızlanmasıyla şehirler; geçmişe ait kimliklerinin yanına, kimliksiz yığınların içinde yaşadığı, yine kim-

*Erzurum değişiyor.
Zamanın ruhu şehrin
sokaklarını,
kaldırımlarını, yapılarını,
parklarını hızla
değiştiriyor. Şehir
yüzyıllardır değişiyor, fark
şu: önceden silinip yeniden
yazılan parşömen
katmanlarının
oluşturduğu bir palimpsest
gibi eskinin izlerini
ruhunda taşırken artık
bütün boyutlarıyla
değişiyor.*

liksiz yapı yığınları oturtmuştur. Afete maruz kalmış insanların geçici olarak yerleştirildiği kamp özellikleriyle inşa edilen beton yığınları; ruhsuzluğun, belirsizliğin ve kimliksizliğin doruğu gibi durmaktadır. Kalıcı, sürekli, yerleşik bir kültür yerine; geçici, bedevi, kararsız, kapkaç, korsan, aceleci, yoksul, çaresiz, perişan, kelimenin tam anlamıyla gündüzün aydınlığına görünmeyen bir gecekondu kültürü yansıtılmaktadır.

Sonraları, bu arabesk yığıntıların yanına, tüketim kültürünün yücelten bir şehir mimarisi geliştirmeye yüz tuttu. Renkli reklam görüntüleri, gökdelenler, yıldızlı oteller, eğlence merkezleri, alışveriş merkezleri, lüks konutlar-işyerleri ve benzeri yapılar, şehrin kimliğine yeni ve farklı bir çehre kattı.

Herhangi bir şehrimizin hâkim herhangi bir noktadan yapacağımız gözlem; yan yana yükselen minareler ve gökdelenler arasında, yer yer tarihi yapılar, çoğunlukla beton yığınlarının yer aldığı görüntüleri önümüze serer. Şehirlerimizin bizim gibi çok kimlikli veya başka bir deyişle, kimliksizliğini ortaya koyan daha iyi bir gösterge bulunabilir mi?

Her alanda içinde bulunduğumuz kimlik bunalımından kurtulmanın şartlarını oluşturmak zorunda olduğumuza şüphe yoktur. İçinde bulunduğu kimlik bunalımından çıkarak, yeniden şekillenmesini sağlamak

üzere şehirlerimizin ruh dünyasına nüfuz edecek; bilgi sistemi, uygulama duyarlılığı ve iradesine sahip ehliyet sahibi insanlara teslim edilmesi, içinde bulunduğumuz günlerin öncelikli konusu olarak ele alınmak durumundadır.¹ Sorumluluğun gereğini yerine getirme gücüne sahip olanların, buna uygun davranmaması halinde, işlenecek kötülöklere ortak olacaklarına kuşku yoktur.

Erzurum Değişiyor

Daracık sokaklara eğilen Erzurum'un cumbalı eski evleri, yerini göğü diklemesine kesen çok katlı binalardaki kat teraslarına bıraktı. Geçen zaman ile şehrin dokusu değişiyor. Ancak bu değişime rağmen, yıkılmaya yüz tutmuş olsalar da, hâlâ kimi insanların ilgisini aşırı derecede çekebilecek güzelliğe sahip eski evler hemen hemen her şehirde olduğu gibi Erzurum'da da vardır. Dıştan küçük, içeriye doğru genişleyen çift kat pencereleri, çam ağacından yapılmış kapıları, aslanbaşı, ya da 'L' şekilli tokmaklı kapılarıyla Erzurum evlerinin kendine münhasır bir tarzı vardı. Üzerine "Malikü'l-Mülk" ya da "Maşallah" yazılı, çoğu çini mavisi renkli ahşap kapıların önündeki "tırhıç" eklemeleri ise evlerin ayrı bir süsü idi.

Toprak sıvalı, beyaz badanalı odalarından pilli plak ve mekanik kurmalı gramofonlardan yanık türkülerin, uzun havaların yükseldiği, sokaklarında içini soğuk sularıyla döktüğü çeşmeleriyle Erzurum evlerinden hayatta kalmayı başaranlar şimdi mahzun, sessiz, onurlu ve vakur bir duruş sergiliyor.

Sokaktan geçen yoğurtçunun çingirak sesi, bakkal, manav ve kasaptan oluşan mahalle esnafına her sabah verilen selamla birlikte çoktan o köşeye dikilen hipermarketin gölgesine karıştı. Zamansız okunan selaya kulak kesilen mahalle kahvesinin müdavimleri artık yok. Kandillerde, muharrem de bayramlarda ellerinde tatlı tabağıyla ve aşure taşıyla kapıyı çalan komşular tarihi romanlarda yaşıyor.

Anne-babalarımızın şehri bu değil.

Erzurum değişiyor.

Büyükannemizin ziyaret beklediği, bahçe duvarlarından akasyaların sarıdığı taş konağın yerinde suni su birikintisinin etrafında konumlanmış bir site yükseliyor. Ablalarımızın seksek oynadığı parkın ağaçları yerini beton parke taşlarının üzerine yerleştirilmiş dev saksılardaki suni palmyelere bıraktı. İlk filmin izlendiği sinema, karşı köşesinde satranç oynanan kiraathane, bir kültür ve sanat evi olan pastane toptan yıkıldı, yerine büyük ve parlak bir alışveriş merkezi yapıldı.

Bizim doğduğumuz şehir bu değil.

Şehir değişiyor. Önünden daha dün geçtiğimiz taş ve kâgir evler yıkılıp yerine hızla yenileri yapılıyor, ara sokaklarına girmeye çekindiğimiz kenar mahalleler prestijli rezidanslarla(!) donanıyor, tren istasyonlarında kendimizi hızlı tren beklerken buluyoruz. Baş döndüren bir hızla oteller, AVM'ler, gökdenler yükseliyor. Uzak dediğimiz semtler geniş yollarla şehre dâhil oluyor, şehrin merkezi bölünerek çoğalıyor, adını öğrenmeye çalıştığımız ilçelerde yeni merkezler oluşuyor.

Erzurum değişiyor. Zamanın ruhu şehrin sokaklarını, kaldırımlarını, yapılarını, parklarını hızla değiştiriyor. Şehir yüzyıllardır değişiyor, fark şu; önceden silinip yeniden yazılan parşömen katmanlarının oluşturduğu bir palimpsest gibi eskinin izlerini ruhunda taşıırken artık bütün boyutlarıyla değişiyor. Hem yatay olarak genişliyor, hem dikey olarak yükseliyor ve derinleşiyor hem de giderek hızlanırken zamanda sıçramalarla belleksiz boşluklar oluşturuyor. Değişen şehirle birlikte şehirliler de değişiyor; kalabalığın içinde anonimleşiyor, bireyselleşiyor, yalnızlaşıyor.

Bildiğimiz şehir bu.

Şehrin İhmal Edilmiş Yüzü İçin Sonuç ve Öneriler

Erzurum şehrinin günümüzde var olan kimliğini ortaya çıkarmak ve geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla yapılan her çalışma, görsel analiz sonuçlarının da ortaya koyduğu üzere, farklı gelişim süreçlerine sahip ve daha sonraki planlama süreçlerinde de farklı plan kararları ile üretilmiş ve üretilmeye devam eden üçlü bir yapılanma desenini; dolayısıyla üçlü bir mekân kimliğini ortaya çıkarmaktadır. Tarihi kent merkezi ve çevresini içine alan Kale, Ulu Cami ve Üç Kümbetler bölgesi, doğa ile iç içe olan Aziziye ve Mecidiye Tabyaları bölgesi ve çoğu şehrinin de yaşadığı modernleşme ile şekillenen diğer tarihi bölgeler. Değerlendirmeler, sadece yapay çevre kimlik bileşenleri açısından irdelendiğinden bu üçlü yapılanma sadece fiziki anlamda ortaya konmuş, diğer boyutları göz ardı edilmiştir.

Şehir kimliği oluşumunun, "geçmiş ögeler, geçmiş ögelerin yeniden yorumlanması, yeni ögeler" zincirinden oluşan geçmişten geleceğe uzanan bir süreç olduğu düşünülürse; tarihi şehir merkezini içine alan Kale, Ulu Cami ve Üç Kümbetler bölgesinin kimlik anlamında geçmişten gelen çok önemli değerlere sahip olmasına rağmen, bu değerleri çok da layıkıyla korumadığı/koruyamadığı ve köhneleşmeye başladığı anlaşılmaktadır. Yeni gelişen alanlarda, Kale, Ulu Cami ve Üç Kümbetler bölgesi örneğinde

1 Mehmet ALKİŞ - yenisafak.com.tr/arşiv/01 Ocak 2004.

görülen köhneleşme süreci yaşanmasa da, bu bölgede de bir monotonluk ve tektip/sıradan yapılaşmalar görülmektedir.

“Her şehrin ve dönemin bir kimliği vardır”² varsayımı, Erzurum şehri Saltuklu ve Osmanlı döneminde kendini daha çok hissettirmektedir. Bu varsayımdan hareket alan çalışmalar, Erzurum şehrinin günümüzde yaşadığı ve modernizmle şekillenen yapılaşma desenini göz ardı edemez fakat önüne geçebilir. Önemli olanın, “bugün içinde bulunduğumuz, hızla gelişen, tektip oluşturulan, monoton ve sıradanlaşan yapay çevreyi; çağın getirdiği yenilikler ve teknoloji ile en iyi şekilde entegre ederek mekâna daha akılcı çözümlerle yansıtmanız ve geçmişten gelen, benliğimizi oluşturan kimliksel öğelerimizi de en iyi şekilde korumamız ve canlandırmamız ” olduğudur.

Bunun yanı sıra, elde edilmiş bulgular ışığında ve yapay çevre anlamında kimlik geliştirmeye yönelik olarak gerekli görülen birtakım öneri mekânsal stratejiler geliştirilmelidir. Bunlardan bazılarını kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Doğa ile ilişkinin kurulması, yapay çevrenin doğa ile bütünleştirilerek ele alınması, şehir kimliğinin geliştirilmesi ve sürdürülmesi için en önemli etkidir. Böyle bir yapılanma deseni kullanıcıların yaşadıkları çevreyi sahiplenmeleri ve hissetmelerine sebep olacaktır. Bu da çevrenin korunması ve güzelleştirilmesine katkı sağlayacaktır.
- Yapıların görselliği, estetiğinin gözetilmesi ve mimaride çeşitlilik sunumu, kimlik gelişimi açısın-

dan önemlidir. Yapılardaki tektipleşme ise mekânın monotonluğunu arttırarak kimlik oluşumunu zedelemektedir. Dolayısıyla, yapılacak yeni yapıların şehir kimliğinin olumlu gelişmesine katkı sağlayabilmesi için çeşitli mimari form ve biçimlerde, estetik kaygı gözetilerek oluşturulması yerinde olacaktır.

- Yapı renklerinin uyumu diğer bir önemli kimlikle ilgili elemandır.
- Yapı kalitesinin iyi olması da, şehir görünümünü olumlu yönde etkileyerek kimlik geliştirmeye yardımcı önemli bileşenlerdendir.

İnsanların hayatını kolaylaştırmak ve çeşitli eylemlerini sürdürebilmeleri için mekân oluşturma bilimi olarak tanımlanabilecek şehir plancılığı kişilere, çevresiy-le etkileşebileceği, görme, duyma gibi duyularını kullanabileceği, sosyal ve fiziki mekânlar tasarlama noktasında, hayatı etkileyen ve hatta ona şekil veren bir bilim dalı olduğu tartışmasız bir gerçektir. Bu noktada yerel yönetici ve plancıların, toplum yaşayışını ve Erzurum şehir kimliğini olumlu etkileyecek yukarıda sıralanan önerileri dikkate alması “daha başarılı ve kimlikli mekânlar üretmesi” açısından oldukça büyük önem taşımaktadır.

Hâsılı; şehrin tarihi dokusu ve kimliği korunurken yeni oluşan alanlara kendi kimliğimizi katmalı, geleceğe kimlikli ve rûhanîyetli bir Erzurum bırakmalıyız.

2 (Deniz) Topçu, K. (2011). Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma. İnsan Bilimleri Dergisi

Yanlış
Bilinenleriyle

ERZURUM ULU CAMİ

Anonim

Murat Türker Tüfekçi arşivi

Şehir Efsanesi Üretmede Üstümüze Yok

Sekiz asırlık taş bir yapı Erzurum Ulu-cami. Döneminin en görkemli yapılarından olan caminin mimarlık harikası özellikleri varmış. Mesela camlarından sızan gün ışığının zemine yansıma şeklinden namaz vakitlerini anlayabiliyormuşsunuz. Depreme dayanıklı olmasının sırrı ise sütunlarının simetrik olmamasında gizliymiş.

Oysa cami 1960'larda dört duvar ve mihrap kısmı hariç tamamen yıkılmıştı.

Ulu-cami'nin, sahip olduğu mimarisıyla modern teknolojiye meydan okunduğu söyleniyor. 47 sütun ve 7 koridor üzerine kurulan caminin kubbesindeki 'kırlangıç tavan' olarak nitelendirilen ahşap örtünün bir nevi doğal klima görevi gördüğü, bu tavanın cami içindeki nem ve kötü kokuyu çekerek dışarıya tahliye ettiğini anlatılıyor.

Mukarnas taş oyma kubbesinin de özel bir önem taşıdığına dikkat çekiliyor: "Caminin ortasındaki kubbe hem içeriyi aydınlatıyor hem akustiği sağlıyor." Elektronik ses sisteminin bulunmadığı bir dönemde mukarnas kubbe sayesinde, 6 bin kişinin namaz kılabileceği kadar geniş olan mekânda, mihraptaki imamın sesi her yere ulaşabildiğinden bahsedilirken, bu özellik Türkiye'de sadece Erzurum Ulu-cami'nde olduğu söyleniyor. Oysa bu kubbe Yakutiye medresesinden örnek alınarak yapılmış.

Kible duvarında üç tane mihrabın bulunduğu camide ortadaki mihrap imam için, sağ ve soldaki mihraplar ise müezzinler için yapılmış. İmamın sesinin yetersiz kaldığı durumlarda müezzinler bu mihraplardan tekbirleriyle cemaate yardımcı olduğu söylenirken, biraz önceki akustik iddiası sıfırlanmış oluyor.

Usta mühendislik hesabı sayesinde bu devasa yapının sekiz asrı aşkın bir süredir ayakta durduğu iddiası tarihi belge ve bilgilere maalesef uymuyor.

Prof.Dr. Halûk KARAMAĞARALI

Mimari tarihimizin bilhassa Osmanlılardan evvelki devirlerini sıhhatli olarak yazmak imkânına henüz sahip değiliz. Âbidelerimizin bir kısmı ortadan kalkmış; günümüze ulaşanlar da asırlar boyunca maruz kaldıkları tamir, tadil, tağyir ve ilâvelerle aslı şekillerini kısmen veya tamamen kaybetmişlerdir. Ortadan kalkmış olanlar hakkında bilgi edinilmesi, büyük güçlükler arz eden başka bir çalışmaya vabestedir. Evveleminde, mevcut eserlerimizin hal-i hazırdaki vaziyetlerinin çok dikkatli ve / teferruatlı olarak tespitine; muhtelif müdahalelerin hususiyetlerinin ve devirlerinin tefrikine ve aslı hâllerinin araştırılmasına, tayin ve tespitine zaruret vardır. Neşriyatın hayli zengin olmasına rağmen, abidelerimizin, bazı istisnaların dışında, bu gözle ve bu ölçüde ele alınmış olduğunu söyleyemeyiz. Üzerinde durduğumuz husus, bilhassa, tamirine geçilecek eserler için ayrı bir ehemmiyet ve müstaceliyet arz etmektedir. Çünkü, emsaline şahit olduğumuz üzere, lüzumlu tetkikler yapılmadan ve restorasyon esasları dikkate alınmadan icra edilen tamirat esnasında, binaların ilk hâllerinden ve gördükleri -muhtelif devirlerin hususiyetlerini aksettiren- tamirat ve tadilattan kalan izler de kaybolmakta; netice olarak, bunların aslı hüviyetlerini ve geçirdiği safhaları tayin etmek çok zorlaşmakta, hatta bazı ahvâlde imkân dışında kalmaktadır. Bununla beraber şurası dikkatten uzak tutulmamalıdır ki, her eserin -nerede ve ne vaziyette bulunursa bulunsun- devir, mıntika ve san'atkâr üslûbu bakımından mimarî tarihimizin bir noktasına ışık tutacak bir hususiyeti ve ehemmiyeti bulunabilir. Bunlar, daha önceki araştırmalarda gözden kaçmış veya gereğince değerlendirilememiş olabilirler. Bundan dolayı bütün abidelerimizin bu gözle yeniden incelenmesinde fayda mülâhaza ediyoruz.

Gerek eskiliği, gerekse Kafkasya ile Anadolu arasındaki intikal sahasında bulunması dolayısı ile mimari tarihimizde hususi bir yeri olması lâzım gelen Erzurum Ulu Cami bu talihsizliğe uğrayan eserlerimizden biridir. Sekiz yüz yıl boyunca duçar olduğu felâketler ve müdahalelerle zamanımıza çok değişmiş olarak gelen caminin 1965'te de, Vakıflar tarafından yapılan tamir sırasında, ahşap kubbesi hâriç olmak üzere, orta sahnı ve arkasından birbirini takiben doğudaki ve batıdaki sahnınları çökmüştür. Eserin, onarılmasından kısa bir müddet evvel Vakıflar tarafından rölöveleri yaptırılmıştır. Fakat ne yazık ki bazı detaylar ve izler tespit edilmemiş; edilmiş bulunan bazıları da caminin yeniden inşa edilirken dikkate alınmamış olduğu için, eserin ilk hâlinin tespitine esas olacak bir takım maddî deliller artık mevcut değildir.

Cami 1951 ve 1957 yıllarında tetkik ve o yıllardaki vaziyetini kısmen tespit etmiştik. Örtüsü çöktükten ve tamirden sonra olmak üzere, üç defa daha ziyaret ettik.

Kimler Tarafından Onarımdan Geçirildi?

Onarımlardan ilki H. 039 / M. 629-31 tarihinde Nasuh Paşa Zade Hüseyin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bu kitabede Camiden, ATABEK CAMI olarak bahsedilmektedir ve Ulu Camin ilk inşası konusuna ışık tutmaktadır.

İkinci onarım H. 1242/ M. 1826-27 yılında Cami Nazırı Ali Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir.

Üçüncü kitabe, mihrap önü kubbesinin güney kesiminde yer alan küçük pencerenin alt kenarını meydana getiren üçüncü sıradaki kirişin üzerinde bulunmaktadır. Kitabede H. 1202 / M. 1787-88 tarihi yazılıdır. Bu tarihte en azından mihrap önü kubbesi onarılmıştır.

Bir diğer onarım; Sultan II Mahmud (1808-1839) zamanına aittir. Mihrap önü kubbesinin kuzey tarafında, ahşap kiriş üzerinde H. 1275/ M. 1858-59 tarihi bulunmaktadır. Bunun da onarım tarihi olması gerekir. H. 1277 / M. 1860 tarihinde Sultan Abdülmecid zamanında İbrahim Ethem Paşa tarafından yaptırılan onarıma ait kitabe, Ulu Camin doğu cephesinde, kuzeydeki kapı üzerinde yer almaktadır.

Doğudaki sahnın ayaklarından biri üzerinde, kalemle yazılmış ve tam olarak okunamayan, fakat II. Sultan Mahmud'un (1808-1839) adını ihtiva eden bir tamir kitabesinin bulunduğu İ. H. Konyalı tarafından ifade edilmiştir.

1960 larda damı tamamen çöken yapı yeni baştan inşa edilmiş, 2006'da Vakıflar bölge müdürlüğü tarafından onarılmıştır.

Çeşitli tarihi kaynaklara göre, cami, çeşitli dönemlerde bazı yerleri yıkılmak, bazı ilaveler yapılmak ve tamir edilmek sureti ile günümüze kadar ayakta kalmayı başarmış durumda. İç içe ve girift mimarilerin tipik örneği olarak değerlendirilen caminin ilk yapısından bugüne mihrap ile mihraba yer veren duvarının gelebildiği ifade ediliyor.

Erzurum Ulu Cami

Atabey Cami olarak da bilinir. Genellikle, kaybolan kitabesine dayanılarak H. 575 (M. 1179) yılında Emîr İzzeddin Saltuk'un oğlu Melik Nâsîrüddin Muhammed tarafından Ebü'l-Feth Mehmed'e yaptırıldığı kabul edilir. Ancak bu ilk yapıdan özgün olarak sadece kible duvarı kalmıştır. Diğer kısımlar H. 1039 (M.1629-30), H.1049 (M. 1639), H.1242 (M.1826-27), H.1275-1277 (M.1858-1861) yıllarında ve 1957-1958, 1966-1975 yılları arasında esaslı şekilde onarım görmüştür. Yapıda tamirlerle ilgili altı adet kitâbe bulunduğu belirtilirse de bugün yalnız ikisi mevcuttur.

200 Ahşap Direkli Cami

Ulu Caminin ilk inşa tarihi konusunda araştırmacılar hemfikirdirler. Ancak ilk inşasının nasıl olduğu konusunda ise bazı soru işaretleri vardır. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'de yazdığı bilgiler, tartışmanın temelini oluşturur. Evliya Çelebi'nin ifade ettiği 200 ahşap direk ve mihrap önü kubbesinin taş değil de ahşap olduğu şeklindeki ifadesi, bazı araştırmalarda bahsedilmiş ve Caminin ahşap direkli olabileceği üzerinde durulmuş, bazı araştırmalarda ise ya konuya hiç değinilmemiş, ya da yapının ahşap direkli olamayacağı belirtilmiştir!..

Saltuklular Atabek Değildir

İlk kitabede Cami yaptıran Nasiruddin Muhammed'in sıfatları arasında "Ebül-feth" yer almaktadır. Bu ünvan, bir zafer veya bir fetih sonucu hükümdarlara verilmektedir. Melik Muhammed'in taşıdığı bu ünvan, M. 1175 yılında müttefik Türk kuvvetlerinin, Gürcistan'a yaptıkları ve parlak bir zaferle sonuçlanan seferle ilgili görülmektedir. Bu sıfatın Cami için kullanıldığı ve Osmanlı döneminde Erzurum Ulu Cami'ne "Atabek Cami" ve "Ebü'l-Feth Cami" denildiği, iki kitabede geçen ibarelerden anlaşılmaktadır.

Erzurum Ulu Cami'ne neden Atabek Cami denilmiştir? Bu konuyu tam olarak açıklamak mümkün değildir. Zaten Karamağaralı da, H. 1039 / M. 1629-30 tarihli onarım kitabesinde geçen "ATABEK, kelimesinden dolayı, yapının Saltuklulara mal edilmesinin doğru olamayacağını belirterek, Saltuklu emirlerinden hiçbirinin atabek olmadığını, sikkelerinde de kullanmadıklarını ifade eder.

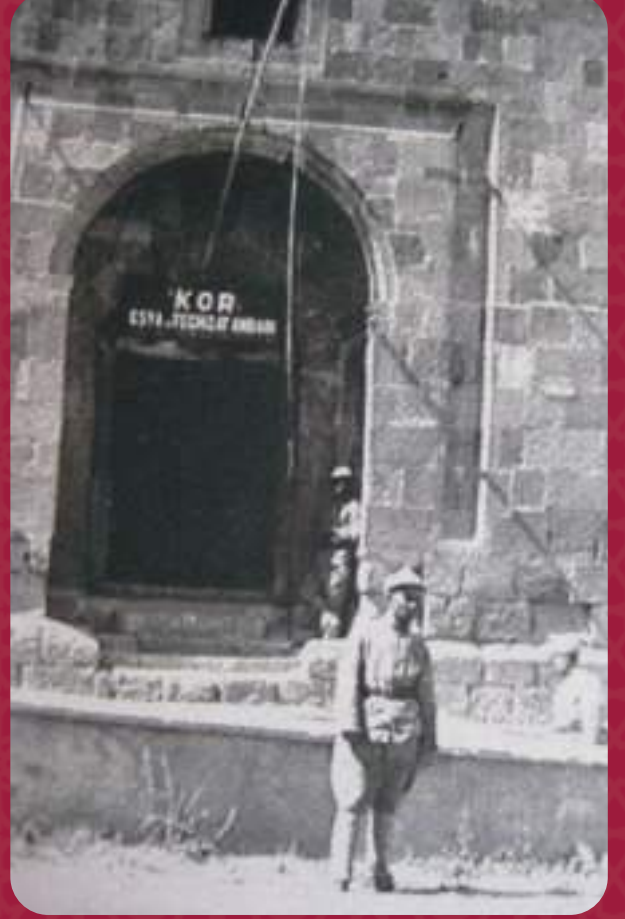
Atabek Cami ismi, Ulu Camin kible duvarının batı tarafında, üst kesimde yer alan 1049 M. i 639 tarihli onarım kitabesi ve H. 1087 / M. 1676 tarihli kitabedeki Ebül-feth Cami lafzının geçtiği kitabedir.

Atabeklik, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu dönemlerinde sultan çocuklarını küçük yaşlardan itibaren devlet işlerine alıştırmak üzere mutemet kişiler için kullanılan bir ünvanıdır. Özellikle Anadolu Selçukluları döneminde "Hükümdar Atabeyliği" ortaya çıkmıştır. Bu şekilde tayin edilen atabeylerin, hükümdarı yetiştirmiş olmaları şart değildir.

Sultan münasip gördüğü bir ordu mensubunu kendi atabeyliğine tayin ederdi. Bu kişi Büyük Divan'a katılır, devlet işlerinde önemli rol oynardı. Beyliğin başında hükümdar yerine atabey ünvanı taşıyan sultanın itimadını kazanmış kudretli bir emir yer alırdı.

Atabeylik babadan oğula geçebilirdi. Atabey, tabi olduğu Sultanın ve yanındaki melikin adını zikrederek para bastırabilirdi. Atabey ünvanı sonradan bu vazifede bulunmayan bazı emirlere sadece bir ünvan olarak verildiği gibi, bazı büyük emirlerin bazen kendilerini atabey diye sıfatlandırdıkları bilinmektedir. Bir ihtimal olarak Nasirüddin Muhammed de kendini Atabey olarak vasıflandırmış olabilir. Bunu ispatlayacak belgelerden mahrumuz.

Çünkü bizlere ulaşan hiçbir yazılı kaynak veya sikkede onun atabey ünvanını kullandığına dair bir delil yoktur. Ancak onarım kitabesindeki "Atabey" kelimesi oldukça düşündürücüdür.

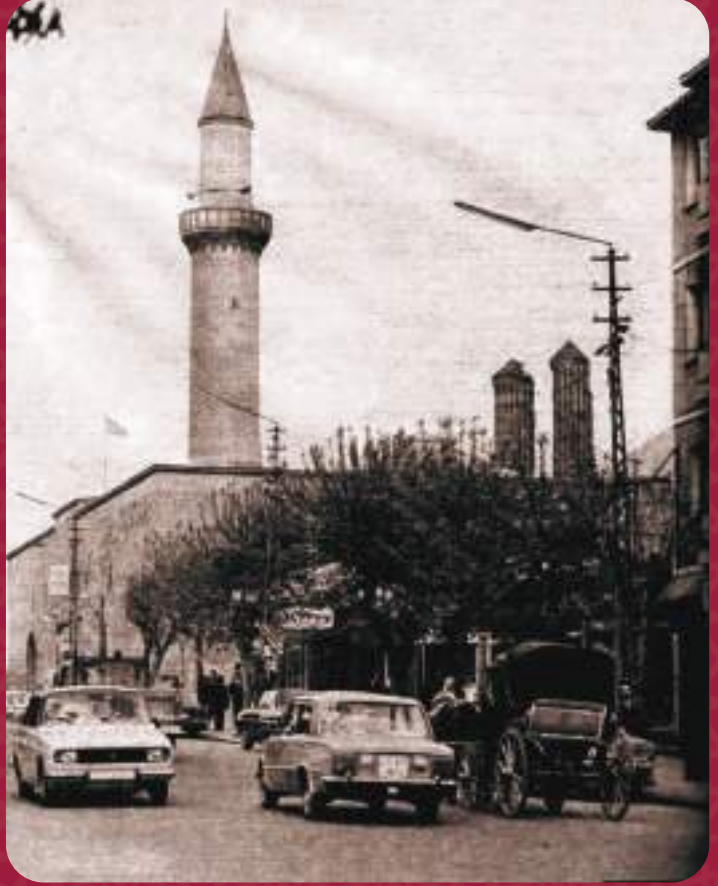

Prof. Dr. Doğan KUBAN'a Göre Mihrap Kubbesi

Erzurum Ulu Cami mihrap önü kubbesi, ilk yapılışında güçlü taşıyıcıları nedeniyle tuğla veya taş bir örtüye sahip olmalıdır. Prof. Dr. Doğan KUBAN, mihrap önünde orijinalde kâgir bir kubbenin olması gerektiğini, yoksa ahşap bir kubbe için pandantife ihtiyaç olamayacağını belirtir. Çünkü buradaki taşıyıcılar hem çok büyük, hem de malzemesi ve yapım tekniği ile erken tarihlidir.

Zaten orjinal yapıdan kaldığı belirlenen bölümler içerisinde; mihrap, mihrap duvarı, yan duvarların alt kesimleri, belki minare kaidesi ve kuzeydeki girişlerden batıda olanları saymak gerekir.

Ancak tarihini tespit edemediğimiz bir zamanda meydana gelen deprem sonucu Erzurum Ulu Cami mihrap önü kubbesi yıkılmış, yerine bugünkü ahşap kubbenin bir benzeri inşa edilmiş olmalıdır. Evliya Çelebi'nin gördüğü ve ifade ettiği ahşap kubbe, deprem sonrası yapılan ahşap kubbedir.

Yangın Geçiren Cami

Caminin büyük bir yangın geçirdiğini, doğudaki mihrabın bağdadi tabakası kaldırılınca ortaya çıkan taş üzerindeki yangın izlerinden belirleyen Sayın Haluk Karamağaralı'nın bu tespiti, Caminin geçmişi hakkında çok önemli bir belge niteliğindedir. Çünkü taşlarda iz bırakabilecek bir yangının büyük ölçüde olması gerekir. Bunun için de yanıcı maddelerin bolca bulunduğu bir malzemenin ol-

ması lazımdır. Günümüzde böyle bir yangının Ulu Cami'de çıktığı düşünülür ise, yanacak olan malzemeler, halılar ve onun altındaki ahşap döşemedir. Bunların dışındaki taş ayakların, siyah duvarların, taş ve tuğla örtünün yanması düşünülemez. Birinci Dünya savaşında, Milli Mücadele yıllarında ve Cumhuriyetin ilk yıllarında cami silah deposu olarak kullanılmıştır.

Erzurum Ulu Cami M. 1179 yılında yaptırılmış, ilk inşasında kagir veya ahşap taşıyıcıları olan Cami, kesin olarak belirlenemeyen bir nedenle yıkılmıştır. XVII. Yüzyıl öncesi yapılan onarımda ahşap direkli olarak yapılmış, mihrap önü kubbesi de ilk haliyle inşa edilememiş,

Şimdiki gibi ahşap malzeme ile kırlangıç örtü şeklinde yeniden kurulmuştur. XVIII. Yüzyılda çıkan yangın sonucu ahşap direkli cami yanmış, yerine şimdiki kagir ayaklı yapı inşa edilmiştir. Mihrap önü kubbесinin ahşap örtüsü de yenilenmiştir.

SOYKIRIM SUÇUNUN ÖNLENMESİ VE CEZALANDIRILMASI

SÖZLEŞMESİ AÇISINDAN 1915 ERMENİ OLAYLARI

1915 Ermeni olayları (1915-1917 yılları arasında uygulanan Sevk ve İskan Kanunu uygulamaları) yıllardır gerek ulusal gerekse uluslararası alanda birçok boyutuyla tartışılmaktadır. Bu tartışmalara yakından bakıldığında özellikle tehcir ile soykırım kavramlarının ispatına yönelik literatürlerde, olayların ya tarihsel nedenlerinin, ya siyasal konjonktürünün veya sosyal gereksinimlerinin üzerinde yapılan tartışmaların ön plana çıktığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Oysa meselenin en az bu dayanakları kadar önemli fakat her nedense ihmal edilen bir başka boyutu vardır ki, bu da 1915 olaylarının uluslararası hukuki boyutudur.

Gerçekten de 1915 Ermeni tehcirinin hukuki perspektifte incelenmesi, özellikle 1915 olaylarının soykırım olduğunu iddia eden başta Ermeni Diasporası ve diğer Ermeni lobileri karşısında gerçeklerin anlaşılması bakımından hayati öneme sahiptir. Zira Soykırım veya bir başka suçun, oluşup oluşmadığı ancak hukukun çizdiği çerçevede dâhilinde belirlenebilir. Diğer yandan, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1915 Ermeni olaylarından dolayı hukuki sorumluluğu doğacaksa buna da ancak uluslararası hukuk kuralları kaynaklık edeceği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Ayrıca, 1915 Ermeni olaylarının tarihsel, siyasal ve sosyal nedenleri üzerinden sürekli propaganda yapan Ermeni Diasporası liderliğindeki Ermeni lobilerinin bu konuda, uluslararası alanda kamuoyu oluşturmayı başarmış görünmektedir. Ancak aynı lobiler bu başarısını meselenin hukuki boyutunda gösterememiştir. Zira hukukun kendine özgü (sui generis) özelliklerinin yani bir fiilin suç olarak kabul edilebilmesinin bir kısım vazgeçilemez koşullara bağlanıp, propagandaları referans olarak kabul etmemesi nedeniyle Ermeni lobisinin eli uluslararası hukuk bakımından zayıflamıştır. Özellikle makalemizin ilgili bölümünde yeniden değineceğimiz üzere "Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD)" Uluslararası Adalet Divanı :Birleşmiş Milletler Örgütü'nün bağımsız bir yargı organıdır. Divanla ilgili düzenleme BM Antlaşmasının XIV. Bölümü ve Adalet Divanının Statüsünde yer alır. Devletler arası hukuki uyuşmazlıkların çözümü bakımından genel yetkiye sahip evrensel bir mahkemedir. Detaylı bilgi için Bkz: Prof. Dr SUR Melda /Uluslararası Hukukun Esasları/194 vd./Beta 7.baskı/İst. 2013. 3 Şubat 2015 tarihli Sırbistan-Hırvatistan-Bosna Hersek

Soykırım suçunun tanımı suçun önlenmesinin amaçlandığı "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinde" yapılmıştır. "Sözleşme, 1948 tarihinde BM Genel Kurulunda kabul edilmiş uluslararası bir sözleşmedir. Devletlerin büyük bir çoğunluğunun imza koyarak taraf olduğu sözleşmeye Türkiye'de taraftır.

soykırım davasında yapmış olduğu hukuki saptamalar 1915 Ermeni meselesinde de birçok sorunun çözümünde emsal kabiliyeti taşıması ve mahkeme tarafından yapılan nitelendirmelerin yıllarca soykırım suçunu kendince tanımlayan Ermeni lobisinin tezlerini tek tek çürütmesi bakımından oldukça önemlidir. Tam da bulunduğu nokta itibarıyla uyuşmazlığın hukuki nitelendirmesinin yapılmasında bugün dünden daha önemli olduğu gibi yarın da bugünden daha fazla öneme sahip olacağını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Meselenin hukuki boyutunun bu kadar önem arz etmesi karşısında hukuki boyutun göz ardı edilerek Ermeni lobisinin

tezlerine, onların propaganda malzemesi yaptıkları salt tarihsel, siyasal ve sosyal nedenlere dayalı tezlerle yanıt vermek uluslararası kamuoyunda kabul görmüş Ermeni lobisinin ekmeğine yağ sürmektedir. İşte bu önemli nedenlere binaen makalemizde 1915 Ermeni olaylarının hukuki nitelendirmesinin yapılması amaçlanmıştır. Bu amaçla öncelikle soykırımın uluslararası hukukta kabul edilen tanımı belirtilip bu tanımın kanunlaştığı metin olan 1948 tarihli Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi yakından tahlil edilecek, daha sonra soykırım suçu modern hukuk kriterlerine göre unsurlara ayrılarak tahlil edilecek ve 1915 olaylarının bu unsurları taşıyıp taşımadığı diğer bir söyleyişle, soykırım suçunun oluşup oluşmadığı hukuki zeminde tartışılacaktır.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi bakımından bir takım hukuki bilgilere yüzeysel de olsa değinilmesinin faydalı olacaktır. Bu amaçla öncelikle belirtmeliyiz ki "devletler tüzel kişiliği sahip hukuk sükeleridir. Devletler tüzel kişiliğe sahip olmaları sayesinde iç hukukta olduğu gibi uluslararası hukukta da haklara ve borçlara sahip olma ehliyetine haizdirler. Bu anlamda "devletler uluslararası hukukun asli sükeleridirler." Bkz: Prof. Dr. SUR Melda /Uluslararası hukukun Esasları/sf:3/Beta/İst 2013. Yani devletlerin, uluslararası hukukta bir takım haklara sahip olabilmeleri ve bunun yanında bir takım yükümlülükler yüklenerek borç altına girebilmeleri de tüzel kişiliğe sahip olmalarının doğal sonucudur. Ancak hemen belirtelim ki burada söz edilen sorumluluk sadece hukuki sorumlulu-

luktur. Başka bir deyişle “devletlerin ceza sorumlulukları yoktur. Uluslararası ceza Divanında yargılananlar ise devletler değil, gerçek kişilerdir.” Bkz: Prof. Dr. SUR Melda /Uluslararası hukukun Esasları/sf:301/Beta/İst 2013. Uluslararası hukukun asli kaynaklarına gelince bunlar; “Örf ve adet kuralları, devletin taraf olduğu antlaşmalar ve hukukun genel ilkeleridir” Bkz: Prof. Dr. SUR Melda /Uluslararası hukukun Esasları/sf:19/Beta/İst 2013. Konu üzerinde hâkimiyet için sunulan bu kısa ve genel hukuki bilgilere dayanarak tereddütsüz söyleyebiliriz ki; devletin herhangi bir eylemi soykırım suçu olarak kabul edilecekse ve söz konusu devlet bu eyleminden hukuki olarak sorumlu tutulacaksa; (jus cogens kuralı hariç) bunun için her şeyden önce soykırım suçunun hukuken kabul edilebilir bir belgede tanımlanması şarttır. Ayrıca devletin eyleminin söz konusu suç tanımına harfiyen uyması ve eylemden doğan sorumluluğun ilgili devlete karşı ileri sürülebilmesi gerekir. O halde nihai sonuca ulaşabilmemiz için sormamız ve cevabını aramamız gereken soruları özetleyecek olursak; Uluslararası hukukta kabul edilebilir bir soykırım tanımı yapılmış mıdır ve bu tanım herhangi bir hukuki belgede kanunlaşmış mıdır? 1915 Ermeni olaylarında devletin yaptığı eylemler suç tanımındaki suç unsurlarıyla birebir örtüşüyor mudur? Bu sorulara verilecek cevaplar neticesinde soykırım suçunun oluşup oluşmadığı tespit edilmelidir. Ancak o zaman Türkiye Cumhuriyeti'nin 1915 olaylarında devletin eylemlerinden sorumlu olup olmayacağı kısmı tartışılabilir. Zira suç varsa sorumluluk vardır, suç yoksa zaten sorumlulukta yoktur!

Soykırım suçunun tanımı suçun önlenmesinin amaçlandığı “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinde” yapılmıştır. “Sözleşme, 1948 tarihinde BM Genel Kurulunda kabul edilmiş uluslararası bir sözleşmedir. Devletlerin büyük bir çoğunluğunun imza koyarak taraf olduğu sözleşmeye Türkiye'de taraftır. Söz konusu sözleşme ülkemiz tarafından 1950 yılında onaylandıktan sonra 31.07.1951 tarihi itibarıyla ülkemiz açısından yürürlüğe girmiştir”. Bkz: Prof. Dr. SUR Melda /Uluslararası hukukun Esasları/sf:296/Beta/İst 2013. Soykırım suçunun uluslararası bir belgede tanımlanmasının ve Türkiye'nin bu antlaşmaya ihtiraz-ı kayıt (çekince) koymadan taraf olmasının hukuki sonucu, antlaşmanın ülkemiz için uluslararası hukuk bakımından bağlayıcı olması-

Ermeni lobisi yıllarca soykırım suçunun oluşması için özel kasta gerek olmadığını savunmuştur. Ancak UAD'nın 3 Şubat 2015 tarihli Sırbistan-Bosna Hersek arasındaki soykırım davasında soykırım suçunun oluşması için açıkça özel kastın aranması gerektiği yolundaki kararından sonra Ermeni lobisinin bu iddialarının eskisi kadar bir önemi kalmamıştır.

dır. Tabi ki yapılan fiilin antlaşmada tanımlanan soykırım suçunun unsurlarını tipik olarak taşıması zorunludur. O halde sözleşmede yer alan soykırım suçunun tanımını yakından incelemek ve 1915 olaylarında devletin fiillerini bu soyut suç tanımını üzerinden değerlendirmek gerektir. Soykırım suçu, 1948 tarihli Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme'nin 2. maddesinde düzenlenmiştir. Bu sözleşmede “soykırım; Bir millî, etnik, ırksal veya dini grubu bu sıfatları nedeniyle tüm olarak veya kısmen yok etmek amacıyla öldürmek, bedeni ve zihinsel olarak ciddi zarar vermek, böyle bir amaçla tasarlanmış yaşam koşullarına bilerek sokmak, grup içinde doğumları

önlemeyi amaçlayan tedbirler almak, çocukları zorla başka gruba aktarmak fiillerinden her biri soykırım sayılır.” Bkz: Prof. Dr. SUR Melda /Uluslararası hukukun Esasları/sf:296/Beta/İst 2013. şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımdan yola çıkarak soykırım suçunun unsurlarını belirlemek mümkündür. Her şeyden önce tanımın siyasi ve kültürel grupları kapsamadığını kesin olarak söyleyebiliriz. Siyasi ve kültürel grupların suç tanımını içinde zikredilmemesi kasıtlıdır. Zira antlaşma metni hazırlanırken özellikle İsrail ve SSCB (şu an ki Rusya) siyasi ve kültürel grup tanımının evrensel bir tanımı olamayacağını ileri sürerek bu iki önemli kavramı suç tanımının dışında tutma çabası içinde olmuşlardır. Her iki devlet uluslararası arenadaki ağırlıkları nedeniyle bu çabalarının neticesini almışlardır. Böylece soykırım suçunun mağdurları arasında kültürel ve siyasi gruplar yer almayacaktır. Diğer bir deyişle bu gruplara karşı girişilen hukuksuz eylemler, örneğin kültürel asimilasyon-soykırım olarak değerlendirilemeyecektir.

Modern hukuk sistemleri suç, unsurlarına ayırarak inceler. Böylece dış dünyada meydana gelen somut olayın normlar dünyasındaki soyut suç tanımına uyup uymadığına bakılır. Eğer, somut olay soyut suç tanımına bire bir uyuyorsa ve suçun oluşması gerekli diğer unsurları beraberinde taşıyorsa, o zaman suçun oluştuğundan bahsedilir. Aksi takdirde herhangi bir suçtan bahsedilemez. Hukuk sistemlerinde çoğunlukla kabul edilen görüşe göre suçun unsurları dört tane dir. Bunlar eylemin suç tanımına bire bir uygunluğunun arandığı kanunilik unsuru, fiil-netice-nedensellik bağının araştırıldığı ayrıca faile ,mağdura dair spesifik özellikleri de içinde barındırabilen maddi unsur, neticeyi bilmek ve istemek (kast) şartının arandığı manevi

unsur ve eylemin sadece söz konusu ceza normu bakımından değil, tüm hukuk sistemiyle çatışır olması gerekliliğini ifade eden hukuka uygunluk unsurudur. *Bkz: Prof. Dr. ZAFER Hamide/Ceza Hukuku Genel Hükümler/sf.156vd/Beta/ist.2013*. Şimdi bu unsurlar aşağıdaki kısımda ayrı ayrı incelenecektir.

Suçun yapısal unsurlarından birinin dahi bulunmaması öncelikle suçun oluşmasını engelleyecektir. Siyasi ve kültürel grupların suç tanımında belirtilmediğini daha önce belirtmiştik. Bu gruplar söz konusu suç tanımında belirtilmediği için bu kişilere karşı girişilecek eylemler kanunilik ilkesine aykırı olduğu için suç oluşmayacaktır. Soykırım suçunun maddi unsuruna göre ise, failin fiiliyle netice arasında bir illiyet bağı (sebeup-sonuç ilişkisi) olması elbette aranacaktır. Ancak soykırım suçu için neticenin gerçekleşmesi aranmaz. Suç tanımında belirtilen hareketlerden birinin dahi yapılması maddi unsurun oluşması için yeterlidir. Ayrıca suç tanımında belirtilen hareketlerin hepsine birden ihtiyaç duyulmadığı için soykırım suçu “seçimlik hareketli suçlardan”dır. Bunun anlamı şudur, suç kalıbında gösterilen hareketlerin birden fazlası aynı anda işlense dahi tüm fiiller tek suç sayılacaktır. Soykırım suçu ile korunan hukuki değer insan onurudur. Suçun maddi konusu yani suçun üzerinde işlendiği şey insan bedenidir. Bu suçun faili her gerçek ve tüzel kişi olabilir ancak mağduru herkes olamayacaktır. Soykırım suçunun mağduru ancak “milli, etnik, ırksal veya dini özellikler taşıyan grubun üyesi olan herhangi bir gerçek kişidir. Soykırım suçu ile korunan grupların ortak özelliği gruba mensubiyetin doğumla oluşması bu nedenle de sürekli ve istikrarlı bir karaktere sahip olmasıdır.” *Bkz: DR. TURHAN Faruk/Uluslararası Suçlar/sf13*.

Soykırım suçunun oluşması için gerekli olan diğer bir unsur yukarıda da bahsettiğimiz gibi eylemin tüm hukuk sistemiyle çatışması gerekliliğini ifade eden hukuka aykırılık unsurudur. Bu unsura hukuka uygunluk nedeni de denmektedir. Soykırım suçu için herhangi bir hukuka uygunluk nedeninden bahsedilemeyeceği gayet açıktır.

Suçun oluşması için gerekli unsurların sonuncusu ise manevi unsurdur. Manevi unsur konu açısından en önemli unsurdur. Zira 1915 olayları soykırım iddiası üzerinden değerlendirildiğinde suçun oluşup oluşmadığı tartışması manevi unsur üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz üzere manevi unsur, failin fiilini gerçekleştirirken ortaya çıkacak neticeyi bilmesi ve istemesidir ki ceza hukukunda buna “genel kast” adı verilir. Bazı özel suç tiplerinde ise genel kastın bulunması suçun oluşması için yeterli olmayabilir. Başka bir ifade ile failin fiili sonucunda oluşacak neticeyi bilmesi ve istemesi dahi suçun oluşması için yeterli olmaz. Bu tip suç kalıplarında suçun oluşması için özel kast aranmıştır. Özel kast ise failin fiilini ka-

nuni suç tanımında yer alan saike dayandırması gerekliliğidir. Bu konu daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa, “insan öldürmek suçtur. Fail yaptığı eylemi neticesinde kişinin öleceğini biliyor ve istiyorsa kast unsuru gerçekleşmiştir ve suç oluşmuştur. İşte buradaki kast çoğu suç kalıbında aranan genel kasttır. Diğer yandan fail töre için insan öldürmüştü burada failin fiiliyle neticeyi bilmesi ve istemesi yeterli olmayacaktır. Ayrıca töre saikiyle hareket etmesi aranacaktır. İşte burada aranan kast ise önceden kast-ı mahsusa da denilen özel kasttır. Bu gibi durumda failin özel kastı ispatlanmadıkça fail töre nedeniyle cinayetten sorumlu tutulamayacaktır, böylece genel kastın yeterli olduğu cinayetten sorumlu tutularak daha az ceza alacaktır”. *Bkz 5237 TCK mad. 81/ mad.82 /j*.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için yaptığımız bu açıklamadan sonra, soykırım suçunun tanımına bakıldığında söz konusu suçun manevi unsuru olarak özel kast arandığını görebiliriz. Tanımda “...tamamen veya kısmen yok etmek amacıyla...” *Bkz BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi 2.mad*. İfadesini görmekteyiz. Yani yukarıda da anlattığımız gibi soykırım suçunun manevi unsurunun oluşabilmesi için failin neticeyi bilmesi ve istemesi yetmeyecektir. Ayrıca söz konusu eylemleri, suç tanımında belirtilen grupları tamamen veya kısmen yok etmek amacıyla gerçekleştirmiş olması da gerektirir. Böylece 1915 olaylarının soykırım olduğunu iddia eden kesimlerin sadece failin bilerek ve istenerek işlendiğini ispat etmeleri yetmeyecek, Ermenilerin sırf etnik kökeninden dolayı ve tamamen veya kısmen yok etmek amacı güdüldüğünü de ispat etmeleri gerektirir. Zira 1915 olaylarının gelişimine bakıldığında hükümet yetkililerinin böyle bir özel kastlarının olmadığı açıktır. Üstelik tamamen veya kısmen yok etmek saikiyle hareket etmiş olsalardı, eldeki başka imkânları rahatlıkla kullanılabiliyorlardı. Olayların, gerek o anki konjonktürün tehirci haklı kılması ve özel kastın varlığı için olması gereken somut emarelerin olmaması nedeniyle 1915 Ermeni olayları için hukuken bir soykırım suçunun işlendiğini kabul etmek imkânsızdır.

Ermeni lobisi yıllarca soykırım suçunun oluşması için özel kasta gerek olmadığını savunmuştur. Ancak UAD'nın 3 Şubat 2015 tarihli Sırbistan-Bosna Hersek arasındaki soykırım davasında soykırım suçunun oluşması için açıkça özel kastın aranması gerektiği yolundaki kararından sonra Ermeni lobisinin bu iddialarının eskisi kadar bir önemi kalmamıştır. Gerçekten UAD daha çok yeni olan ve 1915 Ermeni olayları için ülkemizi de yakından ilgilendiren konuda “soykırım suçunun oluşması için aranan kast, kast-ı mahsusadır (özel kast)” içtihadında bulunmuş, böylece soykırım suçunun manevi unsuru için yapılan tartışmalara son noktayı koymuştur.

Diğer yandan Ermeni lobisinin uluslararası alanda giştikleri soykırım propagandalarını hukuki alanda yürütmelerine hiçbir engel bulunmamasına rağmen sadece propagandayla yetinip meselenin hukuki boyutuna hiç önem vermemeleri altında yatan en önemli nedenlerden biri de iddialarının hukuki zeminden uzak olmasıdır. Zira Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 9. maddesine göre; "Bu sözleşmenin yorumunda ve uygulanmasında devletler, aralarında ihtilafa düşerlerse ihtilafı çözmeye UAD uyuşmazlığı çözmeye yetkilidir". Türkiye, bu anlaşmaya çekince dahi koymadan taraf olduğu için UAD'nın yargı yetkisini de kabul etmiş olmaktadır. Bu nedenle 1915 olaylarının soykırım olduğunu iddia eden Ermenilerin bu meseleyi UAD götürmelerinin önünde hiçbir hukuki engel yoktur. Ancak Ermenilerin doğrudan yargı yolunu tercih etmeyip salt tarihi, siyasi ve sosyal etkenler üzerinden propaganda yaptıkları görülmektedir. Ermenilerin bu tavrı kasıtlıdır. Zira UAD'nın soykırım suçunda açıkça özel kast unsurunu aradığını ve 1915 olaylarında özel kast olmadığını farkındadırlar. Bu yüzden şimdilik yargı yolunu kullanmayıp, çeşitli propagandalarla uluslararası arenada fikirlerini güçlendirip ülkemizi bu konuda yalnız bırakmak istemektedirler. Böylelikle Ermeni lobisi Türkiye'yi diplomatik hatalara zorlayıp diplomatik cambazlık yapmakta ve bu şekilde bir takım ikrarlar elde ederek özel kast unsurunun ispat zorunluluğunu by-pass etme çabasındadırlar. Bu nedenle devleti temsil yetkisi bulunan kişilerin bu konudaki diplomatik görüşmelerde yapmaları gerekenler kadar, yapmamları gerekenler de önemlidir! Nitekim son zamanlarda Türk kamuoyunda "bir özürden ne çıkar, özür dileyelim" diyen çevreler bulunmaktadır. Hâlbuki tamamen insani olsa da bu konuda dilenecek bir özürün, telafisi mümkün olmayan zararlara neden olması muhtemeldir. Bu konuda özellikle devlet yetkililerinin oldukça dikkatli beyanlarda bulunması gerekmektedir. Çünkü akademik beyanlar, bir literatür oluştururken, devleti temsil eden yetkililerin özellikle devlet ve hükümet

başkanlarının, dış işleri bakanlarının ve bunlara bağlı üst düzey bürokratların beyanları uluslararası hukukta devletin irade beyanı sayılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu olan devlettir. Devleti temsil etmekle yetkili birisinin yapmış

olduğu beyan ise devleti hukukten bağlayacaktır. Ermenistan'ın 1915 olaylarını soykırım suçuna dayandırarak Türkiye'den istediği tazminatın bugünkü Ermenistan'ın yüz yıllık bütçesine denk geldiği düşünülürse konunun ehemmiyeti daha iyi anlaşılacaktır. Kısacası, 1915 Ermeni olaylarının soykırım suçu olarak nitelendirilmesi hukukten kabul edilebilir değildir.

1915 olayları Uluslararası Hukuk bakımından ancak tehcir sayılabilir. Evet, tehcir de hukuka aykırı bir fiildir. Ancak soykırım suçundan ayrılan bir çok yönü bulunmaktadır. Özellikle soykırım suçu için herhangi bir hukuka uygunluk nedeninden bahsedilemezken, hukukten kabul edilebilir bir hukuka uygunluk nedeni tehcirin suç olmasını engelleyebilir. Uluslararası hukukta meşru müdafaa tehcir için en kabul edilebilir hukuka uygunluk nedeni sayılmaktadır. Nitekim II. dünya savaşında Pearl Harbor saldırısı sonrası Japonya'nın Amerika karşısında savaşa girmesi nedeniyle ABD, kendi ülkesinde yaşayan Japon asıllı 130.000 vatandaşını belirli toplanma kamplarında zorunlu göçe tabi tutmuştur. ABD'nin bu eylemi meşru müdafaa sınırları içinde görülmüştür. 1915 Ermeni olaylarının yaşandığı dönemin tarihi konjonktürü yakından incelendiğinde tehcirin Osmanlı Devleti için de meşru savunma amaçlı olduğu aşikârdır. Kaldı ki ABD'nin tehcire zorladığı Japonlar, ABD aleyhine herhangi bir eylemde bulunmamışlardır. 1915 olayları öncesinde ise Ermeniler devlet aleyhine pek çok eylem imza atmışlardır. Bu nedenle Osmanlı Devletinin Ermenilere karşı uyguladığı tehcir de evleviyetle (haydi haydi) meşru müdafaa sınırları içinde kabul edilmelidir.

***Bu makalenin yazımında değerli bilgilerinden faydalandığım 9 Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyelerinden Yrd.Doç.Dr Münevver AKTAŞ'a, Atatürk Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim üyelerinden Yrd.Doç.Dr Mevlüt YÜKSEL'e ve Araştırmacı-Yazar Naci ELMALI'ya teşekkür ederim.*

GÖNÜL GERGEFİMDEN

 Tahsin KAYA

Yaşlı adamın gözleri iki çeşme, başını eğmiş eliyle toprakta bir şeyler arıyordu. Yanına yaklaştım ve “Neyi arıyorsun dayı” dedim. Başını kaldırdı, gözlerimin içine manalı bir şekilde baktı ve “Yok oğul, bir şey aramıyorum, yere düşen var mı ona bakıyorum” dedi. Peki, dayı var mı yere düşen bir şey? Dedim. “Var oğul, çok şey var! Kazandıklarım zaten benim değildi, düşürsem de üzülmem, ben, benden düşenleri arıyorum.” Gözyaşlarını parmaklarına sürdü ve ovdu teker, teker. Şimdi ne yapıyorsun dayı? Dedim. “Yere düşenleri gözyaşlarımla yıkıyorum oğul, üstüne pislikler bulaşmış.” Dedi. Neleri düşürmüşsün dayı? Dedim. Cebinden bir sigara çıkardı ıslak parmaklarının arasın da yuvarladı ve kurumuş dudaklarına götürdü incitmeden, yeleğinin cebinden çıkardığı çakmağa dokundu, bir daha, bir daha ve yaktı. Yaşlı adam öğle bir nefes çekti ki ciğerlerine anlatmakta kelimeler aciz kaldı. Sonra bakışlarını uzattı derinliklerine ufukların ve “Oğul, kazandığım her şey düşmüş, bir tek ‘AŞK’ kaldı bende onu da veren düşürür ancak.” İşte o gün anladım ki, “Hakikat süslü bir saray, ihtiraslar, benlikler, maddiyatlar, şatafatlar ve hevesler sadece toz, duman. Saray yıkılıp toz duman çekilince, göz ne kadar sağlam olursa olsun hiçbir şey görmez hakikatten sadece izi kalır. O, hakikat ki, yüreğe gizlenmiştir ve onun adı ‘AŞK’ tır..”

ÇEHRELER ALBÜMÜ-1

Rubailer

Tacettin ŞİMŞEK

Nef'i

Galib gibi şairlere
sûfi derler
Ünvanı gerekmez
ismi kâfi derler
Korkan ve susan şaire
dilsiz şeytan
Özgür konuşan şaire
Nef'i derler

Efe

Farz et ki
gümüş gözyaşı düşmüş sedefe
Her sözcüğü
bir ok gibi varmış hedefe
Avcunda
şirle aşkı birleştirmiş
Mısralara dökmüş gibi
Alvarlı Efe

Şükrü Paşa

Sevdası vatan
ruhu vatan Şükrü Paşa
Mehtabı
Edirne'den batan Şükrü Paşa
Kırk günlük emir gelse de
beş ay beş gün
Dünyaya kızıp
çentik atan Şükrü Paşa

Nene Hatun

Çınlar sesimiz tabyada
bayraklarla
Tutsak yaşamak hayatsa
ölmek evlâ
Cennetteki hâlim ince
bir taze gelin
Dünyadaki ismim
Nene Hatun hâlâ

Reyhani'den Bir Deyiş

Mahlas gülü geldiğinde
Hicranî'den
Saz meclisi
irfanla kurulmuş yeniden
Girsek bu kadim meclise
söz kubbemize
Altın dizeler dökülse
Reyhani'den

ERZURUM'DA ATÇILIĞIN TARİHİ İLİCA AYGİR DEPOSU

Prof.Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU

Erzurum'da Atın Önemi ve Resmi At Yarışlarının Başlaması

Orta Asya'nın geniş ve yüksek bozkırlarında devamlı hareket halinde olan Türk boylarının en değerli varlığı, yoldaşı ve silahı olan at, 11. Yüzyıldan itibaren bu boylarla birlikte Anadolu'ya gelmiş ve asırlar boyunca insanlığın en yakınında yer almıştı. Orta Asya bozkırlarına çeşitli açılardan benzeyen Erzurum'un yüksek yaylaları da, en güzel atların boy gösterdiği bir coğrafya olmuştu.

Osmanlı döneminin sonlarında Erzurum Sıhhat Müdürü olan Doktor Şerif Bey, hazırladığı eserinde konuya ilişkin şu güzel cümleleri kullanmıştır:

“Erzurum Vilâyeti mevkiî itibarıyla yüksek ve yaylamsı olmak hasebiyle, âb ve havası latif ve merâlarının kesreti münasebetiyle ahalinin at beslemek, öteden beri adetleridir. Bu cihetden her Osmanlı, bahadırılık, yiğitlik, şecaat ibrâzı için bâ-husûs beyn-el-aşâir daha ziyade cirit ve kargı oynamak gibi merakları vardır. Nefs-i Erzurum'da ve civar kurâsında hatta bazı kazâlardan bile ilk baharda her Cuma günleri kendine ve esebine güvenen birçok babayığit ve dilaverler Erzurum'un Kars ve İstanbul Kapıları civarında vaki' vâsi' cirit meydanlarında davul zurna terennüm-saz olduğu halde büyük küçük, çoluk çocuk, fevc fevc giderek bir ictimâ-ı umûmî vukûuyla bir halka teşkil ederek eseb-süvâr bulunub cirit oynayanları seyr ve temaşa ederler. Ve cirit oynayanlar bittabi yekdiğerine değnek atmakta kusur etmiyorlar. Cirit oynayanlar meyânında baş kırılması, kol çıkması gibi mecruhîn nâdir değildir.”

At, sadece savaş aracı değil, belirttiğimiz gibi bir yaşam tarzıydı. Aynı zamanda zenginliğin de bir işaretiydi. Erzurum'un ağa ve beyleri, en güzel ve

büyük atlara sahip olma konusunda oldukça hevesliydi. Motorlu taşıtların bulunmadığı dönemlerde, şehirdeki ağa ve beyler atlarına binerken, hizmetçileri atlarını tutar ve kendileri de evlerinin önünde bulunan binek taşlarının üzerine çıkarak atlarına binerlerdi. Ayrıca, geceleri ay ışığında bu taşların üzerine minder sererek, gecelik entari ve hırkalarıyla oturur; çubuk ve nargile çekerlerdi.¹

Erzurum'da düzenli ve resmi at yarışları 1903 yılından itibaren yapılmaktaydı. Mayıs 1903'te Erzurum'da at cinsinin ıslahı ve sayısının artırılması maktasıyla, her sonbahar mevsiminde at yarışı yapılması için İstanbul'dan izin istendi. Buna göre yarışlara katılacaklarla izleyecek olanlardan mevkiine göre ücret alınacak ve elde edilen gelirin bir kısmı yarışlarda başarılı olanlara dağıttıktan sonra geri kalanı, kurulacak olan Sanayi Mektebine harcanacaktı. Bu düşünce İstanbul tarafından takdirle karşılanmış ve bu konudaki irade-i seniyye 13 Ekim 1903'te çıkarılmıştır. Böylece Erzurum Valiliği, belirtilen tarihten itibaren at yarışları düzenlemeye başlamıştır.

1900'lü yılların başlarında Erzurum'da, Padişah iradesi ile her sene mutat şekilde at yarışları icra

¹ Belediye 1935'te aldığı bu kararla, artık ihtiyaç duyulmayan ve cadde kenarlarında kalabalık yaparak göze batan bu taşların kaldırılmasını ev sahiplerine bildirmiştir. **Varlık**, 18 Nisan 1935.

ediliyor ve geliri Sanayi Mektebi için kullanılıyordu. Aslına bakılırsa mektebin yegane düzenli geliri de bu at yarışlarından elde ediliyordu.

Fakat çok geçmeden, yukarıda bahsedilen savaşlar her şeyi alt üst etti. Bu esnada imdada Kazım Karabekir Paşa yetişti. Milli Mücadele döneminde sadece asker olarak değil, bir kültür adamı olarak da Erzurum'un sosyal hayatına büyük katkılarda bulunan Kazım Karabekir, usulüne uygun ve düzenli at yarışlarını başlattı. Karabekir Paşa, bu yarışları teşvik etmek için maiyetiyle birlikte yarışlarda hazır bulunmuş ve bunların her yıl düzenli olarak yapılmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almıştı.

Karabekir'in bu girişimleri, geleneksel sporlarla modern sporların aynı anda ve bir bütün olarak, şenlikler ve eğlencelerle birlikte yaygınlaştırılmasını sağladı. Bunlar arasında daha 1920'li yılların başında geleneksel sporlardan atlı cirit, güreş, at yarışları, binicilik ve avlanma, modern sporlardan jimnastik, izcilik, atıcılık, eskrim, atletizm, kayak, paten, futbol, bisiklet ve su sporları önde gelen faaliyetler arasındadır. 30 Haziran 1919'da Kars Kapısı meydanında kutlanan İdman Bayramı'nda, o sırada toplantı halinde bulunan Erzurum Kongresi heyeti ile birlikte İngiliz, Amerikalı ve Rus subaylar da hazır bulunmuşlardı.

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Erzurum'da Atçılık

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, gerek teknolojik gelişmeler, gerekse modernleşmenin etkisiyle, at yetiştirme ve kullanımı önemli oranda azaldı. Bu azalmanın en önemli nedeni ise, yaşanmış olan savaşlar ve göçlerdi.

İktisat Vekaleti müsteşarlarından Müderris İhsan Abidin, Erzurum yaylalarında yıllarca gezdikten sonra hazırladığı ve Cumhuriyet'in ilanından bir müddet sonra bastırıldığı kitabında,² Erzurum'daki atçılık konusunda şu değerli tespitleri yapmıştır:

“Erzurum bölgesi hayvancılığı, harp ve istilalardan, hastalıklardan ve teknoloji eksikliğinden dolayı bir hayli gerilemiştir. Örneğin Yunan savaşında nakil vasıtası olarak yalnız at kullanılmıştı. Balkan Harbinde atın yanında sığır ve manda da kullanıldı. I. Dünya Savaşında ise değişik hayvanlardan, deveden ve merkepten istifade edilmek zoru-

runda kalındı. Kurtuluş Savaşı'nda ise durum daha da kötüleşti.

Eski idarelerin ve vesaiti nakliye tedarik komisyonlarının laubali ve şuursuz tutumları, aldıkları hayvanların bedellerini geciktirmeleri, at yetiştirme merkezlerini olumsuz etkiledi. Seferberliklerde en güzel ve en iyi atlar seçildi. Böylece damızlık konusunda sıkıntı yaşandı. Bu duru at yetiştirme hevesini kırdı. Ordunun satın alacağı evsafın altında at yetiştirme alışkanlığı başladı. Az iş gören ve az yiyen atlar hiç olmazsa ordu tarafından alınmıyor ve köylünün elinde kalıyordu. Bu çok kötü bir sonuç verdi. Atların yükseklığı 30 sene önce ortalama 1.42 iken, I. Dünya Savaşında 1.34 oldu. Önceleri 1.52 irtifaında Türk atları bulunken, sonraları azami yükseklik 1.43'e düştü. Harp ve hastalıklar, yetiştiricilerin savaşlarda kaybedilmesi gibi olumsuzluklar, at ırkını ve diğer hayvancılık dallarını olumsuz yönde etkiledi. Önceden iyi ve kuvvetli at yetiştirmek çok önemliydi. Koşular ve cirit oyunları bunu teşvik ediyordu.

Fakat son zamanlarda bu mahzurların ortadan kaldırılması için hükümetlerin ciddi bir şekilde atçılığı himayeye başlaması, Türk atçılığının tarihin hiçbir devrinde düşmediği bu kötü durumu düzeltmek için ümit verici oldu.”

İhsan Abidin, eserinin başka bir bölümünde, Erzurum'da atçılık konusunda ayrıca aşağıdaki detaylı bilgileri vermektedir:

“Erzurum havalisi öteden beri at yetiştirmekle meşguldür. At, ziraat, sevkiyat ve ulaşımda her zaman rağbet görmüştür. Harb-i Umumiye kadar hemen her

2 Anadolu Ziraat ve Yetiştirme Vaziyeti.

zengininin evinde at besleniyordu. Şimdi eski zenginlik olmadığından at beslemek ehemmiyetini kaybetmiştir. Ahali nezdinde pek az at kalmıştır. Mevcut atlar Arap ve yerli atlardır. Her şeye rağmen mevcut atlar arasında iyi numuneler vardır. Cirit oynamak ehemmiyetini kaybetmekle beraber halen mevcuttur. Bu maksat için iyi at besleme alışkanlığı devam etmektedir.

Erzurum havalisinde atların irtifai azalmıştır. 1.40'ı geçen azdır. Ortalama 1.35-38'dir. Erzurum'da görüştüğüm mubayaa komisyonu reisi Süvari Miralay Vuslat Bey dedi ki: "Mubayaa edeceğimiz atların 1.40-45 olması icap ediyordu. Varto, Muş, Bitlis, Tatvan taraflarına kadar gidildi. 1.40'tan yüksek ancak 3-5 at bulunabildi. Sonra vaki olan müracaat üzerine bu irtifa 1.35 kabul edildi.". 1.45-46 irtifai %3'tür.

Erzurum havalisinde en çok at Hınıs aşiretlerinde bulunur. Erzurum havalisinde "24 Nişaneli" denilen atlara rastlanır. Bu bir ırk değildir. Atları birçok hastalıktan muhafaza edeceği ümidiyle baş, boyun, said ve fehzin iç taraflarına müvazi üçer tane 6-10 cm. uzunluğunda çizgi dağı yapılır. Bundan dolayı bu atlara 24 nişaneli denilmektedir.

Bölgede mevcut atlar arasında "Hınısın Kolu Kısası" denilen bir tip vardır. Bunların ismini çok önceden işitmiş, Balkan Harbi'nde ise doğudan gelen kıtaat hayvanatı arasında bu atları görmüştüm. Hınıs civarına gittiğimde bunların münkariz olduğunu, ancak 1-2 tane kaldığını öğrendim. Bölgeye gittiğimde böyle bir atın bulunduğunu ve çok münteşir olduğunu duydum. 70 yaşında bir ihtiyar, bu atların menşeiini şöyle anlattı: 93 Harbinde Bağdat havalisinden "muavin atlısı" adıyla Hınıs'a büyük bir aşiret gelmişti. Kış çok şiddetli geçtiğinden bu aşiret atlara bakamamış ve köylülere dağıtmıştı. Bağdat Arap atlarıyla yerli atların birleşmesi sonucu bu nesil meydana gelmişti.

Kolu kısa denmesinin sebebi, ön ayaklarınının arka ayaklarından kısa olmasıydı.

Kolu Kısanın özellikleri: Baş uzunluğu: 55 cm., Alın genişliği: 22, alından burun ucuna kadar: 30, Boyun uzunluğu 87, irtifai beden: 1.38, cidağodan kuyruk kaidesine kadar: 1.25, Beden tulu: 1.50, sağrı irtifai: 1.45, muhiti sadr: 1.70."

Ilıca Aygır Deposu

Erzurum'un 15 km batısında, ovanın bittiği yerde; Erzurum-Trabzon ve Erzurum-İskenderun şoseleri üzerinde; Ilıca ile Pulur Köy Enstitüsü arasında bulunuyordu. 1891'de Erzurum Valisi Hasan Hayri Paşa tarafından bölge ziraat ve hayvancılığının kalkındırılması amacıyla bu bölgede bir çiftlik kurulmuş ve dört baş damızlık aygır alınmıştır.

Cumhuriyet Döneminde At Yarışları

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, Erzurum İl Özel İdaresi, gerek at ırkının ıslahı gerekse halkın eğlendirilmesi amacıyla, sonbahar ve yaz at yarışları düzenlemekteydi. Bu faaliyet, kanunların özel idarelere yüklediği görevler arasında yer almakta ve bir miktar gelir de sağlamaktaydı. Bu yarışlara, bölgedeki değişik yarışlarda derece kazanmış atlar getirilmekteydi. Bu nedenle yarışlar şehirler arası bir nitelik taşımaktaydı. Yaz at yarışları Haziran'da başlayıp dört hafta sürmekteydi. Bu yarışlara 9. Kolordunun tam desteği söz konusuydu.

26 Eylül 1924'te yapılması planlanan Erzurum Sonbahar Koşusu

için şöyle bir program hazırlanmıştı:

Cumhuriyet At Koşusu, İstiklal At Koşusu, Ordu Zabitani (Subay) At Koşusu, Büyükbaş Hayvan Bakım ve Besi Müsabakası, Küçükbaş Hayvan Bakım ve Besi Müsabakası, Engelli Yaya Koşusu, Düz Yaya Koşusu, Çuval Yarışı, Baş Pehlivan Güreş Müsabakası, Orta Pehlivan Güreş Müsabakası, Bisiklet Yarışı, Merkep Yarışı.

Velayet gazetesi olan Erzurum gazetesi yarışları sık sık sütunlarına taşıyordu. Emekli Süvari Yüzbaşı Muhittin Okan, Erzurum gazetesinde yayınlanan "At Atı Geçti" isimli makalesinde, Erzurum'da yapılan at koşuları hakkında ilginç bilgiler vermektedir. Bu makalenin bazı bölümleri şöyledir:

"1937 Haziranında 27. Pazar günü başlayan koşularda gördüğüm noksanlar...

Seyircilerin çadırları korkuluklarla yarış mahallinden ayrılması gerekirken, bu yapılmamıştır. Koşular devam ettiği müddetçe hakem heyeti kulede her zaman hazır bulunmamıştır. Ve birbirlerini tanımıyorlardı. Yarış komiserleri de iyi talimat almadıkları için görevlerini yapamadılar. Her 4 koşuda hareket çok intizamsız oldu. Bilhassa 1. koşu başladığı halde hakem heyeti koşunun başladığını çok sonra birisinin kaz etmesi üzerine öğrendi. Atlılar epeyce koşuktan sonra hakem heyetinden herkes birbirini, koşular başlamış diye ikaz etti...

Bahs-i müşterek tediyatı da çok kötüydü. Ring mahalinde halkın hücumu atları korkutmuştu. Ringin kapısı nerede olduğu bir mania ile belirlenmediği için halk, atların yolunu kesmiş ve içeriye girmelerine engel olmuşlardır. Kampana memuru bir bekçi idi. Başka me-

*mur gözükmiyordu. Kampana da çok bozdu ve bir müddet sonra topuzu koşturdu. Topuz bir ipe bağlan-
mıştı. Koşudan hemen bir şey anlamadım desem ca-
izdir. Çünkü her gruptan koşan atın sahibi, jokeyi
kimdir, nereden gelmiştir, kaç yaşında bilmiyordu...*

*Koşudan dönüşümde Kars Kapısı'na yaklaştığım za-
man, o civarda bir yere semaver kurmuş yaşlı birisi,
at üzerinde ve küçük oğlunu tergisine almış ve şemsi-
yesini açmış olarak giden bir yarış seyircisine sordu:
"Oğul ne oldu. Kim kazandı?" Bu zat cevaben: "At atı
geçti baba. Hangi at kimin olduğunu anlayamadık"
dedi. Eğer ikinci haftada da at atı geçti istifadesiyle
yarıştan döneceksek bu yazık olur. Geçen ve bu yıl bu
durum aynıdır. İnzibat olmadığı için halkın çoğu üc-
retsiz girmişti. Nitekim 3. koşuda bir doru hayvan,
koşu başlarken etrafında gördüğü seyirci atlarının
yanına kaçtı ve jokeyini de düşürerek koşudan geri
kaldı. Koşu sahasının orta yerinde ve hakem kulesi
yanında otlamakta olan sığırlar ve dumanı tüten çay
semaverleri görülmekte idi. Bu da dünyanın hiçbir
koşu sahasında yoktur."*

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, eskiye nazaran azalmakla birlikte, bilhassa bazı zengin ailelerin at merakı devam etmekteydi. Bu atlar cirit oyunlarında ve at yarışlarında boy gösteriyorlardı. 22 Haziran 1941'de yapılan at yarışlarında Orman Memuru Erzurumlu Talat Kitapçı'nın Leyla adlı tayı 1.000 metreyi 1 dakika 25 saniyede koşup birinci olmuş; Öğretmen Cevdet Karlıdağ'ın Necibe isimli tayı ise ikinci olmuştu.

Yukarıda anlattığımız at yarışları, Kars Kapısı dışında, Özel İdare'ye ait 281 dönümlük geniş bir arazide yapılmaktaydı. Burası, bugünkü asri mezarlığın ilerisinde, askeriye'nin bitişiğindedi. Buradan, Maksudefendi Mahallesi (Sütevleri)'nin sınırına kadar güney çevre yoluna paralel olarak uzanmaktaydı.

Özel İdare burada çok katlı ve blok tipi apartmanlar yaptırmayı düşünüyordu. Böylece, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren batıya doğru büyüyen Erzurum şehri, biraz da doğuya doğru büyütülecek ve şehrin bu kısmının da gelişmesi sağlanacaktı. Fakat belediye gecekondular kanunu gereğince bu arsaların yarısına sahip olmak isteyince, bu fikir uygulanamamaya konulamadı.³

1974 yılında, yarış meydanının yarısı belediye adına tescil edilmek şartıyla, hazırlanan protokol gereğince kabul edilecek bedel üzerinden askeriye'ye satılması uygun görüldü. Fakat 1976 yılında mülkiyeti Özel İdare'ye ait olan yarış mahallinin iki eşit parça-

ya ayrılıp, özel idare ve ebediye üzerine tapu edildikten sonra, gerekli imar tadilatının yapılması kararlaştırıldı. Anlaşıldığı kadarıyla Özel İdare burada bina yapmak için belediyeye müracaat etmiş; belediye ise bu yerin yarısını üzerine aldıktan sonra buna izin vermeyi uygun görmüştü.

At yarış sahası konusunda 1981'de önemli bir gelişme oldu. Belirtilen yılda bölgedeki askeri binaların şiddetli fırtınadan büyük zarar görmesi üzerine, yerinde inceleme yapmak üzere 3. Ordu Komutanı Selahattin Demircioğlu Erzurum'a gelmişti. Doğrudan bu meydana helikopterle iniş yapan Komutan, dönemin valisi Nihat Baştaç tarafından karşılandı. Burada yapılan kısa görüşmede, Kolordu Komutanının isteği üzerine, yarış sahası Vali tarafından askeriye'ye verildi. Bu arsa karşılığı olarak da 41.000 lira alındı. Özel idare bu parayı 100.000 liraya tamamlayarak birçok köyde ilkokul inşa ettirdi.⁴

Özel İdare müdürlerinden Abdulhamit Turan Bey'in belirttiğine göre; geleneksel at yarışları bu sahanın askeriye'ye satılmasına kadar devam etmişti. Abdulhamit Bey, 1969'da özel idarede göreve başladığında, at yarış sahasında bilet satışıyla görevlendirilmişti. Son dönem at yarışlarının bizzat şahidi olan Abdulhamit Bey, o günleri şöyle anlatır:

"28 Ağustos 1969 tarihinde il özel idaresinde göreve başladım. 33 yıl 10 ay aynı yerde memuriyet görevini sürdürdüm. Müdür yardımcısı olarak 2003 yılı Haziran ayında kendi isteğimle emekli oldum.

Askeriye'ye satılmadan önce, Kars Kapısı dışındaki sahada her yıl at yarışları yapılırdı. Ben de genç bir memur olarak, giriş bileti satmakla görevlendirilmiştim. Sahanın çevresi muntazaman kapalı olmadığından, para vermek istemeyenler, rast gele yerlerden girerlerdi. Çok az kişi giriş kapısından girerek ücret öderdi.

Bu yarışlarda bazı kişiler, gayriresmi olarak müşterek bahis (bugünkü GANYAN) oynarlardı.

Yarışlarda dereceye giren at sahiplerine ödenecek paralar, özel idare bütçesi içerisinde bulunan tarım müdürlüğü kısmına ayrılan ve jokey kulübünden gönderilen paralardan ödenirdi. O yıllarda muhasebede görevli olduğumdan, bu ikramiyeleri, ibraz edilen belgelere göre ben öderdim. Bu nedenle bazı at sahiplerinin isimleri de hatırımdadır. Mesela Ahmet Kızılgeçit, Oltulu İhsan, Cevdet Sakaoğlu, Ragıp Onurlu ve Mevlüt Tuğoğlu. Bu at sahiplerinin bir kısmı diğer illerden gelirdi.

4 Aslında bu gibi boş arsalar belediye, Gecekondular Kanunu'na göre el koymaktayken, burasının at yarışlarına tahsis edilmesi dolayısıyla, böyle bir uygulamaya gidememişti.

5 Bu bilgiler, arsaların satış işlemleri için Özel İdarece görevlendirilen özel idare müdürlerinden Abdulhamit Turan'dan alınmıştır.

Yarışa katılan bütün atların petirgesi, yani nüüs cüzdanı vardı. Hatırimda bir tane at ismi kalmış: HİLA-LÜZZAMAN.”

Sipahi Ocağı

1930'ların ilk yıllarında, Erzurum'da spor faaliyetleriyle uğraşan tek kurum, Sipahi Ocağı'dır. Sipahi Ocağı'ndan önce varlığından haberdar olduğumuz Azim Spor Kulübü parti, belediye ve merkezi hükümetten teşvik görmediği için kısa sürede kapanmıştır. Sipahi Ocağı özellikle askeriyenin yardımıyla, 1930-31 döneminde binicilik ve cirit alanlarında faaliyet göstermiş ve Erzurum gençleri bu sporlarla ilgilenmiştir. Bu dönemde Sipahi Ocağı'nın başkanı Erzurum Müstahkem Mevki Komutanıydı.

1930'ların ortalarında Üçüncü Genel Müfettiş Tahsin Uzer'in emriyle subay, memur ve münevverlerin istirahat etmeleri ve tatil günlerini topluca ve sıkıntısız geçirmeleri amacıyla, Millet Bahçesi'ndeki binanın Sipahi Kulübü olarak kullanılmasına karar verilmişti. Erzurum Sipahi Ocağı böylece yeniden canlandırıldı.

Erzurum'un geleneksel sporlarından biri olan cirit oyunu, 1930'lara kadar karışık ve kuralısız bir şekilde oynandığı için birçok kazalara neden olmaktaydı. 1936'da yeniden canlandırılan Sipahi Ocağı bu durumu dikkate alarak bu milli oyunu bir düzene sokmuş ve karşılıklı iki takım halinde ve bir hakem yönetiminde idare etmeye başlamıştır. Fakat bu düzen ve intizam, ancak iki yaz devam etmiştir. Sipahi Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla, cirit oyunları tekrar

birkaç kişinin elinde kalmış ve bunlar gösteri mahiyetinden öteye geçememiştir. Bu durum 1930'ların sonuna kadar devam etmiştir.

Cirit, Binicilik ve Atlı Spor Kulübü

1930'ların ortalarında Erzurum sporunun devlet eliyle kalkındırılmaya başlanması, geleneksel sporlara da etki etmiştir. Bununla birlikte devletin bu sahaya el atması, Türk Spor Kurumu ve Beden Terbiyesi teşkilatlarının kurulmasından daha önce, Halkevi ve Sipahi Kulübü eliyle olmuştur. Evvela Halkevi Spor Komitesine bağlı bir cirit takımı oluşturulmuş ve 12 Nisan 1936'dan itibaren oyunlara başlanmıştır. Halk-evi cirit oyununu ele alarak iki takım oluşturmuş ve ikisi için ayrı ayrı elbiseler yaptırmıştır. Eskiden beri devam eden bir Pazar eğlencesi olan cirit oyunlarına daha düzenli bir şekilde devam edilmiştir.

Erzurum'un geleneksel sporlarından biri olan cirit oyunu, 1930'lara kadar karışık ve kuralısız bir şekilde oynandığı için birçok kazalara neden olmaktaydı. 1936'da yeniden canlandırılan Sipahi Ocağı bu durumu dikkate alarak bu milli oyunu bir düzene sokmuş ve karşılıklı iki takım halinde ve bir hakem yönetiminde idare etmeye başlamıştır. Fakat bu düzen ve intizam, ancak iki yaz devam etmiştir. Sipahi Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla, cirit oyunları tekrar birkaç kişinin elinde kalmış ve bunlar gösteri mahiyetinden öteye geçememiştir. Bu durum 1930'ların sonuna kadar devam etmiştir.

Halkevi ve Sipahi Ocağı'nın yukarıda bahsedilen küçük çabaları bir kenara bırakılırsa, bu yeni dönemde

ne Türk Spor Kurumu ne de Beden Terbiyesi tarafından cirit ve güreş gibi geleneksel sporlara önemli katkılar yapılmış; başta kayak, atletizm ve futbol olmak üzere modern sporlar hep ön planda tutulmuştur.

Spor Eğitmeni Mustafa Subaşı'nın Kasım 1938 me-sai raporunda geleneksel sporlar hakkında şu tespitler yer almaktaydı:

“Ananevi Sporlar: Erzurum'da en çok rağbet gören ve ilkbaharda hemen havalardan ısınmasıyla ve meydanların kurulmasıyla faaliyeti başlayan ve civar köylü delikanlılarla Erzurum halkının birleşmelerinden oluşan tarihi ve milli sporlardan atlı cirit ve karakucak güreşleridir. Bilhassa bu oyunlar bütün şehir halkını kadınlı erkekli alakalandırır ve etrafına toplar. Bu hal muntazam iki ay kadar devam eder. Bu oyuna mahsus olan saha, Kavak Kapısı dışında olup, iki tarafı tatlı meyilli ve toprak surlarla çevrili olduğu için tabii bir tribün şeklinde bulunmakta ve oyunlar Pazar günleri icra edilmektedir.

Son zamanlarda dışarıdan gelen memurlara Erzurum'dan iltihak eden bazı askerler tarafından yapılan kayak sporu da rağbet görmekte ise de, halk, en ziyade neslinden intikal eden bu cirit oyununa meyil göstermekte ve diğerlerini ise gerektiği kadar benimsemektedirler. Yalnız kayakçılık diğer vilayetlerde olduğu gibi Erzurum'da da ön safa girecek bir şekil almaktadır.”

Subaşı tarafından hazırlanan Aralık 1938 tarihli raporda da Erzurum'un geleneksel sporları hakkında önemli bilgiler vardı. Buna göre; Erzurum'da en çok gelecek vaat eden spor atlı cirit, kayak ve patenti. Halkın ekserisinde güzel atlar vardı. Her Pazar günü şehrin kuzeyinde ve Rusların yaptırdığı demiryolu istasyonu civarında bu faaliyete müsait sahaya 100'den fazla en güzel at gelir, sahipleri de hem hayvanlarını hem de atıcılıklarını göstermek üzere karşılıklı iki parti halinde cirit oynarlardı. Bu esnada bütün maharetlerini gösterirlerdi. Bunların spor bölgesi kapsamına alınıp daha düzenli çalıştırılması 1938 yılında planlanmıştır.

1940'larda Ardahan Kapı'da yapılan cirit oyunlarını en az 4-5 bin kişi izlemekteydi. Yarışlar Ardahan Kapısı'nın dışında, bu taş kapının uzantısı olan kale hendeğinin hemen yanında yapılırdı. 1958 yılında Milliyet Gazetesinde çıkan bir yazı dizisinde Ardahan Kapısı hakkında şu ifadeler kullanılmıştı:

“Erzurum ta eskiden beri spora gönül vermiş zaten. Köylü tohum ekip ot biçinceye kadar her hafta Ardahan Kapısı denilen meydana cirit seyretmeye, güreş tutanları görmeye ve bar oynamaya koşarmış. Ardahan Kapısı haftalarca süren küçük bir olimpiyat gibiymiş adeta...”

Erzurum ve tüm Türkiye'deki spor faaliyetlerinin ve kulüplerinin devlet kontrolüne alındığı bu yeni dönemde, Erzurum'da en fazla üzerinde durulan spor dalları kayak, futbol, atletizm ve binicilik idi. Yeni kurulan Bölge Başkanlığı tarafından Türk Spor Kurumu Genel Merkezine gönderilen 9 Nisan 1938 tarihli yazıdaki şu ifadeler önemlidir:

“TSK Genel Merkezi Başkanlığı'na;

Türkiye'nin en iyi binicilerini yetiştiren vilayetimizde bu spor en ücra köylere kadar yayılmıştır. Bahar ve yaz aylarında köylerden ve diğer komşu vilayet ve kazalardan yüzlerce binici gelip aralarında muhtelif yarışlar ve atlı cirit müsabakaları yapmaktadırlar. Şehrimizin 10'a yakın meydanında her akşam ve Pazar günleri her gün birçok binici gençler binlerce meraklı önünde cirit oynarlar, güreşirler.

Bunları toplu ve programlı bir surette çalıştırmak gayesiyle şehrimizin en maruf hayvan meraklılarını toplayarak “Atlı Spor Kulübü” adıyla yeni bir kulüp açtırdım. Bütün biniciler bu kulübe yazılmaktadırlar. Bu yıl yani 15 gün sonra muhtelif yarış ve müsabakalar yapacağız. Açılan bu kulübün de TSK yasa ve talimatnameleri ahkâmınca tescilini saygılarımızla rica ederim. Vali ve Bölge Başkanı Haşim İşcan.”

Görüldüğü gibi Erzurum'a birçok hizmeti dokunmuş olan Vali Haşim İşcan, Nisan 1938'da Atlı Spor Kulübü'nü kurarak Erzurum'un geleneksel sporuna yeni bir çehre kazandırmak istemiştir. Bununla birlikte bu canlandırma çabalarının yeterli olmadığı görülmektedir. Erzurum'daki spor faaliyetlerini incelemek üzere 1944 yılında CHP Genel Sekreterliği tarafından görevlendirilen Hüsamettin Güreli, hazırlanmış olduğu raporda cirit konusunda şunları belirtmektedir:

“Atlı Cirit: Bir zamanlar Erzurum ve civarının en çok sevilen sporu olan atlı cirit, son yıllarda unutulmuş gibidir. Buna baş sebep, atların orduya verilmesi, bugünkü hayat şartları içinde at besleme zorluğu, birçok kimselerin silah altına alınışı gösterilmekte ise de yeniden teşvik ve himaye gördükçe bu güzel geleneğin de az zamanda canlanması mümkündür.

Çünkü bu muhitlerde orta ve daha yaşlı kimselerden birçok eski ve heyecanlı hatıralar dinlemekteyim. At besleme ve ata maharetle binme sevgi ve merakını çoğaltan ve binlerce halkın merak ve heyecanına muhatap olabilen bu güzel sporu teşvik etmek faydalı olacaktır.

Atlı cirit oyununun şimdiye kadar konmuş kaidelerini inceleyerek oyunun esasını ve ruhunu bozmamak şartıyla daha faydalı tertip ve şartlar eklenebileceğini ummaktayım.”

Bu yazıdan da anlaşılacağı üzere, II. Dünya Savaşı diğer sporları olduğu gibi, atlı sporları da olumsuz etkilemişti. 1949'dan itibaren Erzurum'da yeni kurulmuş olan 12 Mart Gençlik Kulübü tarafından Kavakkapı'da cirit oyunları düzenlenmeye başlandı.

1952 yılında Erzurum'da yeni bir Atlı Spor Kulübü faaliyete geçmiştir. Bu yazımızda biz, bu kulübün başkanı Ragıp Onurlu'nun Erzurum Belediyesi'ne gönderdiği 1959 tarihli bir yazıyı aktarmakla yetineceğiz:

“Belediye Meclisi Başkanlığına

400 senelik mazisi bulunan Erzurum cirit oyununun gelişmesini teşvik, at neslinin ıslahı ve biniciliği yetiştirmeyi vazife addeden Atlı Spor Kulübü, 1952 yılından beri hali faaliyette olmasına rağmen kendisini tanıttirmakta geç kalmıştır. 1958 yılında yapılan kongrede kulübümüzün tanıtılması için kararlar alınmış ve bunun neticesi olarak Ankara Jokey Kulübü'nün Gazi Koşusuna daveti üzerine bu iş semere vermeye başlamıştır. Gazi Koşusunda gösteri yapan kulübümüzü onbinlerce halk ve ecnebi elçilikler erkani ve kor diplomatik tarafından takdirle karşılanmışlardır. Ankara Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünce de gümüş kupa ile taltif edilmişlerdir.

Resmi bayramlara iştirak, Erzurum'un kurtuluşuna iştirak ve ayrıca şehrimize gelen büyüklerimizin karşılanmasında bütün zorluklara rağmen vazifeleri ifade ve verilen emirleri yerine getirmede bir kusur işlemedik.

Ankara Jokey Kulübü'nün davetini kabul ederken, Erzurum Lisesi'nden altı, Halk Oyunları Derneğinden altı ve şahıslardan aldığımız milli kıyafetlerle Ankara'ya gittik. Bugün kulübümüz, muayyen aidaatla ayakta duran bir teşekkürdür. Kıymetli valimiz Nurettin Aynuksa'nın emirleriyle Abdurrahman Gazi Deresinde Fransız film şirketince film aldırılmış ve bunun için dilenci gibi halktan günlerce milli kıyafet toplanmıştır. Bu külfetten kurtulmak için, 20 kat milli elbise yaptırmak kararındayız...”

Ilıca Aygır Deposu

Erzurum'un 15 km batısında, ovanın bittiği yerde; Erzurum-Trabzon ve Erzurum-İskenderun şoseleri üzerinde; Ilıca ile Pulur Köy Enstitüsü arasında bulunuyordu. 1891'de Erzurum Valisi Hasan Hayri Paşa tarafından bölge ziraat ve hayvancılığının kalkındırılması amacıyla bu bölgede bir çiftlik kurulmuş ve dört baş damızlık aygır alınmıştı. Meşrutiyet'in ilanından sonra çiftlik genişletildi ve Erzurum Veteriner Müdür Muavini Mahmut Nedim Bey'in gayretleriyle çiftlik bünyesine bir aygır deposu eklendi.

Çiftlikte bir de Ziraat Mektebi vardı. Fakat çiftlik alanının yetersizliği nedeniyle bu mektep kapatıldı. Cumhuriyet'in ilanından sonra yeniden açılması gün-

deme geldi. Bu amaçla, Erzurum mebuslarıyla birlikte bölge mebusları tarafından 31 Mart 1924'te TBMM Başkanlığına bir tekrar verildi. Takrirden önce yapılmış olan Ziraat Mektebinin binası, birçok alet ve edevati ve özellikle büyük bir harman makinasının halen yerinde mevcut olduğu belirtilerek, diğer bazı şehirlerde açılmış olan Ziraat Mektebinin Erzurum'da da yeniden açılması istendi. Bu istek uygun görülerek Ziraat Vekaleti bütçesine bir miktar tahsisat kondu. Erzurum Ziraat Mektebinin 1924 yılı kadrosu bir müdür, altı muallim, mukayyit, muhasebe memuru ve mutemet, imam, makinist olarak kabul edildi.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1930-31 döneminde burada daha teferruatlı bir çiftlik inşa edildi. Belirtilen tarihte özel idarenin elinde olan depoda bu idareye ait dört aygır bulunuyordu. Ertesi yıl genel idarenin hayvanları da eklendi. İlk yıllarda giderleri mahalli imkânlarla sağlanmış; 1934 yılından itibaren merkezi idareye bağlanarak Ilıca Aygır Deposu adıyla faaliyet göstermeye başlamıştır.

1935 yılında depodaki hayvan miktarına bakıldığında özel idarenin üç yarım kan Arap atı, yedi Kıbrıs cinsi merkep varken genel idarenin 11 arıkan Arap atı, beş yarı kan Arap atı, üç ardene (Fransız ağırca hayvanları cinsinden), Erzincan Özel İdaresinin bir arıkan Arap atı olmak üzere toplam hayvan sayısı 30'du. Erzurum, Kars, Karaköse, Erzincan ve Gümüşhane vilayetlerinin aşım işleri bu hayvanlar vasıtasıyla yapılmaktaydı.

1938 yılı itibarıyla, Erzurum Özel İdaresinin Ilıca'daki aygır deposunda dokuz at ve altı merkebi vardı. Bu aygırlar Hınıs, Tortum, İspir, Pasinler, Oltu kazalarına sevk edilerek sıfatlar icra edilmiştir.

Görüldüğü üzere geniş bir bölgenin damızlık işlerine bakan depoda özel idareyle birlikte Ziraat Vekâletine ait aygırlar bulunuyordu. Bu iki başlılık nedeniyle 1939 yılı il genel meclisinde, buradaki özel idareye ait hayvanların Ziraat Vekâleti'ne devredilmesi ve özel idarenin kurumdan tamamen elini çekmesi tartışılmış fakat kabul edilmemişti. 1939 yılında, damızlık işlerini yerinden yapılabilmesi için Hasankale ve Aşkale'de sıfat istasyonları yapımına başlanmış ve Hınıs ve Oltu'da da yapılması için 1939 bütçesine bir miktar tahsisat konulmuştu.

Aygır deposuyla ilgili elimizdeki istatistiklere bakıldığında aygır deposunda 1938'de 17, 1939'da 14, 1940'ta 10, 1941'de 10, 1944 yılında ise 8 hayvan vardı. 1948 yılında yayımlanan bir istatistikte özel idarenin mülkleri sayılırken bir adet aygır deposundan söz edilmiş fakat burada kaç adet hayvan olduğuyla ilgili bir bilgi verilmemiştir. 1950'lerin başında bu depo, 47 damızlık aygır ile Erzurum, Ağrı, Kars, Gümüşhane ve Erzincan bölgelerinin ihtiyaçlarını gidermekteydi.

Erzurum Kasidesi

Yalçın BAYAR

Ezanlar nidalanır, Palandöken Dağında
Abdurrahman Gazi'yle uyanılır rüyadan

Cumalar,Ulu cami'de ne de muhteşem olur.
Salatlar ve selamlar, semaları,doldurur.

Çifte minare,Yakutiye, ecdattan renkler.
Feyyaz-ı hakikiyle billurlaşmış çiçekler.

Marifetname, aşktır ilmin bakir nefesi
Bengisu sarnıçlarda, gönliün feyizli sesi.

Alvarlı Efe, ruhumuza badeler sunar.
Neşvesinden sema alemi hep suya kanar

Tabakhane, Yazıcı, akar durur serinden.
Dergahta Habib Baba Kur'an okur derinden

Dumlu Baba'nın suyu, ruhu alevle yakar.
Hisler, çağlayan gibi cevahir olup akar.

Erlige soyunmak mı, cirit'i bir bilebilsem.
Atım şaha kalktıkça hakikatte dirilsem.

Dadaşlar bar oynarken, titrer gökteki hilal.
Dökülür hançerlerden gülü kıskandıran lal.

Sevgili iklimlere kan ter içinde yağar.
Aczin tevekkülle birleştiği seghah ve kar.

.....

Şehrayin başlayacak, afetler yaşanacak.
Evliya hürmetine şehrim baki kalacak

Yıldız ile Türkey'in Destanı

Gelin Geldi Efsanesi

Doç.Dr. Abdulkerim DİNÇ

Üzülme... Toprağın kâlbine çekileceğim. Ana rahmi gibi.

Solmaya, morarmaya başlamış yapraklarına bakınca hüznlenmişim. Kopacakmış gibi ürperen yapraklarına bakınca hüznlenmişim. Zor çıkan nefesini fark edince hüznlenmişim. Anlamıştı...

Ölüm tek gerçek. Ölüm yeni bir doğum, yeni bir doğuş.. Aynı anadan doğup üç cihete yönelen Fırat, Çoruh, Aras kenarlarında nice fatihler, nice saltanatlar, nice zulümler, nice medeniyetler gördüm... Şu hemen karşıda Sos köyü var, görüyor musun? Köyde bir tepelik vardır; şimdi bir toprak yığını. O tepelikte dünyanın en güzel kraliçesinin sarayı vardı. Bütün Pasin ovasını aydınlatan; kuleleri gökyüzüne ser çekmiş sarayı vardır. O sarayda dünyanın en güzel kadını salınarak dolaşırdı... Şimdi o sarayın yerinde tozlar savruluyor. Nice zaferler ve hezimetler gördüm. Öyle zaferler gördüm

ki, aslında hezimet; öyle hezimetler gördüm ki aslında zaferdiler. Nice ihtiraslar gördüm.. Nice karanlıklar ve nice aydınlıklar... Ah bir bilebilseydiniz dünya hayatında sıkı sıkıya sarıldığımız, hayatlarınızı ve ruhlarınızı verdiğiniz şeylerin bir aldatmaca olduğunu... Ah bir bilebilseydiniz saltanatlarımızın bir rüya olduğunu... Zenginliğin ve fakirliğin bir yalan olduğunu... Uğruna hayatınızı zehrettiğiniz; uğruna birbirinize hayatı zehrettiğiniz şeylerin bir yalan olduğunu ah bir bilebilseydiniz... Tek bir gerçek var ölüm... Ah bir bilebilseydiniz rengin ne olduğunu; ah bir bilebilseydiniz sesin ne olduğunu; ah bir bilebilseydiniz hayat veren rüzgârın ne olduğunu; ah bir bilebilseydiniz suyun ne olduğunu; ah bir bilebilseydiniz gökyüzünün ne olduğunu... Tek bir gerçek var toprakla bir olduğumuz... Benim ve sizin... Hepimiz aslında toprağız... Toprağın kâlbinde tek bir eylem var Allah'ı zikir... Âlemlerin kâlbinde tek bir eylem var Allah'ı zikir...

Ben sana destanlar anlatıyorum sen rivâyet sanıyorsun... Ben sana gerçeği anlatıyorum... Sen onu kendi renginle boyuyorsun... Ben aslında tek gerçeği anlatıyorum sana... Anlamıyorsun...

Durdu... Soluklandı; nefesi zor çıkıyordu...

Toprağın kâlbine dönmeden önce sana Yıldız ile Türkay'ın destanını anlatayım... Ama önce besmele ile başlayalım... Çünkü her işin başı besmeledir... besmele olmalıdır.. Bilebilsek her adımımız, her nefesimiz besmele olur...

Kargapazarı dağlarının üzerinde pembeye çalan bir topak pamuk yığını bulut sanki bizi dinliyordu... Bingöl dağlarının üzerine pembe bir tül çekilmişti... Hasan Dede'nin üzerinde minicik bir bulut öylece duruyordu... Zaman ve mekân durmuştu... Bir an aşağı ve yukarı Pasin'in gelincik çiçeğini yani haşhaş çiçeğini dinlediğini sandım... Bir an Çakır Babayı, Horasan Babayı, Hasan Dede'yi, Çoban Dede'yi, Dumlu Babayı... ışıklar içinde yanı başımda hissettim. Gelincik çiçeğinin etrafında ışıktan bir halka oluşturmuşlar gibi hissettim.. Ürperdim...

Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla... Bir zamanlar; ki, zaman tek gerçek ve zaman tek yalan... Bir zamanlar Erzurum ovası boydan boya sazlıktı.. göldü... Bugünkü Dumlu'dan, bugünkü Gökçeyamaç köyünden... Bugünkü Akdağ köyünden Ilıca'ya kadar... Yeşilin binbir renginin oynadığı, daha çok koyu zümrüt rengi bir göldü... Binbir çiçeğin renk bulduğu, hayat bulduğu; nilüferlerin ışık ışık süslediği bir göl. O kadar çok böcek, o kadar çok çiçek hayat bulurdu ki bu gölde... Binlerce renk kelebek bu gölde raks ederlerdi. Binlerce kuş, binlerce göçmen kuş bu göle renk olurlardı, ses olurlardı... Sülünler, yaban kazları, yaban ör-

dekleri, Sakallı Akbabalar, Balıkçı Kartallar, Çoban Aldatanlar, Angıtlarlar, Yeşil Ağaçkakanlar, Kızıl Şahinler, Kuyruk Kakanlar, Kara Gerdanlı Ardıçlar, Gökdoğanlar, Erguvanîler, Sürmeli Kız Kuşları... Bölük bölük turnalar süzülürdü türküler gibi... Gölün kenarında keklıklar sürü sürü gezerlerdi şen ve şaduman... Sazlıklar geçmiş zaman efsânelerini anlatırlardı, sazlıklar dervişler gibi sallanarak hu hu çekerlerdi... Sazlıklar bir sırrı taşırlardı gelecek zamanlara... Sazlıklar sanki evrenin musikîsi olurlardı, duyabilen kulaklar için. Erzurum'un Gölbaşı'nda tahta iskelenin etrafında renk renk sandallar suyla söyleşirlerdi...

sandallar namaza durmuş mü'minler

gibi omuz omuza sallanı

dururlardı... Renkleri oynayırdı sularda dalga dalga...

Gölbaşı'nın karşısında bugünkü Akdağ köyünde bir Kıpçak beyi yaşardı: Sevinç bey.. Karadeniz'in kuzeyinden Kafkaslara oradan Şavşat'a ve Şavşat'tan da Akdağ'a gelmişti ve asil Kubasar soyundandı Sevinç bey... Erzurum'da paşa abla derler ya, bilge bir hanımı vardı Sevinç beyin, ismi Anakutlu Bengi hanım... Tolun, Toruntay, Koçkar, Barkan, Ayaz, Yulaç isimlerinde altı yiğit oğlu ve de Yıldız isminde bir kızı vardı. Bu aile

Akdağ'da herkesten beyaz tenleriyle, sarışnıklarıyla, iri yarı yapılarıyla hemen ayrılırlardı.

Sevinç beyin ve oğullarının saçları omuzlarından dökülür; gür sarı bıyıkları çenelerinden aşağı doğru sarkardı.. Sevinç beyin yaylalarda sürüleri dolaşırdı. Her bir sürünün başında bir oğlu bulunurdu. Bir oğlu at sürüsünün başında Mescit dağlarına kadar giderdi... Çok zengindi. Köyün sahilinde beyaz bir köşk yaptırmıştı. Misafirperver bir insandı... Sevinç bey sadece Akdağ köylülerine değil, çevredeki bütün köylülere yardım ederdi. Kapısına gelen asla boş dönmezdi. Şavşat'a geldiklerinde Müslüman olmuşlardı. Akdağ'ın eski kerpiç caminin yerine küçük taştan camini de Sevinç bey yaptırmıştı.

Biz gelelim Yıldız'a... Yedi cihan böyle güzelliğe bir kız görmemiştir. Uzun boyu, güneş gibi parlayan beyaz yüzü; yüzüne oturmuş kiraz gibi küçücük kızıl dudakları; ışıklı zümrüt gözleri ile dillerde dolaşırdu güzelliği. Hele altın rengi saçları... Neredeyse topuklarına kadar uzayan bu tel tel altın saçları cihanın dilindeydi. Daha önce Erzurum'da destan olmuş; Erzurum'da türküler yakılmış kendisi gibi bir Kıpçak Türkü olan Sarı Gelin'den daha güzeldi... Onun güzelliğine sadece insanoğlu değil, ağaçlar, kuşlar, böcekler, kelebekler ve hatta Sarı Yılan bile sevdâlıydı... Sarı Yılan mı? Sarı Yılan Erzurum Gölünün efsanesi... Sarı Yılanı pek gören yoktu; görenin de dili tutulurdu. Ancak bugüne kadar kimseye bir zarar vermemişti. Bu yüzden gördüğünü söyleyenlere de kimsecikler inanmazdı. Sarı Yılanı tek gören Yıldız'dı.

Sevinç bey, Yıldız için gölün sahilinde bir bahçe yaptırmıştı. Elvan elvan çiçeklerin, güllerin süslediği, bülbüllerin ötüştüğü bu bahçeyi çok severdi Yıldız. Bir sabah bahçeye indiğinde sahilde kıvrılmış uyuyan dev gibi Sarı Yılanı gördü. Uzunluğu on kulaçtan daha uzun, başı bir koç başı gibiydi. Başında iki boynuzu vardı. Yıldız kaçmadı, bağıırıp çığlıklar atmadı; bahçesinin bu davetsiz misafirini seyre daldı. Sarı Yılan nihayet uyandı ve kendisini hayretle seyreden Yıldız'ı gördü. Gözleri de rengi gibi sapsarıydı. Yıldız söze başlayınca, Sarı Yılan da dile geldi ve konuşmaya başladılar. O günden sonra hemen hemen her gün Sarı Yılan gelir ve Yıldız'la sohbet ederlerdi. Sarı Yılan ona Şahmaran'ın meraklı hikâyelerini anlatırdı. Sarı Yılan ona Erzurum gölünün esrarını anlatırdı. Yıldız, esrarlı hikâyeler anlatan bir dost edinmişti; Sarı Yılan âşık ol-

muştu Yıldız'a... Bu imkânsız bir aşkı ama gönül ferman dinlemiyor işte. Sarı Yılan o iri başını Yıldız'ın dizine koyup gözlerine baktığında Tanrı'ya yalvarırdı içinden, kendisini insan donuna çevirmesi için...

Köşklerinin balkonundan her gece Erzurum ovasını, gölü, Erzurum şehrini ve surlarını, Palandöken'i seyrederdi Yıldız... Bir gece Palandöken'in yamaçlarında bir ışık gördü Yıldız, bir ateş, bir nur... O nur bir ateş topu gibi dönüyor; gökyüzüne ağıyor ve sanki Dumlu'ya, Umudum'a sığıyordu... Bir gece Sevinç bey kızının yanına geldi balkona...

Baba dedi, Yıldız... Oraya götür beni...

Nereye kızım?

İşte o ışığın yandığı yere... Babasının o ışığı göremediğini bilemiyordu Yıldız.

Tamam kızım... dedi Sevinç bey ama kızının hâliinden bir şey anlamadı... Ne ışığı?

O kadar saf, o kadar temizdi ki gönül aynası Yıldız'ın; o aynaya başkalarının göremedikleri yansıyabiliyordu.

Işık çağırıyordu sanki Yıldız'ı... nur çağırıyordu...

Bir başka gece sabaha doğru o sesle uyandı, yatağından fırladı Yıldız... Sabah ezanı okunuyordu ama bu farklı bir şeydi. Hemen balkona çıktı ve bu esrarlı sesi dinledi. Dinledi... Ruhu arındıran, ruhu yıkayan bir sestir bu... Yanına gelen hizmetçi kıza...

Bu ezanı okuyan kim, bul bana... O ezanı okuyan kişiyi getir bana.

Hizmetçisi aynı zamanda sırdaşydı Yıl-

dız'ın. Hizmetçi Yıldız'a baktı. Ve Palandökenleri yıkayan, ovayı aydınlatan dolunaydan daha ışıklı bir güzelliği Yıldız'ınki. Ay kıskanıp bulutların arasına gizlendi sanki...

Hizmetçi ertesi sabah, ezanı Gölbaşı'nda dinledi ve hangi camiden okunduğunu öğrendi. Cemaatin camiden çıkışını bekledi. Ezanı kimin okuduğunu sordu. Bu çok genç, yoksul bir oğlancıktı. İsmi Türkay'dı. Geçimini sazlıktan ve balıkçılıktan sağlıyordu. Gölbaşı iskelesinde eski bir kayığı vardı.

Hizmetçi, hanımı Yıldız'ın kendisini bu akşam köşkün bahçesinde beklediğini söyledi. Türkay, hangi hisle bilinmez kabul etti.

Türkay yatsı namazından sonra baba yadigarı kayığıyla açıldı göle. Akdağ köyü sahilindeki o cennet bahçesinde yanan şem'aları gördü ve ışığa çevirdi kayığını...

Sahilde, kızıl goncalar arasında ışıklı giysisi içinde bekliyordu Yıldız... Üzerinde ışıklar saçan beyaz ipek bir giysi vardı. Altın saçlarını bırakmıştı... Bekliyordu sesi... O mucizevi sesi...

Mavi kayak inci salkımları içinde süzülerek geliyordu... Kürekler lâcivert kadife gibi suya değdikçe elmas parçacıkları saçılıyordu. Bülbüller şakıyordu Türkay'ın gelişini muştulamak için... Börtü böcek susmuş... Sadece beyaz kelebekler... Sadece küreklerin ipek suya dokunuşu...

Yıldız'ın minicik kalbi bir kanarya gibi çırpınıyordu göğsünde... Türkay, kayığı çekip sahile atladı... Başı önünde...

Beni emretmişsiniz geldim? dedi titreyen sesiyle, ellerini önünde bağlayarak

Beni emretmişsiniz...

Emretmedim. İstirham ettim... Şeref verdiniz... Sesi titriyordu Yıldız'ın.. Göğsü inip kalkıyordu; gül yaprağı yanakları daha bir pembeleşmişti..

O ezanı siz mi okuyorsunuz?

Cevap vermedi Türkay..

O nasıl efsunlu bir ses... O nasıl bir ezgi...

Türkay, nefesini topladı ve bir cesaretle:

Ellerimi kulağıma götürdüğüm zaman, kâlbimde, bütün varlığımda o sesi hissediyorum sadece.

Hangi sesi?

Varlığın sesini, varlığın yaratılışının sesini...

Varlığın, yaratılışın sesi mi?

Varlık sestir... Yaratılış sestir... Varlık sestem yaratılmıştır.

Ben de sesler duyuyorum. Sazlıkların fısıltısını, böceklerin konuşmalarını, suyun söyleşmesini; kuşların sevdâsını... Ve çok uzaklardan senin sesini duydum... Nedir bunun anlamı? Hem sahi, neden yüzüme bakmıyorsun? dedi Yıldız. Neden başını kaldırıp yüzüme bakmıyorsun?

Yaklaştı Türkay'a... Türkay düşecek gibiydi; artık dizleri vücudunu taşıyamıyordu... Yıldız, nurdan yaratılmış parmaklarıyla Türkay'ın çenesinden tuttu... Türkay bayılacak gibiydi... Yüzünü kaldırdı... O kadar güzel bir yüzü vardı ki Türkay'ın... Üzüm üzüm yeni terlemiş bıyıkları. Üzüm üzüm gür kaşları... Türkay gözlerini açtı ve işte o an başı daha bir dönmeye başladı... Yıldız'ın aydan, güneşten daha parlak güzelliği bütün varlığını yakmaya başlamıştı. Gözlerinin zümrüt rengi canını yakmıştı...

Bana Kur'an'dan okur musun o güzel sesinle... Ben hiç Kur'an dinlemedim... Ben Tanrı'yla Türkçe konuş-

rum. Birkaç kez köylü kadınlardan gördüğüm namazı kılmayı bilmiyorum ama ben kendim uydurdum bir namaz ve kendi dilimde kılıyorum. Geceleri uyumadan önce ve sabahları kalkar kalkmaz kendi dilimde dualar ederim Tanrı'ya... Bana o kutsal sözlerden oku güzel sesinle...

Yıldız, parmaklarını Türkay'ın çenesinden çeker çekmez, boş bir çuval gibi yere yığıldı delikanlı.

Yıldız, hizmetçinin yardımıyla, Türkay'ın başını dizine koydu ve öylece bu yakışıklı oğlancığın yüzünü seyretti. Seyrettikçe evrenin sesini bütün varlığında duydu... Seyrettikçe içine bir kor ateş düştü. Seyrettikçe varlığın anlamını hissetti. Böylece belki bir saat kaldılar... Oğlancık uyandı ve Yıldız'ın denizler gibi gözüyle karşılaştı gözü... Oğlancık uyandı ve başının Yıldız'ın bulutlar gibi dizinde olduğunu gördü... Birden fırladı, koşarak kayığına bindi ve gitti... Gitti ama nereye gittiğini bilemeden. Ta ki, Tifnik köprüsünün üstünde köylüler onu baygın bulana kadar... Buldukları vakit güneş batıya doğru eğilmişti artık... Türkay üç gün, üç gece öylece baygın kaldı... Tanıdılar; kayığına bindirip anacağına götürdüler...

Dördüncü gün, anasının yanağına dökülen gözyaşlarıyla uyandı. Tek sözcük etmedi... Evden kaçıp Palandöken'in eteklerine doğru koştu... Bütün mahalleli, caminin cemaati gece gündüz aradılar Türkay'ı; sonunda Abdurrahman Gazi'nin taşı başında buldular. Mecnun gibiydi... Dilinde tek sözcük vardı zikir gibi; kimse anlamıyordu ne söylediğini. Ne kadar yalvardılarsa da evine götüremediler. Cin çarpmış dediler; gölde mekir görmüş dediler. Acıyıp dizlerini dövdüler...

Biz gelelim Yıldız'a... O da içine düşen kor sevdâ ile divaneye döndü... Hizmetçisini yolladı Türkay'dan haber getirsin diye. Günler sonra hizmetçi gelip Türkay'ın acıklı hâlini anlattı ağlayarak...

Yıldız babasına koştu. Önünde diz çöktü ve gözlerinden mücevher dökerek ahvâlini anlattı. Sevinç bey zümrüt gözlerinden gevher döken kızının saçlarını okşadı; gözyaşlarını sildi. Kaygının hazırlanmasını emretti.

Sevinç bey, Palandöken'in eteklerinde bulunan Abdurrahman Gazi ziyaretgâhına gitti. Orman içindeki bu yamaçta, taştan ve çamurdan öylesine yapılmış mustatil alçak bir duvardan ibaretti ziyaretgâh... Etrafında ceylanların dolaştığı, bülbüllerin ötüştüğü bir yamaç. Türkay'ı gördü... Saçları dağınık, ayakları çıplak, giysileri parçalanmış bir Mecnundu artık Türkay... Sevinç beyi duymadı... Konuştuklarını duymadı.. Ne zaman ki, Yıldız ismini duyunca gözleri güneşte yanmış gibi kalakaldı öylece... Dilinde zikir gibi "Yıldız" vardı sadece... Sadece Sevinç bey duydu... Kendi elleriyle bindirdi arabaya. Kimseler görmeden geçtiler şehirden; Gölbaşından kayığa binip Yıldız'ın cennet bahçesine geldiler. Türkay'ı yıkayıp, Yıldız'ın ağabeylerinin giysilerinden giydirdiler. Nefesi güçlü hocaları getirip okuttular; okunmuş sular içirdiler; tütsüler yaptılar; kurşunlar döktüler; muskalar taktılar...

Sevinç bey: "Oğulcuk, artık burada kalacaksın. Kızıma Kur'an öğreteceksin. Anacığını da getireceğim buraya. Madem Yıldız gönül vermiş sana bundan sonra yedinci oğlum da sensin." Dedi.

Biz gelelim Sarı Yılana... Sarı Yılan, Yıldız'ın bahçesine her gün geldi... Göremedi... Gündüz de dolaşmaya başladı bahçenin sahilinde. Göremedi... Hâlbuki hemen hemen her gece bahçede buluşurlar söylüyorlardı. Hiç duyulmadık efsaneleri, öyküleri, destanları anlatırdı Yıldız'a... Yıldız'ı görebilmek ümidiyle, bahçenin kenarındaki sazlıkların içine kavrılıp beklemeye başladı...

O sabah Türkay'ın odasına girdi Yıldız. Baktı delikanlı öylece dalıp gitmiş. Seslendi:

Ben geldim Türkay... Bahçede sana kendi ellerimle kahvaltı hazırladım. Yeter bu cezbe hâli... Bana o sesi dinlet... bana o sesi öğret... hani dedin ya evren sestir. hani dedin ya evren seslerden yaratılmıştır. Bana evrenin yaratılışını anlat. bana evrenin sır-

larını anlat... Beni Kur'an'ın kapısından geçir ve evrenin sırlarını öğret... Bana Allah'ı anlat; bana Muhammed'i anlat... Ses ol yeniden...

Türkey'in koluna girdi ve bahçeye çıkardı.

Sazlıklara kıvrılmış Sarı Yılan, güneş gibi doğan Yıldız'ı görünce; Yıldız'ın zümrüt gözlerindeki ışıkları görünce; Yıldız'ın altın rengi saçlarındaki güneşleri görünce doğruldu. Yanındaki oğlanlığı gördü sonra... Türkey'i gördü... Yıldız koluna girmişti delikanlının.. Yıldız'ın gözlerindeki Türkey'a karşı sevgi parıltılarını görünce bütün vücudu ateş ateş yanmaya başladı... Bütün vücudu kabardı... Doğruldu minare gibi. O an gördü Yıldız... Sarı Yılan'ı minare gibi doğrulmuş gördü... Ona da Türkey'i anlatacaktı... Sevdasını anlatacaktı. Sesi anlatacaktı... Sarı Yılan, ağzını açtı uğursuz bir mağara gibi; ağzını açtı bir cehennem çukuru gibi alev alev ağzını... Ve Yıldız'ın yanındaki Türkey'i kapıldığı gibi kaldırdı... Erzurum gölünün içinde kayboldu... Göl kabardı Kızıldeniz gibi... Göl yarıldı Kızıldeniz gibi... Kuşlar çığlık atıp göğe kanat çırpıyor. Gölde ne kadar canlı mahlûk varsa çığlık çığlığa kaçıyordu... Mahşer günü gibiydi göl... Sarı rengi kızıl kan olmuş Sarı Yılan, Türkey'i Ilıcadaki sıcak sulara kadar götürdü. Orada bulunan ve kaynağı yerin derinlikleri olan bir gölcüğe birlikte daldılar... Oğlancık bir daha yeryüzü görmesin diye, yerin karanlık.. yerin kızıl derinliklerine kadar daldı...

Türkey'i yerin derinliklerine bıraktıktan sonra dönmedi Yıldız'a Sarı Yılan... Kıskançlık ateşiyle yok etmişti Türkey'i; pişmanlıktan b ağıra bağıra, ağzından ateşler saçarak Erzurum'a doğru kaydı... Şehir halkı ilk kez görüyordu Sarı Yılan'ı... Sarı Yılan'ın, Sur gibi kulakları sağır eden haykırışları surlarda nöbet tutan askerlerin mızraklarını düşürdü; gebe kadınlar düşük yaptılar... Sarı Yılan'ın kulakları sağır eden haykırışları deprem gibi sarstı şehri... toprak oynadı sanki... Sarı Yılan, Ejder Tepesine doğru alev alev çıktı... Şehir halkı dağlara kaçtılar... Abdurrahman Gazi makamına yöneldi nedamet ateşiyle yanarak... Abdurrah-

man Gazi'ye gelince makamın taşlarına sarıldı ve feryad etmeye; pişmanlık ateşiyle yanmaya başladı; öyle ki, göğe ser çekmiş ağaçlar yanmaya başladı... Orada Nemrutun ateşi gibi... O ışık göründü ve bağışlandığını söyleyince durdu ateş... durdu yangın... Giderseniz görürsünüz orada.. Abdurrahman Gazi Türbesinin arkasında görürsünüz üzerinde ot bitmeyen yılan suretini... Ejder suretini...

Biz gelelim Yıldız'a... Babası Sevinç bey, anası Anakutlu Bengi hanım, altı kardaşı, öylece baygın yatan; sadece nefes alıp veren Yıldız'ın başında ağlayarak bekliyorlardı. Anakutlu Bengi hanımın neredeyse ağlamaktan gözlerine perde inecekti.. Günler sonra uyandığında etrafına şaşkın şaşkın baktı Yıldız... Artık, nereye baksa Türkey'i görüyordu... Anasına bakıyor Türkey'i görüyordu; babasına bakıyor Türkey'i görüyordu; yiğit kardaşlarına, ağalarına bakıyor Türkey'i görüyordu... Her sabah uyanıp o ezanı bekledi. Her sabah uyanıp namaz kıldı; dua etti. Bir gün o sesi içinde duydu... O gün gülümsemeye başladı. "Ohh geçti" dediler.

Aylar ayları kovaladı. Bir gün, dünürçüler geldi Yıldız'a Erzurum eşrafından Çakır ağanın oğlu Sunay için... "Yok" demedi Yıldız. Gülümsedi sadece. Gölbaşından kalkan kayıklar günlerce Yıldız için Çin, Kaşmir, Bursa ipeklileri kumaşları taşıdılar. Trabzon burmaları; Prizren gümüşleri, lâl, zümrüt taşıdılar... Hazar incileri taşıdılar. Tebriz halıları taşıdılar.. Yıldız sadece gülümsedi... Artık odasından çıkmıyor namaz kılıyordu; dualar ediyordu...

Gün geldi, davullar çalındı, barlar tutuldu.. Yüzlerce koyun kesildi... Kara kazanlar kuruldu. Yüzlerce kayık Gölbaşından kalkıp Akdağ'a geldiler. Gelini aldılar... Gelin alayı davullarla zurnalarla düştü yola.

Erzurum'a gelince Yıldız, yenge hanıma yavaşça fısıldadı... "Beni Abdurrahman Gazi'ye götürün. Dua etmek istiyorum."

Yıldız'ın bindiği yaylı Palandöken eteklerine yöneldi... Bütün şehir Palandöken'e dö-küldü sanki... Yıldız, Abdurrahman Gazi'ye geldiğinde, diz çöktü ve ağlayarak dualar etmeye başladı. Ahali şaşkınlıkla seyrediyordu beyazlar giymiş gelini. O dönemlerde gelinler allı yeşilli gelinlikler giyerlerdi. Al sevdanın rengiydi, yeşil İslâmın... Yıldız ipekten beyaz bir gelinlik istemişti. Başında inci çiçeklerinden bir taç vardı. Beline al bir kuşak sarılmıştı... Kardeşleri bağlamıştı kuşağı... Beyazın üzerinde kızıl bir kuşak...

Bütün şehir Abdurrahman Gazi'ye koşmuştu, zira, güzelliğini merak ettikleri Yıldız'ı görmek istiyorlardı. Görenlerin gözleri kamaştı... Görenler bir kez daha bakmaya cesaret edemediler...

Yıldız doğruldu ve uzaklara baktı... Taa

uzaklarda Ilıca'da bir ışık topu gördü... O ışık topunun içinde Türkay'ı gördü... Yüzünde güller açtı... Yıldız'dan başka kimse göremiyordu ışığı, nuru... Türkay'ı...

Yıldız, yenge hanımı çağırdı: "Orası neresi?" diye sordu ışığı gördüğü yeri. Yenge hanım, orasının Ilıca olduğunu; orada şifalı sıcak sular çıktığını söyledi... İnsanların oraya mesireye gittiğini, kerpiçten yapılmış kaplıcalarda yıkanıp şifa bulduklarını söyledi.

Beni oraya götürün dedi Yıldız.

Düğün alayı Erzurum'dan geçerek Ilıca'ya yöneldi. Hiç kimse bu isteğe bir anlam veremiyordu ama Yıldız'ın isteğine kimse de "hayır" diyemezdi. Düğün kervanının Ilıca'ya geldiğini öğrenen Ovacık köylüleri oraklarını bırakıp koştular; sürülerini bırakıp koştular; kadınlar tandırda ekmeği, tek-nede hamuru bırakıp koştular; emzikli kadınlar bebeklerini bırakıp koştular... Dille-re destan Yıldız'ı görebilmek için... Ilıca dağ taş, mahşer gibi insan doldu...

Uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra önce kaplıcalara geldiler. Yıldız'ın yaylısı geçtikçe sanki ağaçlar, çiçekler, kuşlar, kelebekler selama duruyordu. Herkes şaşkındı. Bir mucizeye şahit oluyorlardı. Yıldız bir kez daha ışığı gördü. Salkımsöğütlerin gölgelediği o yere götürmelerini istedi. Gittiler.

Yüzlerce, binlerce kişi Yıldız'ı görmek için birbirinin omuzlarına çıkıyor; birbirlerini itekliyorlardı. Yaylının perdesi açıldı ve önce incilerle süslenmiş ayakkabı gözük-tü... Bir "Aaaaa" nidası yükseldi göğe... Sonra beyaz ipek şalvar ve beyaz gelinlik içinde Yıldız. Yaylının içinden güneşten daha parlak bir güneş çıkmıştı... Yüzlerce,

Fotoğraf: Yalçın ÖZMEN

binlerce insanın dudaklarından aynı nida yükseldi... Yıldız, çevresini kuşatan kalabalığa sevgiyle baktı, aşkla baktı, ışık gibi baktı, güneş gibi baktı...

Yürüdü... Yürürken çiçekler açtı. Yürürken kuşlar dile geldi... Yürürken ağaçlar eğildi...

Salkımsöğütlerin gölgelediği küçük göle geldiğinde sular kabarmaya başladı. Elmas rengi sular kabardı. İnci inci, elmas elmas kabardı... Elmas zerreciklerinin içinde Türkay gülümseyerek bakıyordu Yıldız'a... "Gel" diyordu... Sadece Erzurum halkı değil, Ilıca ahali-si, Ovacık köylerinin ahali-si de toplanmıştı... Damat, sağdıç, damadın anası babası, akrabaları, bütün kavmi orada şaşkınlıkla Yıldız'a bakıyorlardı. Yıldız gelir gelmez suların kabarmasına... Gölün suyu ışık oldu... Gölün suyu elmaslar saçmaya başladı... Su dile geldi ve "Allahuekber" diye çağıldamaya başladı. Ahali kaçıştı. Yürüdü Yıldız.. Herkesin şaşkın bakışları içinde... Yürüdü... Elmasların içine girdi.. Işığın içine girdi. Işıktan bir merdiven, nurdan bir merdiven, elmadan bir merdiven oldu su... Yürüdü Yıldız... Ellerini uzattı. Yürüdü aşağı doğru. Işığın ve nurun ve elmasın içine doğru yürüdü. Elleri Türkay'ın elleriyle birleşti... İşte o an suyun kabarması durdu ve ahalinin bağrıışları arasında su kapandı...

Yıldız o suyun içinde kayboldu... Beklediler.. Gelmesi için beklediler Yıldız'ı.. Akşam ezanları okununcaya dek... Güve-yi günlerce oturup bekledi... Gelmedi... Gelmedi Yıldız...

Allar giyinmiş, altın renkli saçlarıyla bir kız çocuğu göle yaklaştı. Yaklaştı ve "Gelin geldi!" dedi... Kız çocuğu "Gelin Gel-

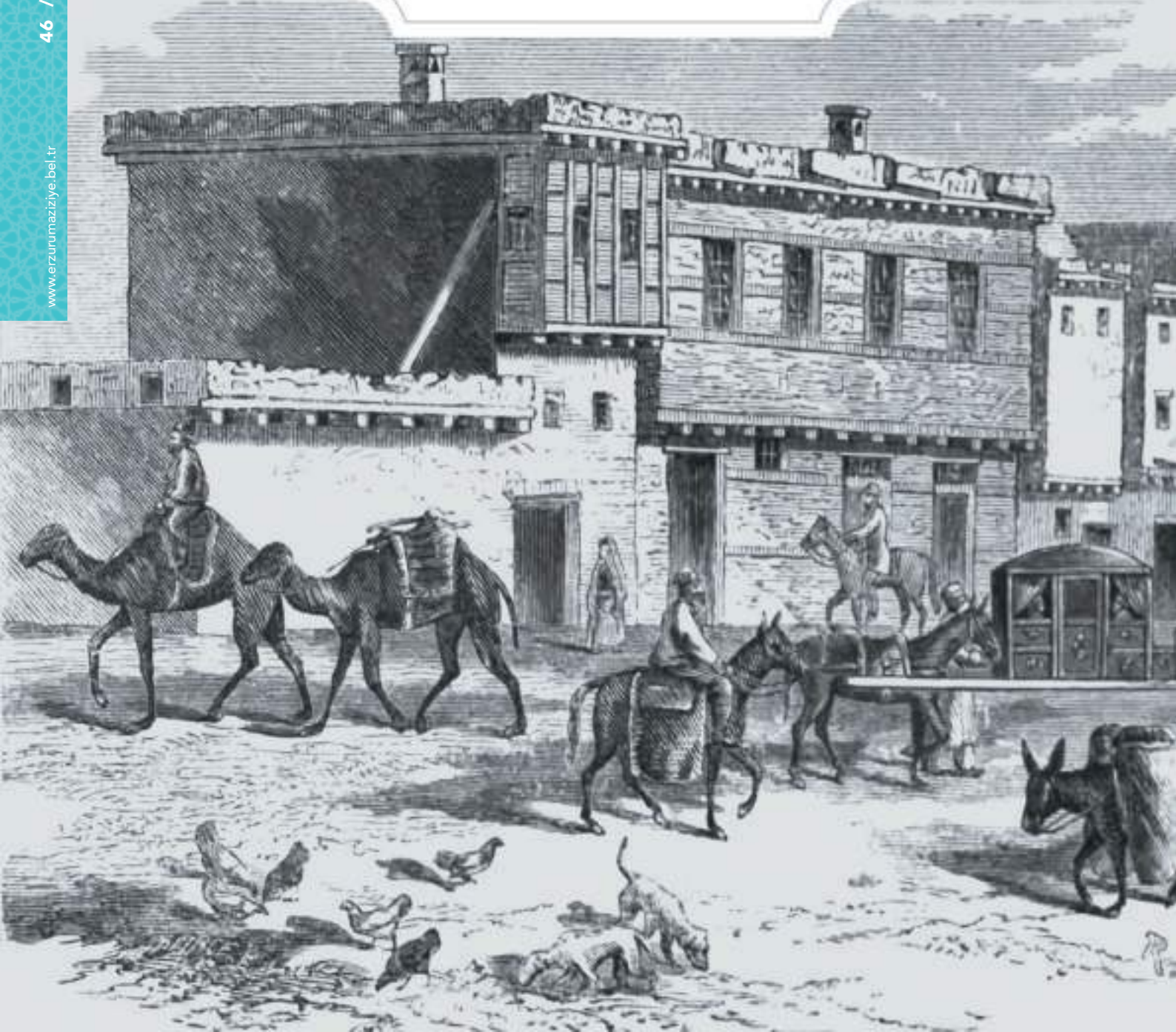
di!" der demez sular kabarmaya başladı ışık ışık...

İşte o günden beri, kim, ağaçların gölgelediği o küçük göle, "Gelin Geldi!" derse su kabarır ve elmas parıltılarını gösterir...

1946 YILINDA
HAZIRLANAN
"ARAS" DERGİSİ VE
İKİ İDEALİST ADAM:

**CAHİT
SOLAKOĞLU
VE
OSMAN
KUZULUGİL**

1929 yılında gerçekleştirilen Harf İnkılabı sonrasında bir süreliğine, değil Erzurum'dan ülke genelinde herhangi bir kitap, dergi vb. yayın pek çıkmamıştır. Bunun nedenlerinin başında eski(me) yazımızı okuyan/yazanların bir gecede okuyamaz/yazamaz hale düşürülmeleri gelmektedir. Alfabe değişikliği, şu an kullandığımız yazının öğretilmesi/öğrenilmesi, okuyan/yazanların çoğalması, herhangi bir yayının ortaya çıkması, bu eserlere ülke genelinde, özellikle de Erzurum'da ilgi duyulması bir hayli zaman almıştır. Bu nedenle tanıtımını yapacağımız 1946'ların Erzurum'unda hazırlanmış olan ARAS adlı dergiyi değerlendirirken/incelerken, o tarihleri, derginin hazırlandığı mekânları, o dönemin imkânlarını, özellikle de suya sabuna dokunacak şeylerin yazılmamasını isteyen baskıcı bir yönetim anlayışının hüküm sürdüğünü göz önünde bulundurmak yerinde bir yaklaşım olacaktır.

ARAS dergisini, Ilıca'ya çok yakın mesafede bulunan Alaca (Zuvans), Gelinkaya (Meymansır), Başçakmak köyleriyle ata/dede köyleri olmasından ötürü bağları bulunan, aynı zamanda birbirine akraba olan 1923 doğumlu Osman Kuzulugil ile 1930 doğumlu Cahit Solakoğlu adında Erzurumlu idealist iki genç çıkarmışlardır.

Dergiyi hazırlayanlardan biri o tarihte (Erzurum'un eski müftüsü ve bu şehrin yetiştirdiği büyük âlimlerden Solakzade Sadık Efendi'nin kardeşlerinden Neşet Bey'in küçük oğlu) Cahit Bey, 16 yaşında; diğeri Erzurum Lisesi mezunlarından (aynı zamanda derginin çıkarıldığı mekânın sahibi ve ağabeyisi Sabahattin Solakoğlu'nun mağazasında çalışan) Osman Bey ise 23 yaşındadır.

Zeki, becerikli, tuttuğunu koparan biri olarak tanınan Cahit Solakoğlu, "Erzurum/Bir Kentin Aydınlık Yüzü"¹ adlı kitabının 18. sayfasında Alaca, Aras ve Osman Kuzulugil (1923-2002) ile ilgili olarak şunları söyler: "... Alaca, güzel bir köydü. Koyak denilen bir tepenin altında tarlalarıyla benim gençliğimin hayal bahçesiydi... Alaca'nın insanı da Daphan'ın ürünü gibi bereketli, rafine ve olgundu... Gençlik yıllarımdaki en yakın arkadaşım olan merhum Osman Kuzulugil ile onların köyündeki ambar damında altı sayı çıkardığımız

ARAS dergisi, bu gün kütüphanemin en seçkin yerinde duruyor.² (Osman Bey) lisede (Erzurum Lisesi) kendi gayret ve yeteneği ile öğrendiği Fransızca'sıyla, Alfred de Musset'ten tercüme ettiği öyküleri dergimize yazmıştı..."

Lalapaşa Mahallesi Mektep Sokak'ta dünyaya gelen, Şişli Terakki Lisesi mezunu Cahit Bey, 1980'lere kadar Erzurum'un gerek siyaset sahnesinde, gerekse Baro'nun ileri gelen avukatları arasında yer almış seçkin bir Erzurumluydu. Osman Bey ise, Cumhuriyet Caddesi'nde kızlarıyla birlikte işlettikleri Üniversite Kitabevi'yle özdeşleşmiş birisiydi. Bunların yanı sıra her ikisi de dürüstlükleriyle, bilgi ve birikimleriyle, sosyal demokrat görüşleriyle bilinen, sözü ve sohbeti dinlenen insanlardı.

Öte yandan her yaz, tatil için İstanbul'dan Erzurum'a gelen Cahit Bey, daha önceleri aklına koyduğu dergi çıkarma işini Osman Bey ile birlikte o yaz, gerçekleştirmeye karar vermiş. Dikkatinizi çekerim söz konusu tarih 1946... O tarihte kim böyle bir şey yapmaya cesaret edebilir? Bir kere böyle bir dergiyi çıkarabilmek için belli bir kültür seviyesine, bir birikime, olgunluğa sahip olmanız gerekir. İşte okuma/yazma oranının da bir hayli düşük olduğu o yıllarda Erzurum'un kültürlü, aynı zamanda aydın iki ailesinin çocukları olan bu çılgın iki Erzurum delikanlısı "on beş günde bir çıkar" diye belirttikleri "Edebî ve Mizahî Mecmua" yı Alaca'da altı sayı çıkarmışlardır. [Ne yazık ki bastır(a) mamışlardır.] Ta 1980'li yıllarda daktiloyle yazılıp teksirle, 1990'lı yıllarda bilgisayarlar da yazılıp fotokopiyle çoğaltılan dergileri görmüş biri olarak onların ARAS dergisini neden yayınladılar...

1 Cahit Solakoğlu, Erzurum/Bir Kentin Aydınlık Yüzü, İstanbul, 2011.

2 Altı sayı olarak çıkarılan Aras Dergisi'nin dört sayısını elimizde mevcut olup, ne yazık ki diğer iki sayısına henüz ulaşamadık. Bu derginin dört sayısını, 2012 yılından beri de bizim kütüphanemizin en seçkin yerinde bulunmaktadır. Ayrıca Kültür ve Turizm eski Bakanı Ertuğrul Günay'ın müsteşarı olan Sn. Semra Atınç hanımefendi vasıtasıyla elimizde bulunan sayıların tıpkıbasımı Milli Kütüphaneye kazandırılmıştır.

yamadıklarını biz pekâlâ anlayabiliyoruz. Lakin teknoloji çağının nimetleriyle yetişmiş bir kuşağın bunları anlayabileceğini pek sanmıyoruz.

Biz, ARAS dergisini anlatmaya devam edelim.

Bu iki arkadaş, 1946 yılının yaz tatilini geçirdikleri Alaca'dan ayrılırken hazırladıkları altı sayılı dergiyi kendi aralarında paylaşmışlardır. Alaktan kardeş payı bölüşmüşler. Cahit Bey, derginin dört sayısını alınca Osman Bey'e de iki sayı kalmış ve o da hiç itiraz etmemiş. Osman Bey'in elindeki iki sayıyı kızları Ayfer ve Uğur hanımefendiler üç-dört yıldır aramalarına rağmen bulamamışlardır. Hatta bu dergileri hiç görmediklerini, böyle bir şeyden haberdar olmadıklarını söylemişlerdir.³ Bu yüzden kendi kendimize keşke Cahit Bey, Osman Bey'e o iki sayıyı vermeseydi de o iki sayı da şimdi elimizde olurdu diye düşünüyoruz. Yine de Cahit Bey'den Allah (c.c.) razı olsun ki bu şaheser dergileri saklamış bu günlere ulaşmasını sağlamıştır. Daha da önemlisi bizim bu işlerle uğraştığımızı bildiği için bu dergileri şahsımıza vererek, 70 yıl sonrasında da olsa bu dergilerin genç kuşaklarca bilinmesine, tanınmasına vesile olmuştur. Cahit Bey, bu davranışıyla Erzurum'un kültür hayatına çok önemli bir katkıda bulunmuştur. Onun bu ulvi davranışı ileride daha iyi anlaşılacaktır.

19 Mayıs Üniversitesi öğretim üyelerinden, günümüzün tanınmış edebiyatçılarından Yrd. Doç. Dr. Sıddık Akbayır ve arkadaşlarının dergi çalışmalarını buna örnek gösterebiliriz. Sıddık Bey'in 1990'lı yıllarda Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi'nde okuduğu yıllar, birkaç arkadaşıyla birlikte emek vererek

Dergide baştan sona her şeyi yazan, çizen, düzenleyen, haber veren Cahit Solakoğlu ile Osman Kuzulugil'dir. Çizimlerin altındaki O.K. ve C.S. rumuzlarından hangisinin yaptığını çıkarmak da mümkündür.⁴ Öte yandan yazı ve şiirlerde ise kendi isimleri dışında "Kulağı Delik" ve "Arı" Osman Kuzulugil'e; "Namık İlhan", "Marko Paşa'nın Torunu (ya da kısaltması olan MPT)", "Alayî" Cahit Solakoğlu'nun kullandığı müstear (takma) isimlerdir.

hazırladıkları, ARAS dergisi gibi resmiyete intikal etmemiş, isteyen arkadaşlarına fotokopi yoluyla çoğalttıkları "AÇELYA" adlı derginin güzel bir el yazısıyla yazıldığı, 6-7 sayı devam ettiği bizce de bilinmekteydi. Fakat daha yakın bir zamanın ürünü olmasına ve uzun zamandır aramamıza rağmen (numunelik dahi olsun) bir tek sayısına ulaşamadık. Bu nedenle bir Erzurumlu olarak Cahit Solakoğlu'na şükran borçlu olduğumuzu söylemeliyim. Zaten öyle birinden de ancak böyle bir davranış beklenirdi. Bedenlerinden ziyade yürekleri Erzurum ve Erzurumlu için çarpan herkesi minnet ve şükranla anıyoruz.

İsterseniz, yeniden asıl konumuz olan ARAS dergisine dönelim.

Birinci sayısı, 8 Temmuz 1946; ikinci sayısı, 23 Temmuz 1946; üçüncü sayısı, 4 Ağustos 1946; dördüncü sayısı, 18 Ağustos 1946 tarihli on beş gün aralıklarla çıkan ARAS, bir okul dergisi gibi sıradan değil, tam bir edebiyat-sanat-kültür dergisi gibi hazırlanmıştır. On iki yaprak iç sayfa, ön ve arka kapak sayfaları her sayısı farklı bir renk, renkli kartondan yapılmış bir dergidir. İnanın her şey düşünülmüş bu dergide. Bir dergide nelerle karşılaşabileceğinizi tahmin ediyorsanız hepsi mevcut. Birinci sayfa da dergiyi çıkarımlar, tarih, sayı, nasıl çıkacağını gösteren bir logo ve ne amaçla çıkarıldığını ya da o sayıda neler bulunduğunu anlatan (1., 3. ve 4. sayılardaki Cahit Solakoğlu'nun; 2. sayıdaki Osman Kuzulugil'in kaleme aldığı) "başyazı"; ikinci sayfada "içindekiler"; daha sonraki sayfalarda da şiir, inceleme, seyahat, mizah, tenkit, kitap tanıtım yazıları, şehirden haberler, misafir kalemler, tefrika roman, hikâye, röportajlar, yer yer karakalem ve suluboya resimler, desenler, reklamlar... Kısacası hiçbir şey unutulmamış, her şeye yer verilmiştir. Hatta 4. sayının arka kapak sayfasının dış yüzünde "ARAS. Fi. 15 KRŞ" yazılarak satılacak fiyatı bile belirtilmiştir. Sayfa sınırlamasına, düzenine, yerleştirmesine gösterilen düzen de cabası... 21x29 cm boyutlarındaki bu

3 Bu yazıyı kaleme aldığımız günler, Cahit Amca'ya bu durumu iletince, "Belki o iki sayı da bende olabilir, yine bir araştırayım, bulursam sana haber veririm." cevabını aldım.

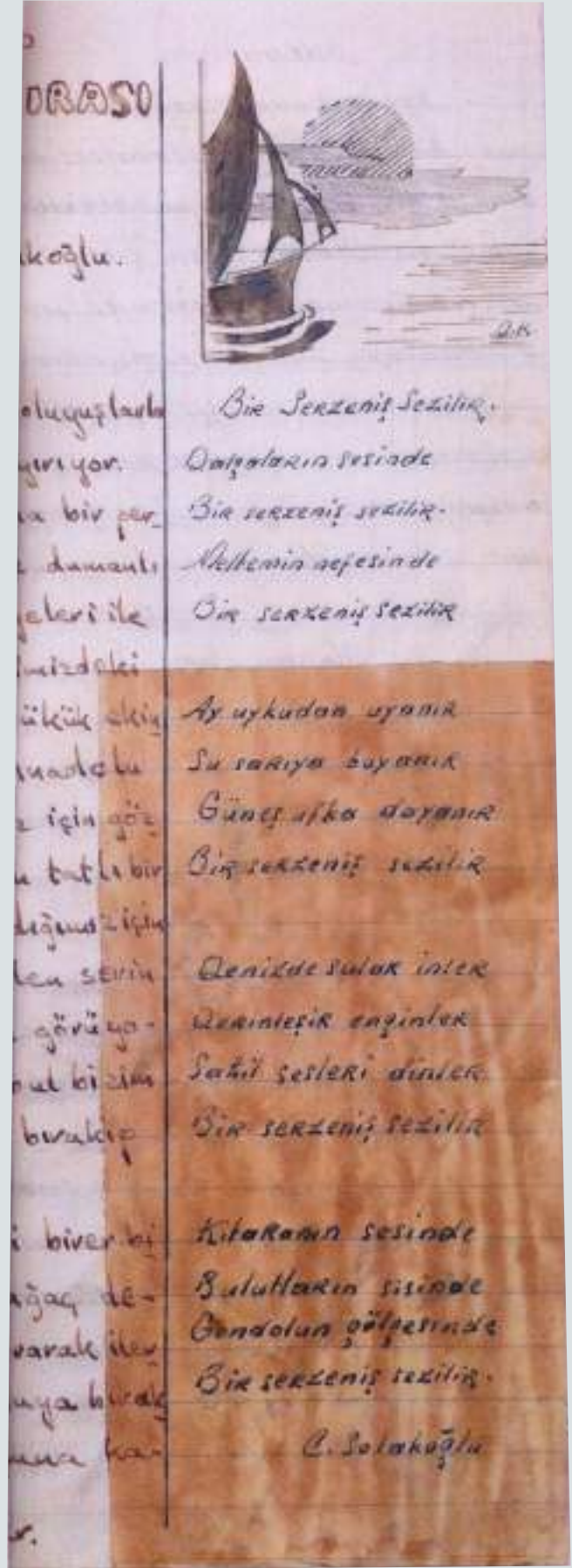
ARAS dergisi kareli defter sayfasına tek nüsha olarak hazırlanmış, çoğu siyah, az bir kısmı ise mavi mürekkepli bir kalemle (ve de kızı Prof. Dr. Ayfer Kuzulugil'in görünce hemen tanıyıp bayağı duygulandığı) Osman Bey'in o güzel, okunaklı yazısıyla yazılmıştır. Renkli karton kapağın yalnızca ön sayfasına derginin ismini büyükçe ve renkli sepme boyayla yazmışlar... İç sayfaların ilkinde yer alan derginin aynı büyüklükteki isminin ise etrafı doldurularak içi boş bırakılmıştır. Ayrıca ön kapak sayfasında ARAS isminin altında iki sayıda dolma kalemle, iki sayıda da kara kalemle kendilerinin çizdikleri resimlere yer vermişlerdir.

ARAS'ın yazı kadrosuna gelince;

Dergide baştan sona her şeyi yazan, çizen, düzenleyen, haber veren Cahit Solakoğlu ile Osman Kuzulugil'dir. Çizimlerin altındaki O.K. ve C.S. rumuzlarından hangisinin yaptığını çıkarmak da mümkündür.⁴ Öte yandan yazı ve şiirlerde ise kendi isimleri dışında "Kulağı Delik" ve "Arı" Osman Kuzulugil'e; "Namık İlhan", "Marko Paşa'nın Torunu" (ya da kısaltması olan MPT), "Alayî" Cahit Solakoğlu'nun kullandığı müstear (takma) isimlerdir. Kendilerinden başka gerçek isimle yazan tek kişi, Feridun Karaca isimli arkadaşlarıdır. Mevcut olan dört sayı, toplam 46 sayfa içerisinde, bunların dışında her sayıda "15 Günde Bir Şair" köşesinde, 3. sayıda Necip Fazıl Kısakürek'e ait "Otel Odaları", 4. sayıda da hemşehrimiz Kemalettin Kamu'ya ait "Gurbet" adlı şiir yer almıştır.

"Okurlarımıza"/"Çıkarken" gibi ilk sayfa yazılarında dergiyle ilgili bilgi verilmiştir. Ayrıca tefrika roman (Bir Seyahat Hatırası, C.S.); hikâyeler (Ahretten İhraç, C.S./Bir Tabiat Hikâyesi: Ağaçla Dağlar, N.İ.); folklor yazıları (Erzurum Destanı, C.S./Bar ve Dadaş, N.İ.); "Edebiyat ve Biz" köşesinde yer alan (Edebiyat Âlemine Bir Bakış, C.S./Ahmet Haşim ve Şiirleri, N.İ./Reşat Nuri ve Yeşil Gece, C.S.); hatıra yazıları (Çocukluk Anılarından: Mahallemiz, C.S.); çeviri (Alfred de Musset ve Bir Zamane Çocuğunun İtirafı, O.K.); inceleme (Yaban'dan, C.S.); eleştiri (Bir Tenkit, O.K.); röportaj (Bir Röportaj, O.K.) gibi daha birçok şiir, mizah yazısı ve haberler yer almıştır. Onların hemen her alanında kalem oynatmış olmaları, bir edebiyat/mizah dergisinde nelerin bulunabileceğini göstermeleri, kendilerinin 70 yıl öncesinin Erzurum'unda bu işleri nasıl bildiklerini kanıtlamaktadır. Bu nedenle Cahit Solakoğlu da Osman Kuzulugil de gerçekten övgüye hak etmişlerdir. Ne diyelim, ellerine ve yüreklerine sağlık...

Dikkatinizi şu noktaya çekmek istiyorum. Derginin 1. sayısının "Edebiyat ve Biz" köşesinde yer alan Osman Kuzulugil'e ait "Alfred de Musset ve Bir Zamane

4 10.03.2015 tarihinde yaptığımız telefon görüşmesinde Cahit Bey, "derginin çizimlerinde o zamanlar Bayındırılıkta çalışan Mustafa Akyol adlı bir arkadaştan yardım aldık" diye hatırladığını söyledi. Oysa elimizde bulunan bu dört sayıda onun hazırladığı herhangi bir çizime rastlamadık.

Cahit Solakoğlu'na ait anı bir fotoğraf

Çocuğunun İtirafı” adlı yazının dipnotundan bu yazının “1944/45 ders yılı Erzurum Lisesi’nde çıkmakta olan ‘DİLDEN DİLE’ adlı Fransızca gazetede intişar et”tiğini (yayınlandığını) öğreniyoruz. Bu sayede o günün Erzurum Lisesi’nde okuyan birinin yabancı dilinin ne düzeyde olduğu da ortaya çıkıyor. Ayrıca o tarihte Erzurum Lisesi’nde, amatörce de olsa kaç yıl, kaç sayı çıkarılmış (başta Erzurum Lisesi Tarihi’ni yazmış, eski müdürlerinden olan şimdilerde Uzundere Belediye Başkanı olan Halis Özsoy hocamız olmak üzere birçok kişiye sormamıza rağmen bir türlü öğrenemediğimiz) Fransızca bir gazete çıkarılmış. Belki İngilizce, Almanca gazete de çıkarılmıştır, düşünebiliyor musunuz? Bunu öğrendiğimiz vakit aklımıza şu geldi? Acaba altmış yıllık kocaman Atatürk Üniversitesi’nde uzun yıllardır eğitim veren Fransız, Alman ya da İngiliz filolojilerinin böyle bir faaliyeti olmuş mu diye kendimize sormadan edemiyoruz.

İşte Erzurum’un o günlerinden bu günlere uzanan kısacık hâli! Ne kadar kan kaybetmişiz, değil mi? Bilmem daha fazla bir şey söylemeye gerek var mı? Varın 1945/46’ların Erzurum’u ile 2015’lerin Erzurum’unu siz karşılaştırın!

Yazımıza son verirken ARAS dergisini çıkaran bu iki idealist genç başta olmak üzere bu memleket her kim bir taş koymuş, Erzurum adını burçlara dikmiş ise hepsini saygıyla, şükranla anıyoruz. Bu arada ölenlere Allah’tan rahmet, yaşayanlara ise sağlık ve huzur dolu bir ömür diliyor, sizleri ARAS dergisinin 4 Ağustos 1946 tarihli 3. sayısında yer alan, Cahit Solakoğlu’nun derlediği “Hüsamettin Destanı” ile baş başa bırakıyoruz:

“Geçen gün trenle Alaca’ya gidiyordum. Gözlerim, ovanın nihayetinde uzanan Dumlu dağlarında geziniyordu. Tepeleri bulut ve karlarla kaplı bu ulu dağlara bakarken sivri ve kayalık bir tepe nazarı dikkatimi çekti. Güneşle kızıllaşan kayaları, zirveindeki beyaz bulutlarla garip bir tezat meydana

getiriyordu. Yanımda oturan ak sakallı köylü benim o tepeye çok baktığımı anlamış olacak ki bana şöyle hitap etti:

-Oğul, o tepeye Hüsamettin tepesi derler. Onun bir hikâyesi vardır. Dur, sana anlatayım:

Yıllarca evvel Erzurum’da bir Selçuklu hükümdarı yaşarmış. Bu hükümdarın tek evladı, bir erkek çocukmuş. Hükümdar onu çok sevmekle beraber iyi bir asker olmasını da istermiş. Onun için oğlu on dört yaşına gelince ata binmeye, ava gitmeye, kalkan kılıç kullanmağa başlamış. Yine bir gün, işte bu dağların eteğinde avlanmağa çıkmış. Bir ala geyiğe rastlamış. Şehzade, atıyla yanına yaklaşıncaya kaçmamış. Geyiği diri tutma hevesine kapılan şehzade, atından inerek geyiği kovalamaya başlamış. O kaçmış, çocuk koşmuş... O kaçmış, çocuk koşmuş ve nihayet bu tepeye tırmanmışlar. Geyik bir kayadan atlayıp kaybolmuş. Çocuk inerken yolunu kaybetmiş ve günlerce dağlarda kalmış. Hükümdarın adamlarından biri, bir gün şehzadeyi bu tepede görmüş. Padişah, günlerce oğlunu kurtarmak için çare aramış. Nihayet, memleket ne kadar döşek, minder varsa (s. 12) bu dağın eteğine yığdirmiş. Çocuk, tepeden atlamış. Fakat kafası bir kayaya çarparak ölmüş. Oğlunun ölümüne dayanamayan hükümdar da kahrından toprağa girmiş.

İşte, o zamandan beri bu tepenin adı, Hüsamettin tepesidir ve her ovalının ağzında şu türkü rüzgârlarla yarış eder:

**‘Düştü geyiğin ardına
Hüsamettin doyamadan
Gitti hayatın tadına
.....’⁵**

Cahit Solakoğlu”

5 Kanaatimizce burada bir mısra daha olması gerekirdi.

Çayname

İhsan Coşkun ATILCAN

*Bir mübarek nesnedir ki övülür,
Erzurum'da her şeyden çok sevilir.
Sıra sıra tepsilere çevrilir,
Yakut renkli pırıl pırıl demli çay.*

*Akar gider Akpınar'ın suları,
Yazıcısı daha birçok pınarı,
Tabakhane, cennet çeşme suları,
İçmezler de "İlle olsun taze çay"*

*Dilde destan kışları ve Barları.
Yaylasında kısırağları, tayları.
Sularında nefis olur çayları,
Dadaşların tutkusudur burda çay.*

...

Saltuklular, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, merkezi Erzurum olan
1071-1202 yılları arasında hüküm sürmüş bir Türk Beyliği'dir.

SALTUKLU MİMARİSİ

Prof. Dr. Haldun ÖZKAN

Saltuklular, Doğu Anadolu Bölgesi'nde 1071-1202 yılları arasında hüküm sürmüş bir Türk Beyliği'dir. Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın, 1071 yılında Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra, zaferin kazanılmasında yararlılığı görülen beylere, kendi bölgelerinde birer beylik kurup, Selçuklulara bağlı olarak yaşamalarına müsaade etmesi ile Anadolu'da yeni bir Türk dönemi açılmıştır. Alp Arslan, önemli komutanlardan Ebul Kasım Saltuk'a da ıkta olarak Erzurum ve havalisini vermişti. Saltuklu Beyliği sınırları içerisinde, başkent Erzurum olmak üzere Bayburt, Tercan, İspir, Oltu ve Micینگirt gibi şehir ve kaleler bulunuyordu.¹ Saltukluların en etkili yöneticileri arasında Ebul Kasım, Gazi ve Ali gösterilmektedir.

Selçuklular, Danişmendliler, Mengüçükler, Saltuklular, Artuklular ve Sökmenliler de iskân siyaseti gereği olarak, Orta ve Doğu Anadolu'nun, vadi, ova ve yaylalarına, yurt olarak yerleştirilirken, kısa zamanda bu nüfusu üretici duruma getirmeye; eskiden mevcut veya yeni teşekkül eden yerleşme merkezlerini ve çevrelerini canlı birer Türk-kültür merkezi haline dönüştürmeye çalışmışlardır. Saltuklular zamanında Erzurum, diğer Anadolu şehirleri gibi iktisadi ve ticari açıdan oldukça müreffeh bir şehir idi. Bölge, Akdeniz'deki limanlardan ve Suriye'den hareket edip; Konya, Kayseri, Sivas ve Erzincan yoluyla Azerbaycan ve İran'a giden veya Türkistan'dan Erzurum'a gelip aynı yoldan Akdeniz'e veya Trabzon limanlarına ulaşan büyük bir kervan yolunun güzergahında bulunduğu için, ticari hayat oldukça canlı idi.

Kaleler

Saltuklular, egemen oldukları bölgede yeni kaleler inşa etmemiş, Bizanslılardan ve daha önceki dönemlerden kalan kalelere yerleşerek onları onarmış ve kullanmışlardır. Erzurum, Hasankale, Tortum, İspir, Oltu, Avnik, Micینگird, Zivin, Tercan, Kars ve Bayburt kalelerinin, kuruluşları M.Ö.'lere kadar indirilmektedir. Müstahkem mevkilere yerleştirilen bu kaleler, Saltuklular tarafından ele geçirilmiş ve birtakım değişiklikler ve eklentilerle bu kaleleri kullanmışlardır. Saltukluların merkezi Erzurum olduğu için, Saltuklu emirleri de Erzurum'da oturmuştur. Bayburt Kalesi; Trabzon'daki Bizanslılara karşı Erzurum'u korurken, Hasankale, Tortum, Oltu, Zivin ve Micینگirt Kaleleri de Gürcü istilasına karşı savunma merkezleri olmuştur. Kars Kalesi Saltuklu hakimiyetinde olduğu sırada yeni baştan tahkim edilmiştir.

Erzurum Kalesi

Bugünkü şehrin orta kesiminde hafif yükseltili bir tepe üzerinde bulunan iç kale, doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir konuma sahiptir. Duvarları yer yer burçlar ve dayanak kuleleri ile desteklenmiştir. Kalenin hemen doğusundan geçen dere nedeni ile bu kesim oldukça eğimlidir. Kale üç kat surla tahkim edilmişti. İç kale, dış ve orta surların ortasında bir tepe üzerine kurulmuştur.

Erzurum Kalesi'nin kuruluş tarihiyle ilgili ilk yazılı kaynaklar M.S. 415 yılını vermektedir. Kale, Bizans Generali Anatolius tarafından yaptırılmış ve İmparatorun adından ötürü "Theodosiopolis" ismi verilmiştir.² Bugünkü Erzurum adı ise şu şekilde meydana gelmiştir; Erzen'in (Karaz) Selçuklular tarafından yıkılması üzerine halkı Theodosiopolis'e göç edince, geldikleri bu şehre Erzen ismini vermişler ve Siirt yakınlarındaki Erzen'den ayırt etmek aynı zamanda Anadolu'ya ait olduğunu belirtmek için de "Erzen er-Rum" şeklinde ifade etmişlerdir. Daha sonra ise bu ad Erzurum şekline dönüşmüştür. M.S. 502'de Sasanilerin eline geçen Kale, sık sık Bizans ve İranlılar arasında el değiştirmiştir.³

VII. yüzyılın ikinci yarısında Bizans'ın doğuya egemen olmasını önlemek için görevlendirilen Habib bin Mesleme aracılığıyla şehir ilk kez Araplar tarafından ele geçirilmiştir. 755'te Halife Ebu Mansur, Kale'yi tamir ederek güçlendirmiştir.⁴

1048'de Erzurum'a kadar gelen Türk birliklerinin başında Kutalmış ve İbrahim Yinal bulunmaktaydı. Bunlar, şehrin kuzeybatısında yer alan ve ilk yerleşim yeri olan Karaz'ı kuşatma altına alıp ele geçirmişler, bu kuşatmadan kurtulanlar Theodosiopolis'e sığınmışlardır. Bu tarihten itibaren bölge Türk egemenliğine geçmiştir.⁵

Bu tarihten sonra çeşitli saldırılara rağmen ayakta kalmayı başaran Kale ile ilgili fazla bir belge ve kitabe bulunmamasına rağmen, pek çok kez onarım gördüğü, bugünkü duvarlarından anlaşılmaktadır.

Kalenin güneybatı köşesinde, üzerinde kûfi yazılı bir kitabe de bulunan Tepsi Minare-Saat Kulesi veya Kesik Minare olarak isimlendirilen yapı yer almaktadır. 1124-1132 yılları arasında hüküm süren Saltuklu beylerinden Ebul Muzaffer Gazi zamanında yapıldığı kitabesinden anlaşılmaktadır.⁶ Bu yönüyle Erzurum'un en eski yapısıdır.

Erzurum Kalesi dış sur, orta sur ve içkale olmak üzere üç kademeli olarak yapılmıştır. Dış surların büyük bir bölümü Erzurum çevresindeki tabyaların inşasında sökülmüş ve surların malzemesi tabyalar da kullanılmıştır. Şehir çevresinde kısmen sur kalıntıları ile karşılaşılabilir. Surlar üzerinde açılan "Tebriz Kapı", "Gürcü Kapı", "Erzincan Kapı" günümüze ulaşmamıştır. Osmanlı Dönemi'nde Toprak Surlar üzerinde "İstanbul Kapı", "Kavak Kapı", "Kars Kapı" "Harput Kapı"dan şehre giriş sağlanmıştır. Orta surlar tamamen yok olmuş, iç kale ise sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. II. Mahmut Dönemi'nde (1808-1839) onarım gördüğü anlaşılan iç kalenin girişi, "Hisar Peçe" olarak adlandırılan bir tür avluya açılır. Burada çeşitli mekânlar ve bir hamam yer almaktadır. Kalenin asil

girişinin, Saat Kulesi'nin de bulunduğu köşedeki kenar açıklığından olduğu tahmin edilmektedir.

Günümüzde, Kale içerisinde, Kale Mescidi'nden başka hiçbir yapı bulunmamaktadır. Zemini büyük ölçüde toprak dolguya sahip olan Kale içinde, 30-40 yıl öncesine kadar eski yapılar bulunmaktaydı. Bunların askeri amaçla yapılan koğuş, cephanelik ve depo yapıları ile yönetim binaları oldukları tahmin edilmektedir. Bu binaların askeri birliklerin kaleden çekilmesi sonucunda sivil halk tarafından kullanıldıkları bilinmektedir. 2000 yılında Erzurum Müzesi tarafından kazı-sondaj çalışması yapılmış ve Kale'nin batısında, bahsedilen yapılara ait duvar kalıntıları tespit edilmiştir.

Pasinler (Hasan Kale) Kalesi

Bu Kale, sağlamlığı ve müstahkem mevki ile Saltukluların Gürcülere karşı önemli direnç noktalarından birini oluşturmuştur. Saltuklulardan önce de var olan Kale, ilçenin kuzeydoğusunda, Hasan Dede Dağı'nın üzerinde kuzey-güney istikametinde, sarp ve sağlam bir kayalık zemin üzerine oturtulmuştur. Hasan Kale'nin⁷ sadece İç kalesi günümüze ulaşmıştır. Düzgün kesme taştan inşa edilen Kale surları, burçlarla takviye edilen surlar üzerinde, mazgallar ve seyirdim yerleri halen mevcuttur. Kalenin ana girişi, batıya açılırken bu cephede ayrıca üç kapısı daha bulunmaktadır. Ana giriş, iki sağlam burçla takviye edilerek, iç tarafında mazgal pencereci iki küçük muhafız odasına yer verilmiştir.

Tortum Kalesi

Erzurum'un Tortum ilçesinde bulunmaktadır. Yüksek bir kayalık tepe üzerine kurulmuştur. İç Kalede burçlarla takviye edilmiş, dizdar odaları, silah ve erzak ambarları ve sarnıç bulunmaktadır.⁸ Dış kaleden gizli bir yolla suya ulaşmaktadır. Kalenin duvarları kısmen sağlam olup, taşları çevredeki yapılarda kullanılmak üzere sökülüştür. Kale üzerinde kitabe bulunmamaktadır. Roma dönemine ka-

dar inen Kale, Saltuklular tarafından da kullanılmıştır.

İspir Kalesi

Kale, Çoruh nehrinin sınırladığı yüksek bir kayalık alan üzerinde ve çevreye hakim bir noktaya kurulmuştur. Dış kalenin şehir etrafındaki duvarları yıkılmıştır. İspir Kalesi'nin ilk kurucuları hakkında kesin bir bilgi yoktur, ancak Bizanslılardan ve Gürcülerden sonra Saltukoğullarının eline geçtiği bilinmektedir. Erzurum Selçuklularından Muğisüddin Tuğrulşah da kaleyi tamir ettirmiştir.⁹ Kale içerisinde Bizans dönemine ait sadece apsis kısmı günümüze gelebilen üç nefli bir Bazilika ve Saltuklu Dönemi'nde yapılan bir mescid bulunmaktadır. Mescidin sekizgen minaresi aynı zamanda gözetleme kulesi olarak kullanılmıştır.

Kalenin batısında Çoruh nehrine inen gizli bir yol tespit edilmiş ancak yol inşası sırasında bu gizli su yolunun önemli bir kısmı tahrip olmuştur. Kale duvarları düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş olup, batı duvarları ve burçları halen sağlamdır. Kalenin duvarları ve giriş kapısı Kültür Bakanlığı'nca restore edilmişse de restorasyon işlemleri tamamen bitmemiştir.

Oltu Kalesi

Erzurum'un kuzey ilçelerinden olan Oltu, Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içerisinde yer alır. Bölgeye hayat veren en önemli su kaynağını ise Oltu çayı ve kolları oluşturmaktadır. Oltu'yu önemli kılan özelliklerin başında, Anadolu'yu Kafkaslar'a bağlayan iki ana yoldan birinin üzerinde bulunması gelir. Bu yollardan birincisi Erzurum-Aşkale-Bayburt-Gümüşhane yoludur ki, bu yol Trabzon üzerinden Kafkaslar'a açılır. İkinci yol Erzurum-Tortum-Narman'dan Oltu'ya ulaşan yoldur. Bu yol

Artvin üzerinden Doğu Karadeniz kıyılarına ulaşır. Karadeniz kıyılarından gelip Çoruh havzasını takip eden yol Oltu'dan geçerek Gaziler (Bardız) üzerinden Sarıkamış ve Kars bölgesine ulaşmaktadır. Bu stratejik mevkide bulunan Oltu Kalesi Orta Çağ'da konumu bakımından bölgedeki önemli kaleler arasında yerini almıştır. Oltu çayının kenarında yüksek bir kayalık alan üzerine inşa edilmiş olan kalenin günümüze sadece iç kalesi gelebilmiştir. Kalenin Oltu çayına inen gizli bir yol bulunmaktadır ki günümüzde burası kapatılmıştır. Kalenin kuzeyinde iki burç bulunmaktadır. Bunlardan soldakinin içerisi türbeye dönüştürülmüştür. Doğuda harap bir hamam ve güney tarafta da bazı yapı kalıntıları mevcuttur.

Avnik Kalesi

Erzurum'un Pasinler ilçesinin doğusunda, Çobandede Köprüsü'nü geçtikten sonra Yağan köyü yolu ile bu kaleye ulaşılmaktadır. Kale yüksek bir kayalık üzerine kurulmuştur. Doğu Anadolu'da Saltuklular tarafından kullanılmış önemli kalelerden biridir. Kale iç içe üç duvarla tahkim edilmiştir. Birinci ve ikinci surların kapıları güneye açılmaktadır. Kale içindeki kayalardan birinin içerisi oyularak erzak deposu haline getirilmiştir. İkinci surun kapısı ise daha geniş bir sahaya açılır. Burada varoş bir köy haline getirilmiş ve birtakım yapı kalıntıları da günümüze kadar ulaşmıştır. En yüksek noktaya ise iç kale yerleştirilmiştir. Günümüzde Kale taşları sökülerek civardaki evlerde kullanılmıştır.

Micingirt Kalesi

Micingirt Kalesi, Sarıkamış'a uzaklığı 22 km. olan İnkaya (Micingirt) köyünde bulunmaktadır. Becen Kalesi olarak da isimlendirilmektedir. Bölgeye ilk Becen (Becan) adlı Saka Türklerinin bir oymağının yerleşmesi ile Becen-gerd ismi verilmiştir. Bu yer M. 949'da Bizans yönetiminde kalmış ve 1048'de Selçuklulara geçerek, 1071'de Saltuklulara verilmiştir.

Kale, sarp bir kayalık alan üzerine, 205mx30m ölçülerinde dikdörtgene yakın planda kurulmuştur. Girişi doğuda olup, büyük bir kısmı tahrip olmuştur. Kale içerisinde, kayaya oyulmuş bir sarnıç bulunmaktadır. Düzgün kesme taş malzemenin inşa edilen kale duvarlarında Horasan harcı kullanılmıştır.

Güneydoğu köşesindeki burcun batıya bakan yü-

zünde üç yarım küre şeklinde oyuntu bulunmaktadır. Bunlar muhtemelen Bayburt Kalesi'nde olduğu gibi bacini yuvalarıdır. Kalenin, Orta Çağ'da, Saltuklular Dönemi'nde kullanılmış olduğu kitabelerden anlaşılmaktadır

I. Kitabe

- 1- *El-havarici ve'l-mütemerridin kâ (tilü'l-kefereti ve'l-müşrikin)*
- 2 *Ale'l-mazlumin (Fahrü'l-guzât zahidü'd-din*
- 3 *El-mâlikü mülki er-Rum ve'l Ermen ve Diyarbekr veRebi'atü Şehsüvâri (İran)*
- 4 *El-Hac ve'l-Haremeyn Ebu Mansur Argın Basat (yahut Şah) bin Muhammed*
- 5 *İbn-i Salduk b.Ali b.Ebi El Kasım azze nasruhu (fi-şehr) rebiü'l Evvel (sene selâsin ve) sittemie hicriye (630)¹⁰*

Türkçesi: "Harici ve inadcı ve asillerin kökünü kesen kâfirler ve müşrikler ile savaşılan... mazlumları koruyan, gazilerin övücü, dinin himayecisi Rum, Ermen, Diyar-ı Bekr ve Diyar-ı Rebi'a ülkelerinin sahibi. Ebul Kasım Oğlu Salduk Oğlu, Muhammed oğlu Ebu Mansur Argın Basat (Şah) (yardımı aziz olsun), tarafından hicretin 630 yılı (1233) Rebi'ül ahir'inde yaptırılmıştır."

Bu metinden Saltukluların Kale'deki imar faaliyetlerinden bahsedilmektedir.

1181-1182 tarihli Saltuklulara ait en eski kitabe ise Kale'nin köye bakan cephesinde üst kesimde yerleştirilmiştir ki İslami döneme ait olduğu anlaşılan kitabe şöyledir:

II. Kitabe

- 1 *Feteha kal'el-Mübarek*
- 2 *El-Muazzam Sâhibü*
- 3 *Ed-dünya ve'd-din*
- 4 *(Bi-ticaretin) teceddederü Tarih Sene 577*

Türkçesi: "Mübarek ve Muazzam Kaleyi dinin ve dünyanın sahibi fethetti ve ticareti için onu yeniledi" H. 577/M. 1181-82.

Zivin Kalesi

Kars'ın Sarıkamış İlçesi'nin 35 km. batısında, Süngütaşı köyünün doğusunda yer almaktadır. Bu köyün eski adı, Kale'ye de ismini vermiş olan Zivin'dir. Kalenin ilk yapılışı Urartu Dönemi'ne kadar inmektedir.¹¹ Saltuklular Dönemi'nde tamir edilerek kullanılmıştır.¹²

Eski Erzurum-Kars karayolunun geçtiği ve iki vadinin kesiştiği bir noktada yapılan Kale, Doğu Anadolu'yu Kafkaslar'a bağlayan bu yolu da kontrol al-

tına alması bakımından stratejik olarak son derece önemli bir konumdadır. Bu yol askeri olduğu kadar ticari olarak da kalenin önemini bir kat daha artırmıştır.

Kuzey-güney doğrultusunda inşa edilen Kale, yaklaşık 100m.x163m. boyutlarında olup, ana kayanın yapısına uydurulmuştur. Kale duvarları büyük oranda tahrip olmuştur. Kale içinde ana kayaya oyularak yapılan iki sarnıç, batısında basamaklarla suya inilen tünel bulunmaktadır. Surlar Horasan harçlı düzgün kesme taş malzemelidir.

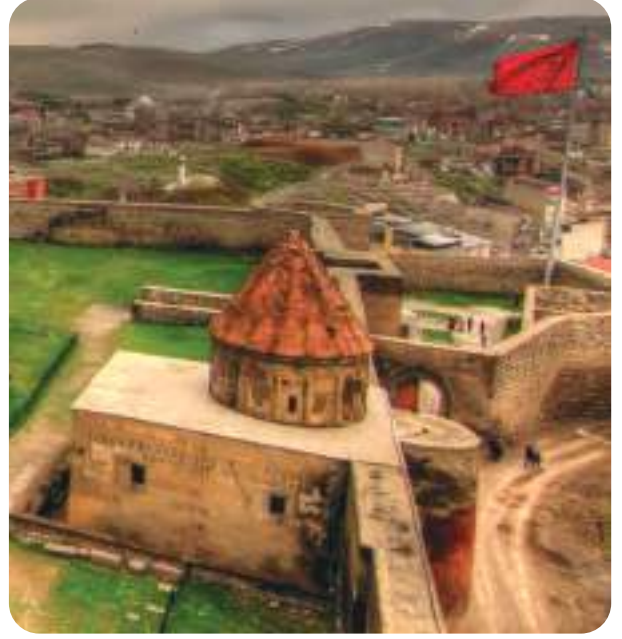
Kars Kalesi

Orta Çağ'da Saltuklular tarafından onarılıp kullanılan önemli kalelerden biri de Kars Kalesidir. Karadağ'ın tepesinde kayalık bir alan üzerine kurulan Kale, iç ve dış kaleden teşekkül etmiştir. Kars Kalesi 1239 Moğol istilası, 1386'da Timur'un İşgali sırasında büyük ölçüde zarar görmüştür. Kanuni Sultan Süleyman II. İrakeyn Seferi'ne çıkarken Pasin-Kars sancakbeyine bir ferman göndererek Kale'nin ve şehrin imarını emretmiştir. 5000 amele ve ustayla 1548'de Kars'a gelen Dulkadirli Ali Bey kalenin tamirine başlamış, fakat bir Safevi baskını sonucu faaliyet yarım kalmıştır. Ancak 1579'da Lala Mustafa Paşa, 28 günde Kars Kalesi'ni imar ettirmiştir. Kalede 5 cami, kubbeli 1 türbe, 1 beylerbeyi sarayı, 1 medrese, 1 hamam, çarşı, konaklar, vakıf dükkanları, yeniçeri kışlası, evler ve tavlalar yapılmıştır. Dış kaleden sadece bir iki burcun kaldığı, iç kalenin ise günümüze kadar sağlam olarak ulaştığı görülmektedir.¹³

İç kale dikdörtgen planlıdır. Batıya açılan asıl giriş kapısına rampalı döşeme bir merdivenle ulaşılmaktadır. Girişin sağında Celâl Baba Türbesi yer almaktadır. Bu türbe XII. yüzyılda Gürcü-Kıpçak akınları sırasında şehit düşen kale komutanı Celâl Baba'ya aittir. Kalenin kuzey sur duvarlarına bitişik olarak bir kale mescidi yapılmış, dikdörtgen planlı mescid 2 sütunun desteklediği düz ahşap tavanla kapatılmıştır.¹⁴

Bayburt Kalesi

Bayburt Kalesi, Karadeniz'i Basra Körfezi'ne bağlayan ticaret yolunun üzerinde bulunmaktadır. Kalenin ilk yapımı M.Ö. VIII. yüzyılda yaşayan Urartulara kadar inmektedir. Sonraki dönemlerde Roma, Bizans, Ermeni, Müslüman Araplar ve Trabzon Komnenosları idaresinde el değiştiren Bayburt Kalesi'nde bir takım tamirat ve değişiklikler yapılmıştır.¹⁵ Günümüze ulaşan surların büyük bir kısmı Türkler tarafından inşa edilmiştir. Anadolu Türk dönemi kaleleri içinde, en çok kitabe bulunduran

nadir kalelerimizden biridir. Ancak kitabeler Erzurum Selçukluları ve sonrasına aittir. Kale üzerinde 20 adet Arapça kitabe bulunmaktadır.¹⁶

İç kale dikdörtgene yakın bir plana sahip olup kayalık bir alan üzerine oturtulmuştur. Surlar arazinin durumuna göre üçgen, kare ve yarım yuvarlak burçlarla desteklenmiştir. Sur duvarlarının birkaç yerinde çanak biçiminde çiniler görülür. "Baçini" adı verilen bu çiniler firuze mor ve yeşil renklidir. 2.50m.-3.00m. kalınlığındaki duvarların dış yüzlerinde düzgün kesme taş kaplamalı, içerisi moloz dolguludur. Kale içerisinde, üç nefli bazilikal plana sahip bir kilise, Ebul Feth Cami'ne ait bir kemer parçası, depolar, sarnıç ve bir kısım yapı kalıntıları mevcuttur. Bayburt Kalesi günümüze ulaşan en sağlam kalelerdendir.

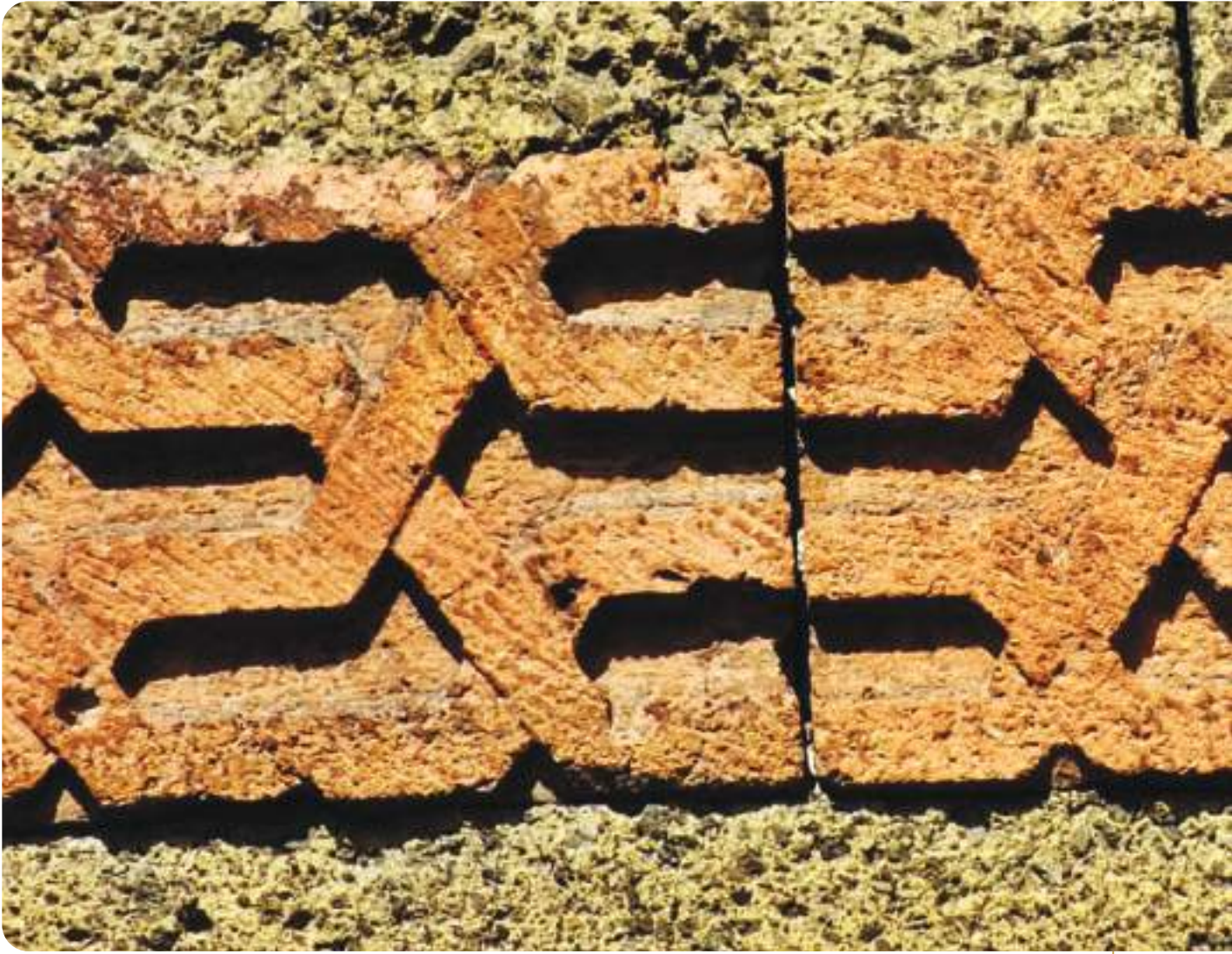
Camiler

Erzurum Kale Mescidi

Erzurum İç Kale'de bulunmaktadır. Erzurum Kale Mescidi üzerinde kitabe yoktur. Yapının tarihi Tepesi Minare'ye dayanılarak 1125-1150 olarak kabul edilmektedir.¹⁷

Kale Mescidi kareye yakın bir dikdörtgen alan üzerine oturtulmuş, mihrap önü bölümü kubbeli¹⁸ ve taşıyıcıların düzenlenişi ile mihraba dik üç sahından teşekkül etmiştir.

Mescidin harim kısmı oldukça küçük olmasına rağmen, ortadaki L şekilli payelerle iki kısma ayrılmıştır. Birinci bölüm giriş kısmıdır ki bu kısım, ortada çapraz tonoz, iki yanda beşik tonozla örtülmüştür. Ortadaki L şeklindeki payelerin batı tarafta bulunmasında beş köşeli küçük bir mihrap nişi açıla-

rak diğerinden ayrılmıştır. İbadet alanı içerisinde, giriş kısmı ile mihrap önü bölümü, sivri kemerle birbirinden ayrılmaktadır.

Mescidin ikinci kısmını oluşturan mihrap önü bölümü ortada kubbe, yanlarda ise tonozla örtülmüştür. Daralarak yükselen iki kademeli mukarnaslı kuşaklarla kubbeye geçilmektedir. Kasnakta açılan dört pencere ile mihrap önü bölümü aydınlatılmıştır. Mihrabın, her iki yanında duvarlara açılmış birer küçük niş bulunmaktadır.

Mescidin mihrabı, düzenleniş bakımından çok farklı olup, iç kalenin güney bedenlerinden biri içerisinde ve iki kademeli olarak düzenlenmiştir. İbadet alanına kıyasla oldukça büyük tutulan mihrabın ana çerçevesi dikdörtgen, düz bir bordür ile belirtilmiştir. Bordürün iç kısmında mihrabı üç yönden çevreleyen altıgenlerden oluşan bir kuşak dolanmaktadır. İki kademeli sivri bir kemerle sınırlandırılan mihrap nişinin kavsarası işlenmemiş ve içinde ikinci bir nişe yer verilmiştir.

Minare: İç kalenin güneybatı köşesinde, Mescidin

yakınında Tepsi Minare olarak da adlandırılan minare yer almaktadır¹⁹. Minare, gövdesinin üst kesimindeki kitabeğe göre, Saltuklu Hükümdarı Emir Muzaffer Gazi zamanında (1124-32) yaptırılmıştır. Yazıt şerife üst kenarına yakın yerde, taş üzerine pişmiş tuğladan kûfi harflerle yazılmıştır.

Türkçe Karşılığı: “İkbal (devlet ve saadet) dinin ışığı, İslâm'ın kutbu, devletin yardımcısı, milletin zahiri arkası (Meliklerin) ve emirlerin güneşi Ebü'l Kasımoğlu Ebü'l Muzaffer Gazi İnanç Biygu Alp Tuğrul Bey içindir”²⁰

Kitabe kuşağının güney tarafından bir kısmı, 1881 yılında, II. Abdülhamit zamanında saatin yerleştirilişi sırasında sökülüştür. Bu söküntü, kitabenin tarih yerine rastlamıştır. Böylece bu kitabeğe göre tarihlendirilen minarenin ve buna bağlantılı olarak Kale Mescidi'nin inşası için XI. yüzyılın ilk yarısı kabul edilmektedir.

Kare kaideli ve silindirik gövdeli minare, temelden sur seviyesine kadar kesme taşlardan, surdan itibaren atlamalı olarak üç sıra kırmızı, iki sıra beyaz

taştan örülmüştür. Dikdörtgen çerçevesi, minarenin girişi düz atkı taşıdır. Yüzeyi bezemeli sivri kemerli bir alınlığa sahiptir. Silindirik gövde, kırmızı tuğlarla sepet örgü tarzında devam ettirilmiştir. Gövdenin üst kısmına sonradan saat yerleştirilmiştir. Şerefeden yukarısı yıkılan minarenin üst kesimine XIX. yüzyılda Batılı tarzda sütunlu bir bölüm ilave edilmiştir.

İspir Kale Mescidi

İspir Kalesi içinde, çevreye hakim bir noktada ve iç kalenin en yüksek noktasında inşa edilmiştir. Mescidin üzerinde kitabe yoktur ancak üslup özellikleri XII. yüzyıla uygun düşmektedir.²¹

İspir Kale Mescidi, dıştan dışa 10.80 m. x 9.50 m. boyutlarında, kareye yakın bir alan üzerinde inşa edilmiş, kubbesiyle öne çıkan parçalı bir örtüye sahiptir. Cephenin güneybatı köşesinde, Kale burçlarından biri üzerinde minare yükselmektedir. Mescidin kuzey cephesinde, eksenden kuzeydoğu köşeye doğru kaydırılmış sivri kemerli ve mukarnas kavsaralı bir girişi bulunmaktadır.

Mescidin ibadet alanı 7.20 m. x 8.50 m. boyutlarında ve kareye yakın ölçülerde düzenlenmiştir. Bir bölümü kubbe ile örtülü olan bu alan, kubbe kasnağında dört ana yöne açılan pencerelerle birlikte biri kuzey, biri de güney duvara açılmış iki mazgal pencere ile aydınlatılmaktadır.²² Hiçbir bezemenin görülmediği, mihrabın, sonradan yapıldığı, dış duvarda görülen dolgudan anlaşılmaktadır.

İbadet alanının üst örtüsü üç bölümlüdür. Kuzeydoğu köşesine rastlayan kare alan kubbeli, bunun batısında kalan kısım doğu-batı doğrultusunda uzanan sivri kemerli bir tonozla, güneydoğu köşesinde kalan kısım ise kuzey-güney yönünde uzanan yine sivri kemerli bir tonozla örtülüdür. Caminin mihrap önü kubbesine içleri dört sıra mukarnaslı dolguya sahip pandantiflerle geçilmiştir.

Minare: Mescidin minaresi, kale burcunun üzerine inşa edilmiştir. Minare dışardan dört bölüm halindeki farklı duvar örgü izleri ile dikkat çekmektedir. En altta temeli oluşturan moloz taşlarla örülmüş silindirik kale burcu, onun üzerinde Mescid ile birlikte inşa edilmiş olan minarenin küp kısmı ve

daha sonra ongen gövde yükselir. Şerefeye kadar tamamen kesme taştan örülmüştür.²³ Minare gövdesinde mazgal pencereler açılarak, merdivenler aydınlatılmıştır. Şerefe, altı tuğladan yapılmış dört sıra kirpi saçak, ortasındaki yatay bir sıra tuğla dizimi ile iki kısma ayrılmıştır. Şerefe korkulukları ve külah kısmı yıkılmıştır. Minarenin kapısı ise kuzey yönüne, Mescidin damına açılmaktadır. Mescidde bezeme yoktur. Damda küçük ölçülerde bir de oda yer almaktadır.

Mescidin inşasında kullanılan ana malzeme, kesme taştır. Duvar kalınlığı 1 m. kadar olup, genişlik alttan yukarıya doğru azalmaktadır.

Erzurum Ulu Cami

Erzurum şehir merkezinde Tebriz Kapı Semtinde bulunmaktadır.

Bugün mevcut olmayan bir kitabeye göre Cami, M.1179 yılında Saltuklulardan İzzeddin Saltuk'un oğlu Melik Muhammed tarafından yaptırılmıştır.²⁴

Ulu Cami 54m x 41.7m boyutlarında, dikdörtgen bir plana sahiptir. İç mekan düzenleniş açısından mihraba dikey yedi sahından teşekkül etmiştir.²⁵

Caminin kuzey cephesi; üç kapı ve altı pencere ile en hareketli cepheyi oluşturmaktadır. Cephenin ortasındaki giriş, mihrap eksenine rastlamaktadır.

Kuzey cephede bulunan üç kapının da üzerinde kitabe yoktur. Yukarıda ifade edildiği gibi cepheler ve içerisi 1965 yılında restore edilerek bazı orijinal özelliklerini büyük ölçüde yitirmiştir.

Doğu cephede, iki kapı ve altı pencere bulunmaktadır. Bu cephedeki kuzeydoğu giriş üzerinde M.1860 tarihli bir tamir kitabesi bulunmaktadır.²⁶ Güney cephede ise mihrap önü bölümünde iki öküz gözü pencere, yanlarda da altı pencere açılmıştır.²⁷ Bu cephede mihrabın taşıntısı yoktur ve mihrap önü bölümü ahşap kırlangıç kubbe ile örtülmüştür.

Erzurum Ulu Cami içten; 50.80 m. x 38.60 m. boyutlarında olup, mihraba dik yedi sahına ayrılmıştır. Caminin orta sahnı, genişliği, yüksekliği, profilli ayak ve kemerlerin düzenlenişi ile yan sahnılarından farklı bir görünüme sahiptir. Taşıyıcı ayaklar, buldukları yere ve taşıyacakları ağırlığa göre muhtelif şekil ve ölçülerde yapılmıştır. Orta sahnın mihrap önü kısmında ahşaptan, "kırlangıç örtü" olarak isimlendirilen ve bölgede özellikle evlerde yaygın olarak kullanılan bir kubbe bulunmaktadır. Ahşap kubbe, ikisi kible duvarına bağlı ve ikisi de L şeklindeki iki büyük ayak ile taşınmaktadır. Kubbenin kirişleri üzerinde boya ile yazılmış biri güney tarafında açılmış olan, dikdörtgen küçük pencerenin alt kenarını teşkil eden üçüncü sıradaki kiriş üzerinde (M.1787-88) diğeri kuzey tarafında dör-

düncü sırada (Bünyad-1 sene M.1858-59) şeklinde iki tarih görülmektedir.²⁸ Yan sahnınlar takriben 6 m. genişliğindedir. Batıdan birinci sahnın kible duvarındaki pencerenin solunda M. 1629-30 tarihini taşıyan dört satırlık bir tamir kitabesi bulunmaktadır. Kubbenin kuzeyinde doğu batı yönündeki dikdörtgen bölme, ortasında kubbeli bir fener bulunan çapraz tonozla örtülmüştür. Orta sahnın ortasındaki dikdörtgen alan, sonradan doğu ve batı yanlarına birer kemer atılmak suretiyle kareye çevrilmiş ve tepesi açık, mukarnaslı, bir tonoz ile örtülmüştür.²⁹

Caminin kuzey duvarının doğuya yakın iç yüzünde, sonradan örülen bir duvarın gizlediği ve merdivenle çıkılan bir küçük oda bulunmaktadır. Araştırmacıların “kütüphane” veya “itikaf odası” olarak nitelendirdikleri bir hücrenin³⁰ altında, kemeri profilli bir niş yer almaktadır.³¹

Mihrap: Kible duvarı üzerinde içe doğru kademeli olarak derinleşen enli ve yüzeysel dört silmeden oluşan sivri kemerli mihrap, üç sıra mukarnas kavsaralı olarak yapılmıştır. Bordür de sekizgenlerden meydana gelen geometrik motifler işlenmiştir. Ana mihrapta görülen sonsuzluk prensibi içerisinde tasarlanmış geometrik süsleme şeridi, Selçuklu Devleti'nin karakteristik özelliklerini taşımaktadır.³² Doğudan ve batıdan ikinci sahnınların sonunda da farklı düzenlenmiş sade birer mihrap daha bulunmaktadır.

Minare: Caminin minaresi kuzeybatı köşeye yerleş-

tirilmiştir. Minare alt kısmı moloz taş, üst kısmı kesme taş kaplı yüksek bir kaide üzerine oturtulmuştur. Yüksekte bulunan kapısına, kaide ile caminin kuzey duvarı arasına yerleştirilen bir merdivenle çıkılan minarenin papucu, dam hizasından başlamaktadır. Tuğla ile örülmüş silindirik gövde, ancak şerefe hizasına kadar sağlam kalabilmiştir.

Erzurum Ulu Cami'nin kapıları, Selçuklu taçkapılarıyla kıyaslanamayacak kadar sade ve Osmanlı'nın son dönem mimari özelliklerini yansıtan Batılılaşma tarzı özelliklere sahiptir.³³

Türbe ve Kümbetler

Erzurum Emir Saltuk Kümbeti: Erzurum'da Çifte Minareli Medrese'nin güneyinde, bugün ortadan kalkmış olan yanındaki üç anonim kümbetle birlikte eski mezarlığın ortasında bulunmaktadır.

Kümbetin Saltuklulardan İzzeddin Saltuk'a ait olduğu kabul edilmektedir. Emir Saltuk, Nisan 1168 yılında ölmüş ve aynı yıl yerine oğlu Muhammed geçmiştir. Bu kümbetin de en geç 1189-1190 yılında tamamlanmış olduğu düşünülmektedir.³⁴

Emir Saltuk Kümbeti bağımsız ve iki katlı olarak yapılmıştır. Dikdörtgen planlı cenazelik bölümü üzerinde sekizgen gövde yükselmektedir. Sekizgen gövde üçgen alınlıklarla tamamlandıktan sonra, silindirik olarak sonuçlanmaktadır. İçten kubbe, dıştan ise hafif şişkince bir külah örtüye sahiptir.

Kümbet, dıştan yarı yüksekliğe kadar sekizgen planlı bir gövdeye sahiptir. Girişi kuzey yönde açılmış, kemer alınmış köşeli yıldızların oluşturduğu bezemeler ile süslüdür. Kümbetin sekiz yüzü de dıştan aynı düzenlemeye sahiptir. Kuzey yöndeki tek fark girişin bu yönde açılmış olmasıdır. Gövdenin dört ana yönlerinde ikiz mazgal pencerelere yer verilmiştir. Pencereler, kalın, kısa tutulmuş ve bir sütunla ikiz kemerli şekle dönüştürülmüştür. Üçgen alınlıklar ile son bulan cephede, hem gövdenin tamamlayıcısı hem de kasnak görevini üstlenen silindirik alanda, sekizgen gövdenin köşelerine gelen yerlerde, üçgen kesitli sekiz niş bulunmaktadır. Nişlerin her birinin tepeliğinde farklı figürler ve bitkisel unsurlar tasvir edilmiştir. Kalın bir kaytan silme külahın altında bütün gövdeyi dolanmaktadır. Külah alışımlı konik görüntünün dışında, kubbe ölçülerine daha yakın bir formda olup, üzeri taş kaplamadır. Kümbet üzerinde en çok önemsenen bezeme üçgen nişler içerisinde yer alan figürlerdir. Sekiz nişin içerisinde istiridyeye bezemeli ve stilize edilmiş "hayat ağacı" motiflerinin dışında; karşılıklı (antitetik) grifon ve ejder figürleri,³⁵ kanatları açık kartal, istiridyeye niş altında tavşan ve boğa figürleri görülmektedir.

Kümbetin üst katına bölümüne, kuzey yönden, düz zemin seviyesinden girilmektedir. İç mekan sekizgen planlı olarak düzenlenmiştir. Gövdeden, kubbeğe geçişlerde örtüye geçileceği, sekizgenin köşelerinde, sekiz istiridyeye yivli trompcuk kullanılmış

tır. İç mekanda sıva kullanılmamış ve dışarıdaki düzgün kesme taş işçiliği içeride görülmemektedir.

Kuzey yönde, kümbetin içine girildikten sonra zeminden beş basamakla inildikten sonra küçük sivri kemerli bir girişle cenazelik bölümüne ulaşılır. Cenazelik bölümü dikdörtgen planlı ve tonoz örtülü olup, tamamen toprak altındadır. Bu uygulama ile Emir Saltuk Kümbeti, dönemi içerisinde tek örnektir. Cenazelik bölümünde pencere yoktur ve üzeri beşik tonozla örtülmüş olup, içerisinde mezar ya da sanduka da bulunmamaktadır.

Nişler içerisindeki figürlerin, Uzak Doğu'da, Türk ve Çin çevrelerinde yaygın olan 12 hayvanlı takvimi temsil ettiği söylenebilir de, bu hayvanların sayısının beş olması bu takvimle olan ilişkisini zayıflatmaktadır. Ancak bu kompozisyonların Orta Asya Türk inancı ve yaşayışı ile ilgili mitolojik konuları da yansıttığı muhakkaktır.

Emir Saltuk Kümbetinin inşasında kırmızı, beyaz ve gri olmak üzere üç renkli kesme taş kullanılmıştır. Külah kaplaması ise plaka taşlarla yapılmıştır.

Tercan Mama Hatun Türbesi: Erzurum'un Tercan ilçesinde hükümet binasının yaklaşık 150 m. kadar batısında bulunmaktadır. Yapım kitabesi mevcut değildir. Tarihi bilgilere dayanılarak bu türbenin Mama Hatun tarafından, XII. yüzyılın sonu XIII. yüzyılın başlarında³⁶ inşa ettirilmiş olduğu kabul edilmektedir.

Mama Hatun, Saltuklulardan II. İzzeddin Saltuk'un kızı ve Muhammed'in kardeşidir. 1191-1201 yılları arasında Erzurum Melikesi olarak görülen Mama Hatun'un ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemektedir.³⁷

Mama Hatun Türbesi bağımsız olarak inşa edilmiş, iki katlı, dilimli gövdeli ve üzeri külahla örtülmüş bir mezar yapısıdır. Kare planlı cenazelik bölümü üzerine yükselen dilimli gövde, dairesel planlı ikinci bir yapıyla kuşatılmıştır. Bu düzenlemesi ile Anadolu Türbe mimarisi içerisinde tek örnektir. Türbe de "Tercan taşı" olarak bilinen kesme taş malzeme kullanılmıştır.

Dışarıdan tamamen sağır ve silindirik olan kuşatma duvarı yapısı, iç kesimde nişlerle bölünmüştür. İçeride, gövdeyi çepeçevre saran ve üzeri beşik tonoz ile örtülü, derinliği 1.23 m., genişliği 2.40 m. olan sivri kemerli on bir niş açılmıştır. Önceden içerisinde taş lahitler bulunuyordu. Bu nişler de Anadolu'da başka bir yapıda görülmemektedir. Girişin hemen sağındaki duvar nişi içerisinden dama çıkışı sağlayan merdiven bulunmaktadır. Daha küçük boyutlarda olan kuzeydeki niş diğerlerine göre farklı bir üst yapıya sahip olup, içerisinde bir çeşme ihtiva etmektedir. Türbenin dairevi çevre duvarının yaklaşık 7.00 m. yüksekliğinde, bir taçkapısı bulunmaktadır.

Taçkapı geometrik motiflerle bezenmiş, geniş bir silme ile dikdörtgen çerçeve içerisine alınmıştır. Taçkapı sivri kemerli ve mukarnaslı bir kavsaraya sahiptir. Sütunce başlıkları mukarnaslı olup, başlıklar üzerinde bulunan ve birer daire içine alınarak beş köşeli yıldızlar şeklinde düzenlenen kompozisyonlar, kufi harfler ile yazılmış, Hz. Peygamber'in ve ilk dört halifenin adlarını ihtiva etmektedir. Taçkapı girintisinin iki yanında yer alan konsol şeklindeki çıkıntılar üzerine, halat örgüsü şeklinde bir bezeme işlenmiştir. Burada da yapı ustasının adını veren kitabe bulunmaktadır. Nesih hatla ve Arapça yazılan kitabede usta adı olarak "Ahlatlı Mimar Ebü'n Nema Bin Mufaddal el-Ahval'in", eser adı olarak ise "Allah onun ve yakınlarının günahlarını affetsin" yazılmıştır.³⁸ Bu yazıya çiçekli bir dekor, fon teşkil etmektedir.³⁹ Yukarıdaki süslemenin büyük bölümü, kuşatma duvarının batı tarafında, taçkapının yer aldığı ön yüzde toplanmıştır. Burada yazıda, geometrik ve bitkisel örgüler, figürlü bezemeler, rozetler ve nişlerin birarada kullanılmasıyla yapının bu cephesi daha çekici bir hale getirilmiştir.⁴⁰

Çeşme, girişin kuzeyinde, her iki yanı üzüm salımları ile tezyin edilerek yukarıya mukarnaslı bir nişin içerisine yerleştirilmiştir.⁴¹ İki katlı olan türbenin üst katı Mescid olarak düzenlendiğinden,

çeşmenin türbeyi ziyaret edenlerin abdest alması için gereken su ihtiyacını karşılamak için yapılmış olduğu düşünülmektedir. Çeşmeden akan su, avlu zemini ile kuşatma duvarının birleştiği yerde, bir olukla dışarı atılmaktadır. Aynı zamanda üzeri açık olan avluda biriken kar ve yağmur suları da bu yolla dışarı atılabilmekteydi. Ancak bugün bu oluğun çıkış noktası da kapanmıştır. Girişin güneyindeki niş içerisinde kuşatma duvarının üstüne çıkışı sağlayan 17 basamaklı bir merdiven bulunmaktadır.

Türbe, kare planlı bir cenazeliğin üzerine oturtulmuştur. Cenazeliğin girişi güney yönde açılmış ve buraya merdiven sahanlığının altındaki beş basamakla inilmektedir. Mukarnas kavsaralı kapı ile de cenazeliğe girilmektedir. Cenazelik 2.85 m. x 2.85 m. boyutlarında olup, mukarnaslı girişe sahip tek cenazelik örneğidir. Doğu ve batı duvarlarında açılan iki mazgal pencere ile aydınlatılan cenazeliğin üzeri, çapraz tonozla örtülmüştür. İçerisinde sonradan konulmuş bir sanduka bulunmaktadır.

Alt kattaki kare kaide üzerine, sekiz kenarlı gövde tabanı ve onun üzerine de sekiz yarım silindirin oluşturduğu dilimli gövde kısmı oturtulmuştur. Sekiz dilimli gövde ile uyum sağlayan külahta da sekiz dilimli olarak yapılmış ve külahın dilimli yüzeyleri kaval silmelerin bölüdüğü panolarla süslenmiştir.

Mescid olarak kullanılan kümbetin üst katına tek yönlü ve yedi basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. İç mekan; sekiz yarım daire ile sekiz dilime bölünmüş, üst örtü de bu gövdeye uydurularak dilimli bir kubbe ile örtülmüştür. İç mekan, üç mazgal pencere ile aydınlatılmıştır. Türbenin üst katında sanduka ve mihrap nişi bulunmamaktadır.

Micingirt Kümbeti

Micingirt Kalesi'nin kuzey-doğu yamacında inşa edilmiştir. Üzerinde kitabe bulunmayan kümbet XII. yüzyıl Saltuklu eserleri ile bir üslup birliği göstermektedir. Gövde dıştan çokgen içten silindirik olarak düzenlenmiştir. Kümbetin girişi kuzeye açılmakta olup, dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış ve sivri kemerli olarak düzenlenmiştir.

Girişin her iki yanında ise üzeri istiridye yivli olarak işlenen birer nişe yer verilmiştir. Üst örtüsü tamamen yıkılmıştır ancak kalan izlerinden içten kubbe dıştan konik külahlı olduğu anlaşılmaktadır. Giriş yönü dışında sivri kemerli beş pencere ile türbenin içerisi aydınlatılmıştır. Pencere alınlıkları mukarnaslarla işlenmiştir. İki renkli düzgün kaliteli kesme taş işçiliği görülmektedir.

Hamamlar

Tercan Mama Hatun Hamamı

Tercan Mama Hatun Kervansarayı'nın kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Hamamın kervansaray ve türbe ile aynı tarihlerde XIII. yüzyılda yaptırılmış olduğu kabul edilmektedir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alana kurulan hamam 8.12 m.x14.90 m. boyutlarında, soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden teşekkül etmiştir. Soyunmalık bölümü üzeri, beşik tonoz örtülü olup ortasında bir havuza yer verilmiştir. Buradan ulaşılan ılıkılık bölümü kare planlı ve kubbe ile örtülmüştür. Sıcaklık bölümü ise asıl yıkanma bölümünü oluşturmakta, 4.30 m.x3.27 m. ölçülerindeki bu alanın, üzeri basık bir kubbe ile örtülmüştür. Güney kısmına ise tuvaletler yerleştirilmiştir. Külhan, hamamın doğu ucuna yerleştirilmiş, üzeri beşik tonoz ile örtülüdür. Sıcaklıkla külhan arasındaki bağlantı küçük bir açıklıkla sağlanmıştır.

Kervansaraylar

Tercan Mama Hatun Kervansarayı

Erzincan'ın Tercan ilçesi merkezinde hükümet binasının yaklaşık 150 m. kadar batısında Mama Hatun Türbesi'nin karşısındadır. Tercan'ın, Erzurum'la Erzincan arasında önemli bir ulaşım noktasında yer alması ayrıca Tercan'dan geçen tüm seyyâhların ve yolcuların konakladığı bir yapı olması bu Kervansarayı önemli kılmıştır.

Mama Hatun Kervansarayı, türbesi ve hamamı aynı dönem eseridir. XIII. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olabileceği genel olarak kabul edilmektedir.⁴² Türbenin mimarı olan Ahlatlı Mimar Ebü'n Nema Bin Mufaddal el-Ahval'in aynı zamanda kervansarayın da mimarı olabileceği düşünülmektedir.

Mama Hatun Kervansarayı eş odaklı plan düzenine sahip olup, 51m. x 51m. boyutlarında kare bir alan üzerine kurulmuştur. Kervansaray iç mekanında, bir avlu etrafında dizilen odalar ile kuzey ve güneyinde, doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen ahır bölümlerinden meydana gelir. Mama Hatun Kervansarayı'nın mimarisinde kütsellik, dışa kapalılık ve kalevari bir görünüm hakimdir. Dış cephe dayanak kulesi ile tahkimatlandırılmıştır.⁴³

Kervansarayın eyvan derinliğindeki taçkapısı, doguya açılmaktadır. Taçkapı iç köşelerine birer sütunce, iki iç yanında ise birer mihrabiye bulunmaktadır.

Mama Hatun Kervansarayı orta avlu etrafında şekillenmiştir. Kervansarayın merkezinde yer alan

18.50 m x 25.00 m. ölçülerindeki avlunun boyutları büyümüş, kapalı ve açık kısmı olan bazı büyük boyutlu hanların avlularına yakın boyutlarda düzenlenmiştir. Avlunun kuzey ve güney kenarları boyunca dizilen beşer oda ve birer eyvan, kervanlarla gelen insanların barınması için yapılmıştır. Odalar 4.60 m. x 3.30 m. boyutlarında olup, hepsi sivri beşik tonozla örtülmüştür. Ayrıca bütün odaların girişleri basık sivri kemerli ve dikdörtgen formlu olarak düzenlenmiştir.

Avlunun batı kenarında ortada büyük bir ana eyvan, bunun iki yanında daha küçük birer eyvan ile köşelerde birer odaya yer verilmiştir. Koridorun girişe yakın kısmında, kuzeyde çatıya çıkan merdiven ve biri merdivenin yanında, diğeri karşısında olmak üzere iki oda kapısı bulunmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir konuma sahip olan bu odaların birbirleriyle ve diğeri odalarla bağlantıları yoktur.

Enlemesine yerleştirilmiş olan bu koridor, iki ucunda yer alan ahırlara geçit vermektedir. Ahırlara giriş, basit dikdörtgen çerçeveli kapılar ile sağlanmaktadır. Eş odaklı planın dış halkalarını tamamlayan ve hanın kuzey, güney kenarları boyunca uzanan ahırlardan kuzeydeki 43.40 m. x 8.70 m., güneydeki ise 48.80 m. x 8.55 m. boyutlarında olup, her iki ahır da sivri beşik tonozlu geniş birer galeri görünümündedir. Bu kısımlar belirli aralıklarla destek kemerleriyle takviye edilmiştir. Ahırlardan kuzeydekinin batı ucunda, birbiri ile bağlantılı iki oda daha bulunmaktadır. Girişten hemen sonra gelen ve kapıları giriş koridoruna açılan iki odanın, hanı korumakla görevli kişilere ait olduğunu söyleyebiliriz. Bu odalarla sırt sırta yapılan ve girişleri avlu yönündeki ikinci koridora açılan odaları ise, gelen kervanların mutfak ihtiyaçlarını karşılayan görevlilerle, hanı yöneten idarecilere ait mekanlar olarak değerlendirmek mümkündür. Bu mekanların konumu, avlunun ve avlu etrafındaki mekanların yerleştiriliş düzenini büyük ölçüde etkilemiştir.

Mama Hatun Kervansarayı'ndaki aydınlatma diğeri Selçuklu hanlarında olduğu gibi azdır. Bu durum yapının plan itibarıyla iç içe geçmiş halkalardan oluşması nedeniyle daha da artmaktadır. Doğu kanadındaki odaların hiçbirinde pencere bulunmamaktadır. Güney ahırda, doğu taban duvarında sonradan genişletilmiş bir pencere ve tonozun sırtında on ışıklık, kuzey ahırında dokuz ışıklık bulunmaktadır.

Kervansarayın üstüne, giriş koridoruna girildikten sonra hemen sağda, kuzeyde bulunan bir merdivenle çıkılmaktadır. Kervansarayın en ilgi çekici yanlarından biri de damdaki kuzey ve güney kanat-

larında, doğu-batı doğrultusunda uzanan iki dar galeridir. Her iki galeriye de doğu yönlerindeki birer merdivenle inilmektedir. Galeriler yaklaşık 2.00 m. yüksekliğinde ve dar yönde basık beşik tonozla örtülüdür. Bu galeriler, girişlerinin dışında dışa kapalıdır ve bu nedenle saklama ya da depolama için kullanılması uygundur.⁴⁴

Mama Hatun Hanı'nda malzeme olarak, çeşitli boyutlarda düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Sarı renkli bu kesme taş malzeme, toprak dam dışında hanın bütün bölümlerinde kullanılmıştır.

Günümüzde Mama Hatun Kervansarayı, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onartılmış yeni bir fonksiyon yüklenerek, kullanılabilir hale getirilmiştir.⁴⁵

Değerlendirme: Saltuklular, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşamış oldukları süre içerisinde hem önceden mevcut olan kaleleri onararak kullanmışlar hem de kendi kültürlerini yansıtan cami, türbe, kervansaray ve hamam gibi yapılar inşa etmişlerdir. Buldukları konumda stratejileri mimari yapılaşmadan ziyade, yurt tutma çabalarını gerekli kılmıştır. Bunun için de mimari ikinci planda yer almıştır. Ancak ortaya konulan az, ama çok kıymetli nadide eserler ile de Türk Sanatı içerisinde sürekli kalabilmeyi başarmışlardır.

Saltuklu eserlerinin büyük bir kısmında çok kaliteli düzgün kesme taş işçiliği görülmektedir. Bu bölgedeki taş malzemenin bolluğu ve bunu işleyen çok iyi yerli ustaların bulunmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle yapılar üzerinde Türk-İslam Sanatı'nda pek kullanılmayan bölgesel motiflerle de karşılaşmaktadır. Emir Saltuk Kümbeti ve Mama Hatun Türbesi'nde kullanılan motifler sadece süsleme ile sınırlı kalmayıp, mimari elemanlarda da işlenmiştir.

Ayrıca Mama Hatun Türbesi'nde ve Emir Saltuk Kümbeti'nde görülen düzenlemeler onların Anadolu'da tek örnek olarak kalmasını sağlamışlardır. Mama Hatun Türbesi çevresini kuşatan üzeri açık, dairevi kuşatma duvarı, Anadolu Türk mimarisinde ilk ve son olarak burada uygulanmıştır. Emir Saltuk Kümbeti ise inşa tarzı ve süslemeleri yönünden diğer kümbetlerden farklı olup, Erzurum'un ve hatta Anadolu'nun en erken kümbetlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Erzurum Ulu Cami'nde mihrap önü bölümünde kullanılan ahşap kırlangıç kubbe ise Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınmış bir uygulama olup, Saltuklu eseri ile Türk Sanatı'na kazandırılmıştır. Yapılardaki mimari ve süsleme bakımından görülen bu farklılık Saltukluların Kafkasya olan ilişkilerinin etkilerine işaret etmektedir. Yapılar üzerine konulan kitabe ve usta monogramları ise bu eserlerin Türk Sanatı'na olan aidiyetlerinin kalıcı belgeleri olmuşlardır.

DİPNOTLAR

1 A. Ş. Beygu; Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri, İstanbul 1936, s. 36-41.; M. F. Kırzioğlu; Kars Tarihi, İstanbul 1953, s. 373.; İ. H. KONYALI; Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi, İstanbul 1960, s. 25-27.; A. Sevim-Y. Yücel; Büyük Türkiye Tarihi, Ankara 1990, s. 206-208.; C. Alptekin; "Saltuklu Sikkeleri" Atatürk Univ. Fen-Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi, Z. V. Togan Özel Sayısı, Erzurum 1985, s. 293-296. Y. Öztuna; Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi, C. I, İstanbul 1983, s. 473.; O. Turan; Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1973, s. 3.; F. Sümer; "Saltuklular" Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü, Selçuklu Araştırmaları Dergisi., S. 3, Ankara 1971, s. 395-400.; E. Konukçu; Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, Ankara 1992, s. 35.

2 H. F. B. LYNCH; Armenia, Travels and Studies, Beirut 1967, s. 209-210.; E. Smith-H. G. U. Dwight; Armenia; Inckding a Journey Through Asia Minor and info Georgia and Persia, London 1884, s. 63-64.; R. Grousset; Histoire de L'Armenie, Paris 1947, s. 181.; S. Veyonis; The Decline of Medieval Hellenizm in Asia Minor and The Proce of Islamiyation from the Eleventh Through the Fifteenth Century, London 1971, s. 17, 28.; C. B. NORMAN; Armenia and The Campaign of 1877,

1 London 1878, s. 28-29.; B. DARKOT; İslam Ansiklopedisi "Erzurum" Mad. c. 4, İstanbul 1964, s. 341; M. H. Yinanç, İslam Ansiklopedisi, "Erzurum" Mad., İstanbul 1964, s. 345.

3 G. Ostrogorsky, Bizans Devletinin Doğu Sınırı, Ankara 1986, 65, 155.

4 Belâzuri, Futuhül-Buldan, 1987, 278; İbnü'l Esir, El Kamil Fi't Tarih, İstanbul 1987.

5 Kalenin tamir görmesi ile ilgili elimizde fazla bilgi yoktur. Bunlardan birisi 1534 yılına aittir. Bkz., N. Sevgen; Anadolu Kaleleri I, Ankara, 1959, s. 112.

6 O. Turan, "Saltuklular" Selçuklu Araştırmaları Dergisi III, Ankara 1971, s. 391.

7 Adından dolayı kalenin kuruluşu XV. yüzyılda bölgede hüküm sürmüş olan Akkoyunlu hükümdarlarından Uzun Hasan'la ilişkilendirilir. Ancak bu dönemde, önceden mevcut olan Kale yenilenmiştir.

8 Konyalı; s. 512.

9 Konyalı; s. 504.

10 Konyalı; s. 495-496.; F. Sümer; "Saltuklular", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Sayı: III, Ankara 1971, s. 391-433.; Konukçu; s. 35.

11 F. V. König; Handbuch Der Claidischen İnschrift-hen, Osnabrüch 1967. eserinde verdiği bilgilere göre Zivinde bulunmuş ve Tiflis Müzesi'ne götürülmüş Urartulara ait bir stel üzerinde Kale ilgili bilgiler kayıtlıdır. Ayrıca bkz. M. Salvini; Geschichte und Kultur der Urartaer, Dramstadt 1995, s. 5.; G. A. Melikisvili; Urartskie Klinoobraznye Nadpisi, Moskova 1960 s. 27 de Zivin Kalesi'nden Bölgedeki en önemli Urartu Kalesi olarak bahseder. A. Ceylan; Sarıkamış, Erzurum 2001, s. 63.

12 A. Ş. Beygu; 1936, s. 240.

13 A. Uluçam; "Kars'taki Osmanlı Eserleri" Yakın tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu, Kars 1991, s. 147-148.; N. Sevgen; s. 193.

14 A. Uluçam; s. 148.

15 A. Uluçam; "Bayburt Kalesi'nin Tarihi ve Mimari Özellikleri" Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs 1988), Ankara 1994, s. 415.

16 A. Uluçam; s. 415.

17 A. Ş. Beygu; Erzurum Tarihi Anıtları, Kitabeleri, İstanbul 1936. s. 38-39.; A. Altun; Ortaçağ Türk Mimarisinin Ana Hatları İçin Bir Özet, İstanbul 1988, s. 44, 45.

18 R. Arık; "Erzurum'da İki Cami" Vakıflar Dergisi, S: VIII, Ankara, 1969, s. 149.; R. H. Unal; "Erzurum İli Dahilindeki İslâmî Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme", Atatürk Üniv. Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi S: 6, Erzurum 1973, s. 19.

19 Uzun yıllar bir Gözetleme Kulesi ve Saat Kulesi olarak da görev yapan minarenin, şerefeden yukarısı yıkıldıktan sonra "Kesik Kule" ismiyle de anılmıştır. Kule olarak kullanıldığı zaman gözetleme köşkünün top mermileri ile yıkılması sonucu, sonradan bu kısım ahşaptan yapılmıştır. Bu bölüm de harap olunca, kitabenin üzerindeki bölüm, tepsi gibi açıkta kalmıştır. Ezan burada okunduğu için halk tarafından "Tepsi Minare" olarak adlandırılmıştır. İç Kale ve Mescidi depo haline getirildikten sonra tarihi üzerine saat konulmuş ve "Saat Kulesi" olarak da isimlendirilmiştir.

20 İ. H. Konyalı; Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi, İstanbul 1960, s. 219-220.

21 İ. H. Konyalı; s. 502.; H. Gündoğdu; "Geçmişten Günümüze Erzurum ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar" Şehr-i Mübarek Erzurum, Ankara 1989, s. 211.

22 R. H. Ünal; "Erzurum İli Dahilindeki İslami Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme", Atatürk Üniv. Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi S: 6, Erzurum 1973, s. 82.; H. Gündoğdu; "Geçmişten Günümüze Erzurum

ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar” Şehr-i Mübarek Erzurum, Ankara 1989, s. 211.

23 R. H. Ünal; Erzurum s. 82.;

24 A. Ş. Beygu; s. 98-103.; R. H. Ünal; Les Monuments Islâmiques Anciens de la Ville d’Erzurum et de sa Region, Paris 1968, s. 28-31.; R. H. Ünal; Erzurum s. 52-52.; H. F. B. LYNCH; 212.; B. Ünsal; Turkish Islamic Architecture, London, 1970, s. 16.; H. Yurttaş; “Erzurum Ulu Cami’ne Ait Yeni bir Kitabe ve Yapı Hakkında Bazı Düşünceler” Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz Özel Sayısı, Sayı: 17, Erzurum 2001, s. 191.

25 H. Karamağaralı; “Erzurum Ulu Cami”, A. Ü. İlahiyat Fak. Y. A. D. III, Ankara 1981, s. 150.; R. ARİK; s. 152-156.; A. Altun; Ortaçağ Türk Mimarisinin Ana Hatları İçin Bir Özet, İstanbul 1988, s. 44-45.

26 İ. H. Konyalı; s. 264.; H. Karamağaralı, s. 150.

27 Ulu Caminin güneyine 1965 restorasyonunda bir istinat duvarı yapılmıştır.

28 R. Arık; 44-45.; H. Karamağaralı; s. 150.; İ. H. Konyalı; s. 264.

29 Bu mukarnaslı tonoz esas itibari ile Yakutiye Medresesi’ndeki ile aynıdır. Ancak Yakutiye Medresesi’nin tonozu daha dik ve mukarnasların işlenişinde küçük farklar görülmektedir.

30 İ. H. Konyalı; s. 266.

31 Çeşme olduğunu düşündüğümüz bu nişin sağ üst köşesinde, bir benzerini mihrapta gördüğümüz geometrik rozet yer almaktadır.

32 H. Karamağaralı; s. 150.; Ö. Bakırer; Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları, Ankara 1976.

33 O. Aslanapa; Türk Sanatı, II, Ankara 1990, s. 152.

34 A. Ş. Beygu; s. 86.; İ. H. Konyalı; s. 421.; s. 126; R. H. Ünal; Erzurum s. 96-98.; O. C. Tuncer; Anadolu Kümbetleri, I, (Selçuklu Dönemi) Ankara 1986, s. 126.; M. O. Arık; “Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri” Anadolu (Anatolia), CXI (1967), Ankara 1969, s. 62.; A. Altun; s. 31.; S. K. Yetkin; İslâm Ülkelerinde Sanat, İstanbul 1984.; K. Otto Dorn; “Darstellungen des Turco-Chinesischen Tierzyklus in der Islâmischen Kunst” Beitrage Zur Kunstgeschichte Asiens, İstanbul 1963, s. 149.; H. Gündoğdu; “Geçmişten s. 175.; S. K. Yetkin; İslâm Mimarisi, Ankara 1959, s. 75; H. Önkal; Anadolu Selçuklu Türbeleri, Ankara 1996, s. 19.

35 G. ÖNEY; “Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri”, Belleten, XXXIII, Ankara 1969, s. 181.; H.

Gündoğdu; Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik, İ. Ü. Edebiyat Fak. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul 1979; O. C. Tuncer; “Anadolu Selçuklu Kümbetlerinin Gelişimi ve Özellikleri”, X. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, C. III, Ankara 1986, s. 1076.; O. C. Tuncer; Mimarlık Tarihi, II, Ankara 1980, s. 52.

36 O. Aslanapa; Türk Sanatı, Ankara 1990 s. 132.; S. K. Yetkin; “Mama Hatun Türbesi” Y. A. D. I, Ankara 1957, s. 75.; S. K. Yetkin; Türk Mimarisi, İstanbul 1970, s. 69.; O. C. Tuncer; Anadolu Kümbetleri, I, (Selçuklu Dönemi), Ankara 1986 s. 118.; M. O. Arık; “Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri” Anadolu (Anatolia), CXI (1967) Ankara, 1969, s. 62.; A. Altun; s. 31.; S. K. Yetkin; İslâm Ülkelerinde Sanat, İstanbul 1984, s. 92.; H. Önkal; Türbe için 1245 yılı civarını uygun görmüştür. Bkz.: Anadolu Selçuklu Türbeleri, Ankara 1996, s. 442.

37 F. Sümer; “Saltuklular” s. 418.; O. Turan; s. 17.

38 Z. Bayburtluoğlu; Anadolu Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları, Erzurum 1993, s. 160.

39 ; A. Ş. Beygu; 258.; H. Derek and O. Grabar; İslâmic Architecture and its Decoration A. D. 800-1500, London 1964, s. 65.

40 S. Ögel; Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı, Ankara 1987, s. 45.

41 Bu borulardan gelen su, muhtemelen nişin içerisinde bulunan bir musluktan dışarı akıyordu. Ancak bugün musluktan iz kalmamıştır.

42 A. Tükel (Yavuz); “Anadolu’da Eş Odaklı Selçuklu Hanları” ODTÜ Mimarlık Fakültesi Der., Ankara 1976, s. 197.

43 R. H. Ünal; s. 149.; A. Tükel (Yavuz); s. 197.; H. Gündoğdu; “Tarihi Kalıntılar” Cumhuriyetin 75. Yılında Tercan, Ankara 1998, s. 227.

44 Düz toprak damla kapatılmış olan üst örtü Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarımlar sırasında, çift eğimli ve çinko kaplı modern bir örtüyle kapatılmıştır. Söz konusu dam üzerinde yükselen ve sayıları 36 yı bulan bacalar Osmanlı döneminde yapılmış olup, son yıllardaki onarımlar sırasında tekrar elden geçirilmiştir.

45 H. Yurttaş; “Tercan Mama Hatun Külliyesi Hakkında Bazı Düşünceler ve Yapılan Son Onarımlar” Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı, Sanat Yazıları, Kayseri 2001, s. 637.

Erzurum'un en eski eğitim kurumlarından olan Erzurum Lisesi, belgesel bir filmle anlatıldı. Hazırlanması 22 ay süren belgeselin yapım ve yönetimini üstlenen kendisi de Erzurum Lisesi mezunu olan Murat Bulut ile belgeseli konuştuk.

Neslihan Arzu KETECİ

Erzurum Lisesi Belgeseli Üzerine

Erzurum'un en eski eğitim kurumlarından olan Erzurum Lisesi, belgesel bir filmle anlatıldı. Hazırlanması 22 ay süren belgeselin yapım ve yönetimini üstlenen kendisi de Erzurum Lisesi mezunu olan Murat Bulut ile belgeseli konuştuk.

Erzurum Lisesi Belgeseli projesi nasıl ortaya çıktı ?

Erzurum Lisesi belgeselini yapma fikri uzun bir zaman önceye liseyi okuduğum yıllarda oluştu. O zaman Erzurum Lisesinin binası beni çok etkiliyordu. Erzurum'daki en görkemli binaydı. Lisenin tarihini okuduğumda büyülenmiş gibi oldum. Ve birgün imkan olursa belgeselini yapacağım dedim.

Belgeselin çekim aşamasına kadar ne tür çalışmalar yaptınız ?

Aslında çok zorlu bir dönemin ardından belgeselin çekim aşamasına geçtik. Çünkü önce bu projeye inanılması gerekiyordu. Ben ilk olarak Erzurum Lisesi Belgeselini hazırlama fikrini dönemin Erzurum Lisesi Müdürü Osman Toprak'la paylaştım. Şartlar oluşmadığı için yapamadık. Daha sonra Erzurum Lisesi Müdürü olan Selami Güneş bey'e bu projemi anlattım ondan gereken manevi desteği alınca hemen çalışmalara başladık. İlk olarak eski mezunların bilgilerine ulaşmaya çalıştık.

En zor aşama bu olsa gerek. Çünkü 1889 yılında kurulmuş bir lise ve binlerce mezunu var.

Elbette çok iyi irdelenmesi gereken bölüm bu kısımdı. Çünkü Erzurum Lisesi hem tarihteki yeri hem de birbirinden kıymetli mezunları ile gerçekten çok önemli. Eski mezunlara ulaşmak kolay olmadı. Daha çok, yine mezunlar aracılığı ile diğer mezunlara ulaştık. Ama bu da kolay olmadı, yaklaşık 6 aylık bir zaman diliminde tamamlanabildi. Çünkü Türkiye'nin her yerinde mezunlar var. Özellikle Ankara, İstanbul ve İzmir ağırlıkta.

Kaç kişiye ulaşabildiniz ve mezunlar arasında tanıdık isimler var mı ?

Erzurum Lisesi kurulduğu 1889 yılından bugüne 50 binden fazla mezun vermiş bir lise. Bu sebeple hayatta olan binlerce mezunu var. Tabi benim için ilk etapta ulaşabileceğimiz en eski mezunlar çok önemliydi çünkü onlardan Erzurum Lisesinin 10 yıllar öncesini öğrenme şansımız olacaktı. Ayrıca dönemin Erzurumunu ve Türkiyesini öğrenme şansımız olacaktı. Bu isteğime de ulaşabildim. Erzurum Lisesinin yaşayan en eski mezunu 1937 mezunu Yunus Muratoğlu'na Ankarada ulaştım. Kendisinden çok kıymetli bilgiler edindim. 1937 ile 1950 arasında 20 kişiye ulaştık. Türkiye genelinde 167 kişi ile röportaj yaptık. Mezunlar arasında elbette çok önemli isimler var.

Türkiye siyasetine yön vermiş bir çok isim Erzurum Lisesinden

mezun olmuş. Hatta 1950'li yıllarda TBMM'de milletvekillerinin yarısına yakını Erzurum Lisesi mezunu. Birkaç örnek verirsek, TBMM Eski başkanı Cahit Karakaş, Devlet eski bakanı Ekrem Ceyhun, Milli eğitim eski bakanı Rıfki Danışman, Adalet eski bakanı Nejat Eldem, Refah Partisi kurucu Genel başkanı Ahmet Tekdal'ı söyleyebilirim. Tabi sadece siyaset değil, akademik camiada, sporda, iş dünyasında ve sanatta burada ismini sayamayacağım kadar önemli mezunları var.

Erzurum Lisesinin bahsettiğiniz gibi elbette çok kıymetli mezunları var. Bunun yanı sıra lisenin tarihini araştırırken dikkat çeken önemli olaylara rastladınız mı ?

Erzurum Lisesi bölge için ve ülkemiz için çok önemli bir kurum. Tarihine baktığınızda ülkenin içine düştüğü her türlü sıkıntıda bütün imkanları ile devletin yanında olmuştur. Beni çok etkileyen İki önemli olayı sizinle paylaşmak isterim. 1914 yılında Sarıkamış hareketi sırasında ordunun erzak ve mühimmat sıkıntısına düştüğü günlerde, Sarıkamış'a Erzurum'dan erzak ve mühimmat yardımı yapılacaktır. Erzurum ülkenin dört bir yanında devam eden savaşlara sürekli asker verdiği için mühimmat taşıyacak gençler, ne yazık ki cephelerdedir. Geride yaşlılar ve kadınlar kalmıştır. Bu durumda görev Erzurum Lisesi öğrencilerine düşer. Yaşları 13 ile 17 arasında olan onlarca Erzurum Liseli, erzak ve mü-

himmatı Aralık ayının kar ve tipili günlerinde Erzurum'dan Pasinler ilçesine taşımıştır. Bu durum birkaç kez gerçekleştirilmiştir. Tabi çok sayıda çocuk hastalanmış hatta vefat edenler bile olmuştur. Biz bu olayı canlandırarak belgesel içerisinde yer verdik. Bugünün Erzurum Lisesi öğrencilerini dönemin kıyafetleri ve hava şartları içerisinde Nebi hanları mevkiinde belli bir mesafe yürüttük ve bu sahneyi anlatan hava şartlarının oluşması için altı ay bekledik.

İkinci olarak etkilendiğim olay ise Atatürk'ün Erzurum Lisesi ziyareti . 1924 yılında Pasinler'de meydana gelen deprem sonrası Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Atatürk, Erzurum Lisesini ziyaret eder. O dönem Erzurum Lisesi'nin öğretim kadrosu Türkiye'nin en önemli öğretmenlerinden oluşuyor. Onlardan biri de Ahmet Hamdi Tanpınar. Kendisi Beş Şehir isimli kitabında bu ziyareti kaleme almıştır. Tanpınar'ın Atatürk'ün Liseye gelir gelmez öğrenci ve öğretmenlerle sohbet ettiğini ve yarım saatliğine uğradığı Liseden, üç buçuk saat sonra ayrıldığını ifade ediyor.

Yaptığınız araştırmalara göre Erzurum Lisesinin eğitim kalitesi ile ilgili neler söyleyebilirsiniz?

Erzurum Lisesi on yıllar boyunca Türkiye'deki en başarılı beş altı lise içerisinde yer almış. Tabi bu başarıda öğretmenlerin katkısı çok büyük. Bir de öğrencilerin seçilerek sınavla gelmeleri çok etkili.

Leyli meccani yani parasız yatılı sınavını kazanıp gelen seçilmiş öğrenciler ulusal ve uluslararası birçok alanda başarılı olmuşlar. Ayrıca Erzurum Lisesinin muziplikleri ile efsane olmuş öğrencileri var. Hasbi Dadaş ve (Hasbi Altınok) Muammer Özkavcı ve Ahmet Dadaş akla gelen ilk isimler.

Belgeselin dış çekimleri sırasında ya da röportajları kayda alırken unutmadığınız bir anınız var mı ?

Erzurum Lisesi öğrencilerinin erzak ve mühimmat taşıma sahnelerini çekebilmek için uzun bir zaman bekledik çünkü o günlerin hava şartlarını oluşması gerekiyordu. Gerçekliği yansıtmaya açısından çok önemliydi. Yaklaşık altı ay bekledik ve o günün hava şartları 2014 ocak ayı içerisinde oluştu. Hemen hazırlıkları yapıp canlandırma sahnesinin çekimine geçtik . Erzurum Lisesi sahnesinin ardından Nebi hanları mevkiindeki çekimleri yaptık. Hava inanılmaz soğuktu. Ve biz yaklaşık bir saatte provalarla birlikte çekimi tamamladık. Ellerimiz ve ayaklarımız adeta dondu. Tabi biz bu çekimi bitirip sıcak otomobillere bindik. Ancak 1914'te 13- 17 yaş arası onlarca çocuk sırtlarında yüklerle kar tipi demeden 30 km yürüyorlar. Bu çocukların her biri bir kahraman ve gerçek bir vatan sever. Keşke bizler de vatanımız için onlar kadar fedakar olabilesek. Bir de lisenin hayatta olan en eski mezunları ile yaptığımız röportajlarda anlattıkları beni çok duygulandırdı. Türkiye'nin yokluk yıllarında Erzurum Lisesinde leyli meccani (parasız yatılı) okuyan çocuklar...Yokluk içerisindediler, öyle ki kaldıkları yurdun sobası yok ve Erzurum'un kış soğuklarını düşünürsek sobasız kış geçiriliyor. Su tesisatı olmadığı için sokak çeşmelerinde el yüz yıkıyor bu olumsuzluklara rağmen inanılmaz başarılar elde ediliyor. Mesela üniversite sınavına giren her öğrenci sınavı kazanıyor ve ülkenin en iyi üniversitelerine giriyorlar. Bugünün öğrencilerinin motive olması adına gerçekten çok önemli.

Erzurum Lisesinin gerçekten görkemli bir binası var. Bu bina kaç yılında yapılmış, dönemin liseleri arasında nasıl bir yeri var?

Erzurum Lisesinin şu an hizmet veren binasının yapımına 1933 yılında başlanıyor ve 1939 yılında inşaat tamamlanarak eğitim ve öğretim faaliyetine başlıyor. Bina hem çok görkemli hem de modern bir bina. Yemekhaneleri, yatakhaneleri, hamamı , spor salonu ile bölgenin belki de en iyi okul binası. O dönemde ancak İstanbul , Ankara gibi büyükşehirlerde olan spor salonu sadece Ankara'nın doğusunda Erzurum Lisesinde var. Bu sebeple A milli basketbol takımı İran maçlarına giderken Erzurum'da konaklar ve son antrenmanı Erzurum Lisesi'nin spor salonunda yaparmış.

Erzurum Lisesi gerçekten anlatmakla bitirilemeyecek kadar önemli bir lise. Siz de bu önemli eğitim kurumunu belgeselle anlattınız , son olarak neler eklemek istersiniz?

Doğunun İlim Yuvası Erzurum Lisesi Belgeseli benim çektiğim yedinci belgeselim. Genelde tarihi olaylar ve kişiler üzerine çalışıyorum. Erzurum Lisesi Belgeselinin tabiki çok ayrı bir yeri oldu. Çünkü

Erzurum Lisesi Abdulhamithan tarafından 1881 yılında kurulmuş ve Türkiye'nin en önemli eğitim kurumlarından biri. Ben (Doğunun İlim Yuvası Erzurum Lisesi) belgeselini çekerken bu bilinçle yaklaşmaya çalıştım. Bu sebeple ince eleyip sık dokumaya çalıştım ve belgeseli ancak 22 ayda bitirebildik. İstanbul , Ankara, İzmir ve Erzurum'da da stüdyolar kurarak 167 kişi ile röportaj yaptık. Canlandırmalar çektik. 200 saatten fazla montaj yaptık. Sonuç olarak 5 dvd'den oluşan 8 saatlik bir belgesel ortaya çıkardık. Çok yorulduk ancak tarihe bir not düştüğümüze inanıyorum. Emeği geçen başta ekip arkadaşlarım olmak üzere herkese çok teşekkür ediyorum.

Oralarda

İlhami ÇİÇEK anısına...

oralarda hala
insanlar güç uğurlar kimselerini
kandır sıkışır göğüste yukarı koşar
helallaşır lar ayrılmadan

oraların buzları
saçaklarda sivrileşerek
bir ara dal uçlarından sarkıp
usturalaşır saptalarda
hala

hüzün
çok eski bir öykü
oralarda
atlıların artık olmayan atlarını
artık kaçan bir uzayın kaynar kıyılarına
yürütüp aşkla yorarak
bengisu taşıdıkları o ilkyazdan
güze kalan bir gül taşılı
buruk bir andaç

oralarda genç
bindir yerinden hançerli
vurarak yalnızlığını gizli patikalara
kenti düşünür
çokca dağ seyirir bileklerinde
ne yaman bir and olur

Bir Erzurum Masalı

ÖLÜMSÜZ KÖY

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, devler cirit oynarken bir çerginin içinde...

Bir hayladık, bir huyladık; cümle aleml başımıza topladık...

Erzurum'un kışı, anıklı ayran aşısı, tandırın başı, olur da kim gelmez? Haylanan da geldi, huylanan da geldi... Of diyen de geldi, ah diyen de geldi... Hu çeken de geldi, dert çeken de geldi... Kimi çığırından, kimi çileden çıktı geldi... Derken efendim, isteyene masal, isteyene maval okuyacağımızı duyunca Soğanlı'dan zeyi bile geldi... Gelinin arkasından güveyi de sökün etti...

Hırlısı hırsız, delisi velisi, arsız yüzüzü, yetmiş iki millet bir arada. Bir Kamber yok ortaklıkta. Develer tellal oldu, Kamber'e düğün duyuruldu... Kamber duyana kadar, Mısır'daki Sağır Sultan duydu. Pabucuna kum doldu. Bizim Sağır Sultan, Sahra çölünden yola koyuldu. Bir çift çarık parladı, Nil Nehri'nde bir kayık kiraladı. Akıntıya kürek çekerekten çıktı yola. Fırat'ta verdi mola. Karasu'da yüze yüze, bizim köyde çıktı düze...

Sarı Çizmeli Mehmet Ağa'yı görünce çizmelelerine vuruldu... Haydan huydan, oradan burdan, bizim Mısırlı Sağır Sultan, kiraladı dört dönüm bostan. Dört dönüm bostanı görünce, durur mu tembel Osman? Yan gelip yattı, keyif çattı... Bunu duyan Erzurum Paşası, eline aldı maşayı. Bostanda dolandırdı Osman'a dört bir köşeyi. Kulağına kar suyu kaçan Teyo Pehlivan'a gün doğdu. Yukarıdan atıp aşağıdan tuttu. Yalanının birini yalayıp, binini yuttu... Osman'a kaç, dedi. Paşaya tut! Teyo Pehlivan'ı görünce, Kör Memiş'in kızı, Görmemiş'in oğlu da geldi... Kimi masal için, kimi maval için geldi... Kimi var, kimi yok geldi; kimi az, kimi çok; kimi aç kimi tok geldi... Kimi kırkında kaval çaldı, kimi ikindide dükkan açtı. Kimi at olup kuyruk saldı, kimi it olup yonca tarlasında oynadı... Kimi kırdığı cevizleri kırkladı... Kiminin işi iş, kaşığı gümüştü... Kimi bizim gibi ellisinde masalların ardına düştü... Uzatmayalım efendim, tekerlemeyi tadında bırakalım, kör şeytani taşılayıp, masalımıza başlayalım...

Az varmış, çok yokmuş; bir varmış, pir yokmuş. Ben diyeyim evvel zamanda, siz deyin

ahir zamanda, falanca ülkenin feşmekan köyünde genç bir karı koca mutluluk içinde yaşamış. Kadın ayın on dördü gibi güzelmış. Kocasını onu canından çok seviyor, gözünün içine bakıyormuş. Gelgelelim, kadın çok kibirliymiş; kendi güzelliğine hayranmış. Dolunaya bakıp, sen doğma, ben doğacağım, diyormuş.

Derken efendim, günün birinde, kadının kibirine kızan Yaradan gazaba gelir. Kadına bir dert verir; yüreğini karartır. Kadını bir tasadır alır. Durduk yere ölmekten korkmaya başlar.

Öyle ki ölümü düşünmekten kirpiği kirpiğine değmez olur. Geceler günleri, günler de geceleri kovalayıp durur. Bizim kadın ölüm korkusuyla sararıp solar. Yemedi içmedi kesilir. Gülen yüzü gülmez olur; duduk dili söylemez olur; bakar gözü, çok sevdiği kocasını bile görmez olur. Kocasını da onunla birlikte üzülür. Gündüzleri iş göremez, geceleri gözünü uyku tutmaz olur. Adamcağız bakar ki karısı ölüm korkusuyla ölüp gidecek. Düşünür taşınır; bir yandan da tatlı tatlı kaşınır. Kaşındıkça aklına bir fikir gelir: Karısını oyalamaya karar verir.

"Hanım kalk gidelim, ölümsüz bir köy arayalım. Arayan Mevlâsını da bulmuş, belasını da. Böyle elimiz kolumuz bağlı oturmak olmaz!" der. Bu fikir kadının da aklına yatar. Karı koca vakit geçirmeden düşerler yola. Yoruldukları yerde verirler mola. Az giderler, uz giderler; dere tepe düz giderler. Altı ay yaz, altı ay güz giderler. Gide gide bir arpa boyu yol giderler. Gezerler dünyayı, görürler Konya'yı. Ölümsüz köyü koyduysan bul! Adam;

"Yeryüzünde ölümsüz bir yer yok hatun, kendi gözlerinle gördün." der. Kadın;

“Az daha gidelim hele!” diyerek diretir.

Yeniden koyulurlar yola. Konaraktan göçereken; lale sümbül biçerekten; kahve çubuk içerekten deli düzün ortasında bir köye rast gelirler. O gece köye misafir olurlar. Köylüler karı kocayı bir güzel ağırlar ki hem de ne ağırlama. Bizimkileri yağa bala batırırlar. Karı koca bakar ki köylünün yüzü gülüyor. Erkekler saz çalıyor, kadınlar türkü söylüyor. Erler tunç bilekli, kadınlar süslü bezekli. Herkesin sağlığı yerinde. Sabah ola hayrola, diyerekten kafayı koyup bir güzel uyurlar. Kuzular meleşir, horozlar ötüşürken uyanırlar. Köyün altını üstüne getirirler, ama mezarlık bulamazlar. Nihayet ölümsüz bir köy bulduk, diyerek bir sevinirler, bir sevinirler ki sormayın gitsin. Hem o saat köye yerleşirler.

Günler ayları, aylar yılları kovalar. Gel zaman, git zaman; bahar yaza dönerken; kuzular meleşir, horozlar öterken, adam işi gereği tarlaya gider. Kocası gittikten sonra, kadının başına bir ağrı girer, bir ağrı girer; feleği şaşar.

“Bu köyde hiç kimse hastalanmıyordu hani? Aklım almadı bu işi yani!” der, başının ağrısına merhem bulmak için komşusunun kapısını çalar.

“Aman komşum, üzerinize afiyet. Başımda var bir illet! Merhem almaya geldim. Borç olsun komşuna verir misin?” Komşunun etekleri tuşur.

“Komşun sana kurban olsun! Çaresiz dert yoktur; elbet başına bir merhem bulunur. Buyur geç, baş köşeye otur.” diyerek bizimkini oyalar. Öte yandan köyün kadınlarına haber salar. Tez zamanda köydeki bütün kadınlar doluşurlar eve. Bizimkine;

“Başının çaresine bakacağız seve seve.” derler. Bizimki sanır ki eme yarar bir şey yapacaklar, derdine derman bulacaklar.

Kadınlar verirler el ele. Bizimkini oturturlar orta yere. Her birinin elinde bir tokmak, daha Hanya’yı Konya’yı anlayamadan, kadıncağızın başına tokmağın biri inip, bir kalkar. Aman, demeye kalmaz, bizimkinin güzel başı al kanlar içinde kalır. Kadıncağızı döve döve öldürdükten sonra, etini kemiğinden sıyıırırlar, bir çömleğe doldururlar. Etinden yahni, kemiklerinden de tarhana çorbası pişirir döşürürler.

Akşam olur, koca yorgun argın tarladan döner. Bir de ne görsün, evde bir kalabalık, bir kalabalık... Adamcağız etrafına bakınır alık alık... Göremeyince ay yüzlü karısını; keder

sarar yüreğinin yarısını. Korka korka sorar;

“Bizim hanım nerede a dostlar?”

“Bak işte şu çömlekte.” der kadınlar, “Ne yalım, bizim köyün geleneği böyle. Hasta olan asla onmaz; bizim köye ölüm konmaz.” dedikten sonra adamcağızın önüne bir tas tarhana çorbası koyarak;

“Buyur, afiyetle iç karının çorbasını; sonra tutarsın yasını!” derler.

Adamcağız ne yapsın? Olan olduktan sonra elden ne gelir? “Atılan ok geri dönmez. Yüreğimin közü sönmez!” der demesine de ne yaptığını bilmez durumdadır. Öylece kala kalır.

Kadınlar; “Açık ağız aç kalmaz. Çok düşünme başında saç kalmaz!” diyerek adamcağızı karısının çorbasından içmeye zorlarlar.

Adamcağız bir söyler, iki dinler. Sonunda pes eder. “Ne çıkarsa bahtıma, o gelir kaşığıma.” der, kaşığını daldırır tarhana çorbasına. Çıka çıka karısının güzel gözü çıkar kaşığına. Adamcağız kaşığındaki göze bakar, bakar... Ağlamaklı karısına sitem eder:

“Çok korkardın ölmekten, gözün çıktı çömlekten!”

Gökten düştü üç elma. İkisi söyleyene, birisi dinleyene...

ERZURUM GRAVÜRLERİ

Prof. Dr. Mustafa KÜÇÜKÖNER

Gravür (baskı resim), bir görüntüyü sert bir madde (plaka, kalıp) üzerine kazıma ve iz bırakma yolu ile çizerek ve kazıyarak plakada oluşan çukurlara veya tümseklere boya vererek yumuşak bir yüzeye, kuvvetlice bastırarak aktarmak eylemlerini içermektedir.¹ Bu yollarla elde edilen resimlere de zamanla **gravür** adı verilmiştir.² Sanatçı önce tasarımını, yani çoğaltaçağı eseri plakasına işler ve değişik aşamalardan geçirdiği kalıbı baskı yöntemiyle bir yüzeye aktarır. Sayısının sanatçısı tarafından belirlendiği birbirinin tıpkı basımı olan bu resimlerin her biri birer orijinal sanat eseridir.

İlk olarak sanat eserlerini çoğaltmak amacıyla kullanılan baskı resim yöntemleri zamanla kendi başlarına sanat eseri üretmenin özgün yolları olmuştur. Resim sanatının ünlü ressamı da gravür resimler yapmışlardır. Tarihi olayların, savaşların, yerlerin gravürlerini yapmış ve günümüze birer miras olarak bırakmışlardır. Hala, günümüzde tarihi bir yer veya olay araştırıldığında eski gravürlerden yararlanılmaktadır. Bu da gravür sanatının belgeleme özelliğini göstermektedir.

1 Bkz. Gündüz Gölönü, *Kazı Resim*, s. 72.

2 Bkz. Kaya Özsegin, Mustafa Asher, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, 4. Cilt, s.129.

Baskı resim (gravür) birden çok basılabildiği için -ki bu sayı bazen binli rakamlara da ulaşabilmektedir- sanat eserlerinin ucuzlamasını getirmektedir ve böylelikle de sadece zenginlerin değil, orta sınıf ailelerin de sanat eserlerine sahip olmasına olanak sağlamaktadır.

Sanat, kültür, toplum ve eğitim arasında bağ kurmak hedefinden yola çıkılarak, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü'nün Gravür Atölyesi yer olarak kullanılmak üzere, Güzel Sanatlar Fakültesi öğretim elemanlarının ve öğrencilerinin katıldığı Erzurum Gravürleri adı altında bir çalışma başlatılmıştır. Bu çalışmada konu edilen yerler arasında, şehirde yaşayan insanların bazen içinde buldukları, bazen gezerken gördükleri, bazen ziyaret ettikleri, ve hatta kaldıkları evlerin yanında yer alan yerler bulunmaktadır. Erzurum Gravürleri çalışması, hem kültürel mirasa sahip çıkılması anlamında halk tarafından ilgi ile karşılanmakta ve hem de sanat ve toplum arasında bir köprü vazifesi görmektedir.

Erzurum Gravürleriyle hedeflenen amaçlar arasında, köken olarak bir Avrupa sanatı olan gravürün Türkiye'de zaten var olan akademik alanda kullanılabilirliğini artırarak sanat eğitimi alan öğrencilerin sanata daha da yaklaşmalarını sağlamak, öğrencilerin yaşadıkları yerlerde gördüklerini kendi sanatsal ifade yollarıyla aktarmalarına katkıda bulunmak, sanat eğitiminin gerekliliğini ve ortaya çıkan eserlerin kabul edilebilirliğini

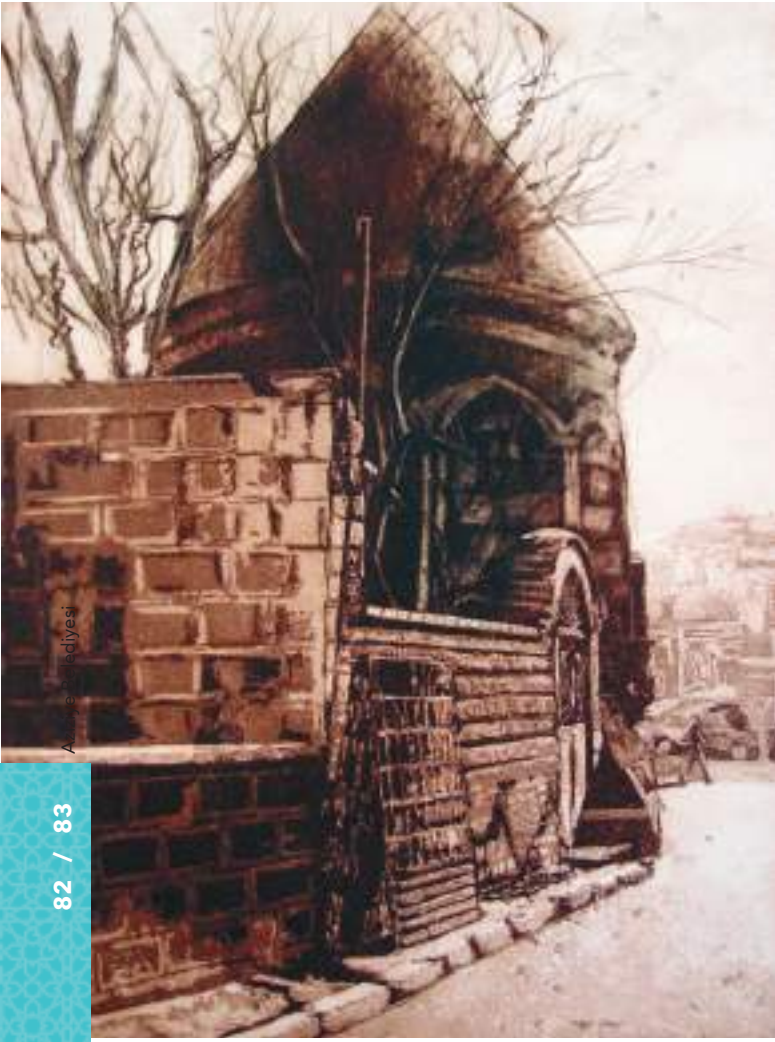

ğini halka benimsetmek, her türlü halk sınıfının sanata olan ilgi ve merakının arttırılmasına katkıda bulunarak sanat eseri sahibi olmalarına olanak sağlamak, gravürü yapılan yerlerin kültürel gösterge olarak gelecekte birer belgesini oluşturmak, konu edilen yerlerin Türkiye'nin kültürel mirasındaki yerini hem yurt içinde hem yurt dışında tanıtmak, Türk Plastik Sanatlarına katkıda bulunmak gösterilebilir.

Eski Erzurum Gravürleri:

17. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar Balkanlar'dan başlayan gezilerini Orta Asya içlerine kadar sürdüren Batılı gezginler ve bilim adamları, gezileri sırasında gördükleri ve kaldıkları yerlerin çok sayıda gravürlerini yaparak, geçmişten günümüze görsel belgeler bırakmışlardır. Başta İstanbul olmak üzere şehir manza-

raları, şehrin üst görüntüsü, anıtlar, camiler, sokaklar, limanlar bir çok sanatçının gravürlerinde yaşayan mekanlar haline gelmiş ve o zamanlardaki Dünya insanı bu gravürler sayesinde İstanbul'u ve Anadolu'yu tanımışlardır. Bu gravürlerin tamamı Avrupalı olan sanatçılar tarafından gravür olarak gerçekleştirilmiş ve çoğu zaman albümler olarak yayımlanmıştır. Günümüzde bu gravürlere bakarak hem İstanbul ve hem de Anadolu'daki yerler, mimariler, sosyal hayat gibi konularda tarihi bilgiler edinebilmekteyiz.

Anadolu'dan yapılan gravürler Kültür Bakanlığı tarafından derlenenek "Gravürlerle Türkiye" adı altında 7 ciltlik bir eser olarak 1996 yılında yayımlanmıştır. Bu kitapların 3 cildi İstanbul'u, 2 cildi Anadolu'yu ve 2 cildi de günlük giyim ve kuşamı içermektedir. Anadolu Gravürlerinin 1. cildinde Erzurum ve yöresi de yer almaktadır.³ Özellikle Çifte Minareli Medresenin o dönemdeki iç görünümü ve mimarisini konu alan gravürlerin yanı sıra etrafındaki tarihi ve sosyal yapıyı da gösteren konularda gravürler yapılmıştır. Bunun yanı sıra Erzurum'un genel görünümü de yapılmış ve o dönemin sokak görüntüleriyle günün moda kıyafetleri içinde yöreye ait insanları resmedilmiş, bazen de tarihi bir yapı ile bir sokağın görüntüsü bir arada verilmiştir. O döneme ait tipik Erzurum evleri de gerçeğe uygun olarak işlenmiştir. Ayrıca Tortum, Hasan-kale gibi ilçelere ait tarihi dokular da çalışılmıştır. Er-

zurum kalesi de hem içerden, hem dışardan hem de etrafındaki yerleşim yerleriyle birlikte çalışılmıştır.⁴

Yeni Erzurum Gravürleri:

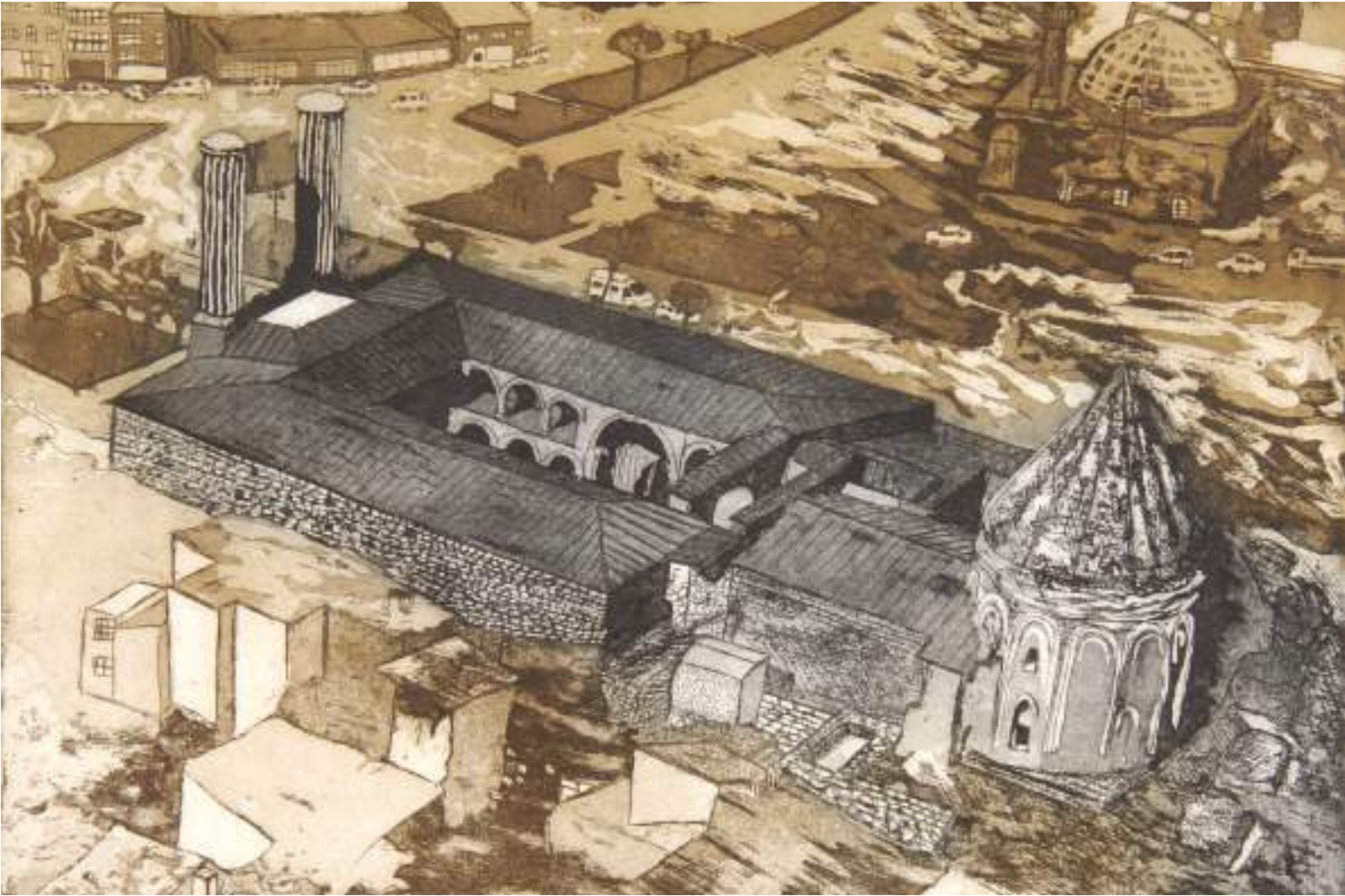
Kültür ve medeniyetlerin buluşma noktası olan Erzurum, eskiden beri sosyal, kültürel ve stratejik bir merkez olmakla kalmamış, aynı zamanda da, üzerinde barındırdığı bütün medeniyetlerden kalan kültürel izleri günümüze taşımıştır.

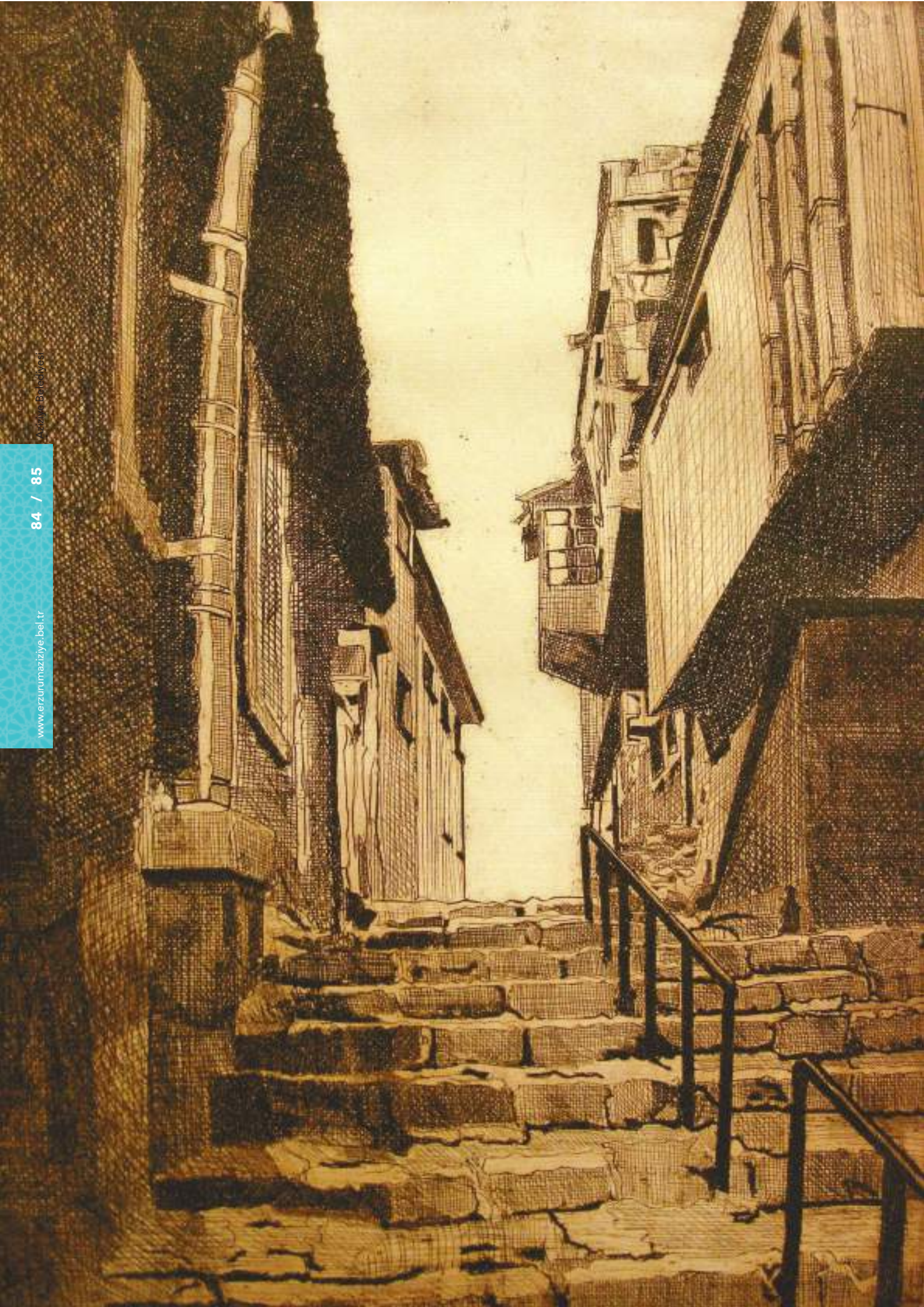
Şu bir gerçektir ki değişen Dünya dengeleriyle iç içe yaşayan farklı kültür ve milletlere ait insanlar, teknolojinin sağladığı hızlı iletişim sayesinde en ücra yerlere bile ulaşabilmekteler. Ulaşılan her yeni yer ve kültür hazinesi, şehir yaşamından kaçan insanlar için bir görme ve gezi anlamına dönüşmekte ve Erzurum da bu noktada diğer bölgelerimiz gibi gezilecek ve görülecek ve tarihi havası yaşanmak için o anda orada olunabilecek bir değer içermektedir. "Yeni ülkeler görmek, değişik yerler gezmek, yeni insanlar tanımak amacıyla giderek küçülen dünyayı tanımaya çıkan turistlerin amacı, kendilerinde olmayan otantik yaşama biçimlerini tespit etmek ve adeta onlarla özdeşleşmek isteğidir. Gerekirse yöre halkı ile birlikte bunları yaşamak isteyen pek çok turist, farklı ülkeleri, değişik yöre ve toplumları görmek istemektedir."⁵

3 Mustafa Sevim, Gravürlerle Türkiye, Anadolu 1.

4 Bkz. Erol Kılıç, Gravür ve Eski Fotoğraflarla Erzurum.

5 Hamza Gündoğdu, "Erzurum'daki Tarihi Yapılaşma Ve Bazı Gözlemler II", Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı. II, s. 29.

Hem kültür miraslarını korumak, hem de ekonomik anlamda şehre gelir kaynağı sağlaması açısından, şehrimizdeki tarihi ve kültürel dokuya sahip çıkarak gravürlerle yurt içinde ve yurt dışında tanıtmak amaçlarından yola çıkarak başlatılan Erzurum Gravürleri projesinde şu ana kadar yapılan çalışmalarda yer alan başlıca eserler arasında Çifte Minareli Medrese, Erzurum Kalesi ve Kale Mescidi, Saat Kulesi (Tepsi Minare), Yakutiye Medresesi, Üç Kümbetler, Erzurum sokakları ve evleri, duvar kabartmaları, Narman Peri bacaları, Rüstem Paşa Kervansarayı, Kurşunlu Cami, çeşmeler, köprüler, kiliseler, hanlar, kültürel ve sosyal yaşamda insanı gösteren halk oyun ekipleri, avlular, kapılar, medrese ve cami kapılarındaki yazılar, tabyalar, sokak çocukları, ev içi yaşantıları ve cirit oyunları yer almaktadır.

2005 yılında başlatılan Erzurum Gravürleri adlı çalışma sayesinde, günümüzdeki Erzurum ve yöresindeki tarihi, kültürel ve sosyal yapıya ait görüntüler resmedilmekte olup, farklı medeniyetlerden günümüze miras kalan bu kültür imgeleri kayda geçirilmektedir. Her biri orijinal birer eser olan bu gravürler yıllar sonra birer tarihi belge olacaklardır. Örneğin, Erzurum Kalesi'nin etrafındaki eski Erzurum evlerinin kısa bir zaman sonra yıkılacak olması ve bölgede yer

alan ve yapıma ve kullanma amaçlarına göre farklı değerler taşıyan kiliselerin de gravürlerinin yapılması bu bölgeden yapılan gravürlerin gelecekte taşıyacağı önemi göstermektedir.

Kültür hazinelerini koruma ve belgeleme niteliği taşıyan Erzurum Gravürleri çalışması sayesinde, kentin günümüzdeki tarihi, kültürel ve sosyal dokusu gravürlerle basılı hale getirilecek ve geleceğe yönelik olarak bir belge niteliği kazandırılacaktır.

Ashab-ı Ress

Fotoğraf: Cahit ARPACIK
(Aras Vadisi)

Prof.Dr. Ahmed BEDİR

*Erzurum toprakları bir Peygamber'e ev sahipliği mi yaptı?
İlginç bir konu, ilginç sorular ve ilginç bir tartışmanın başlangıcı.
"Şehr-i Kadim Aziziye Dergisi" kadim bir konuyu gündeminize
taşıyor...*

Ashab-ı Ress Aras vadisinde 'mi yaşadı?

ASHÂB-I RESS

Ress, Necran ile Yemen, Hadramut ile Yemame arasına veya Aras Nehri havzasına denir.

Ashab-ı Ress de Hanzala b. Safvan'ın peygamber olarak gönderildiği kavim'dir.

“er-Ress”, lafzı, Arapça'da içerisi taşla ve benzeri şeylerle örülmemiş her çukur veya kuyuya verilen addır. (Kurtubî, XIII, 32)

Ashâb-ı Ress'in kimler olduğu ve nerede yaşadıkları, peygamberlerinin kim olduğu ihtilaflıdır.

Semûd Kavminden, Yahuza b. Yâkub'un soyundan veya Ashâb-ı Uhdûd ile aynı kavim olduğundan söz edilir.

Yemen b. Kahtan'ın oğullarından Kadd ile Mân oğulları, el-Haris b. Kahtan'ın oğullarından Elsem ile Ebu Vera'a oğulları da Ashâb-ı Ress olarak bilinir.

Ashâb-ı Ress'in, Necran ile Yemen ve Hadramut ile Yemame arasında, Yemame'de el-Felec isimli köyde, Antakya'da, **Aras Nehri havzasında**, Sana yakınlarındaki Hadûr'da veya Aden gibi farklı muhitlerde yaşadıkları söylenir. Kur'ân'da “Bir-i Muattala” (köreltilmiş kuyular) diye geçen kuyu ile Ashâb-ı Ress'in kuyusunun kastedildiği iddia edilir. Necid'de bir vadi de bu isimle anılır. Bazıları da, Ress'in Azerbaycan'da bir kuyu olduğunu ileri sürmüşlerdir. (Zadü'l-mesîr, VI,90) Bunlara göre, **Bingöl ve Erzurum'dan doğup Azerbaycan'da Kura Nehri ile birleşerek Hazar denizine dökülen Aras Nehrinin isminin “Ress”ten geldiği ve bu kavmin de bu havzada yaşadığı ileri sürülmüştür.**

Ashâb-ı Ress, inanmadıkları için suları kurumuş, kıtlığa maruz kalmış aç ve susuz olarak ölmüşlerdir. Diğer taraftan konunun efsanevi bir hüviyete büründüğüne de şahit oluruz. Buna göre, Ashab-i Ress, “Muh” veya “Feth” denilen yüksek bir dağda idi. Boynu uzun olduğu için Anka denilen ve insana benzer yüzü bulunan kuş da burada yaşıyordu. (Taberî, Tefsir, XI, 14,15)

Peygamberleri ise, Hz. İsmail'in soyundan Hanzala b. Safvan (Şüreyh b. Safvan) olup, zayıf rivayetlere göre, Hz. Muhammed aleyhisselam ile Hz. İsa arasında, peygamber olarak gönderilmişti. Hanzala b. Safvan b. Sayfî, Hanzala b. el-Efyûn b. el-Hares b. Kahtân olarak da zikredilir.

“Ben İsa'ya kıyasen insanların en üstünüyüm. Şu kadar var ki, nebiler, farklı annelerden doğan bir babanın çocukları (allat) gibidir. İsa ile benim aramda hiçbir peygamber yoktur” (Buharî “Enbiya” 48) mealindeki sahih hadise göre, Hz. Peygamber ile Hz. İsa arasında hiçbir peygamber gelmemiştir. İbn Abbas'a göre, Hz. İsa ile Hz. Muhammed aleyhissalatü vesellem arasında 569 yıl geçmiş, Hz. İsa'nın Yâsîn süresindeki elçilerinin gönderilmesi istisna edilirse, bu tarihten Hz. Peygamber'e kadar olan fetret döneminde 434 yıl hiç peygamber gönderilmemiştir. (İbn Sâd, I, 53; Taberî, Tarih, I, 495) Hz. Peygamber'in yurakardaki hadisini, ulü'l-azim peygamber manasında anlayıp, **bunun dışında elçilerin gönderildiği söylenbilir.**

Kuyu başlarında hayvancılıkla uğraşan Ashâb-ı Ress, çam ağacına veya putlara tapan bir kavim olup, peygamberlerine karşı gelerek onu öldürmüş ve bir kuyuya atarak üzerine büyük bir taş koymuşlardı. Allah da onların kuyularının sularını kurutarak helak etmişti.

Kavminden yalnız bir zenci iman etmişti. (Kurtubî, XIII, 32-33) Senedi pek zayıf bir hadise göre, Hz. Peygamber aleyhisselam şöyle buyurmuştur: “Kıyamet gününde cennete ilk girecek insan siyah bir köle olacaktır. Şöyle ki: Yüce Allah onun kavmine bir peygamber göndermişti. O peygambere de o siyah köleden başka insan iman etmedi. O kasabanın ahalisi bir kuyu kazdılar ve peygamberlerini o kuyuya diri diri attılar. Sonra da üzerine oldukça büyük bir taş kapattılar. Bu siyah köle ise sırtında taşıdığı odunları satar; o peygamberin iâşesini temin ederdi. Yüce Allah'ın yardımı ile o büyük kayayı kuyunun ağzından kaldırabiliyordu ve yemeği ona böylece sarkıtıyordu. Yine odun topladığı bir sıra uykuya daldı. Yüce Allah yedi yıl süre ile onu uyuttu. Daha sonra uyandı, gerindi ve öbür yanına yaslandı. Yine yüce Allah onu yedi yıl daha uyuttu. Sonra uyandı ve o odun yükünü taşıyıp, sattı. Aldığı yiyecek ve içecek kuyunun ağzına geldi. Ancak kuyuyu bulamadı. Yüce Allah onun

kavmine bir mucize göstermiş, onlar da onu oradan çıkartmışlar, o peygambere iman edip tasdik etmişlerdi ve bu peygamber de vefat etmişti.”

Peygamber (s.a.s.) devamla buyurdu ki: “İşte o siyah köle hiç şüphesiz cennete girecek olan ilk kişidir.” (Kurtubî, III, 32-33)

İbn Haldun'a göre, Hanzala b. Safvan, Ashâb-ı Ress'in peygamberidir Biz de Ashâb-ı Ress için bu rivayetlerden İbn Haldun'un görüşü ile Aras Nehrinin “Ress”lerden geldiği dolayısıyla bu kavmin Aras Nehri vadisinde yaşadığı görüşünü tercih ettik.

Hanzala b.Safvan'ın kabrinin sana Ulu Camide olduğu söylenir. lakin günümüzde söz konusu camide böyle bir kabir mevcut değildir.

Prof.dr. Ahmed Bedir. Kur'an-ı Kerim Atlası. sh.87-88-89 Kaynak yayınları İstanbul 2010

Kitabevlerinin Erzurum Serüveni

Abdurrahman ZEYNAL

Kitap kokusunu bilir misiniz? Kitap kokusu benzersiz duygular uyandırır insanda. Bu kokuyu alacağınız en güzel yer kitabevleri ve kütüphanelerdir. Kitap kokusu bazı insanlarda bağımlılık yapar. Cebinizde paranız olmasa da o koku sizi kendinize çeker, adımlarınızı kitabevlerine yöneltir. Girersiniz bir kitabevine, o kokuyu duyar duymaz başınız döner, rafların önünde gezinir, bazı kitapları yerlerinden çekerek sayfalarına dokunarak mutlu olursunuz. Erzurum'da bu mutluluk merkezleri olan kitabevleri hep oldu ve olmaya devam edecek.

Kitapçılık gönül işidir. Kar marjı düşükte olsa, bu işi meslek edinen bundan mutlu olan insanlarımız var. Hele yaz aylarında tabiri caiz ise sinekte avlasalar bu gönül işini yapan kitabevlerimiz hep oldu ve olmaya devam ediyor.

Genel anlamda kitap; iki kapak arasında, basılı veya yazılı kâğıt yapraklarının/sayfalarının bir araya getirilmiş haline denir. Kitaplar muhteva itibarıyla, tarih, sosyal, kültürel, sanatsal, ahlâkî ve dinî konuları kapsar. Aslında insanlığın değişmesi, gelişmesi, kavgası bir yerde kitapların kavgası olarak görülebilir. Oku-

mak haz duymaya, zihnimizi süslemeye, karar verme yeteneklerimizi geliştirmeye yarar. İnsanı olgunlaştırır, erdemli kılar.

Mehmet Emin Öztürk'ün ifadesiyle "Kitap, okumak, ilmin göstergesidir. Kitap, okumak, azmin, sabrın ve öğrenme isteğinin göstergesidir. Kitap, okumak bir milletin kurtuluş alametidir. Kitap, insana konuşmayı öğretir. Kitap, insana yazmayı öğretir. Kitap, insana hayatı öğretir. Kitap, insana insanı öğretir. Kitap, hitap sanatını öğretir. Kitap, bilgi saklamaz insandan. Kitap, hayat verir insana.

Bunların birçoğu kaybettiğimiz değerler değil mi? Demek ki kitaptan ve kitabevlerinden uzak durmaya başlamışız. Oysa bir Müslüman birey olarak şahsımızın ve ailemizin kitap ve okumak varoluşumuzun, hayatımızın en önemli ögesi.

Dini kaynaklar kitabı tanımlarken; "Yüce yaratıcının Peygamberleri aracılığıyla insanlığın kurtuluş reçetelerini ihtiva eden emir ve tavsiyeler bütünü" olarak gösterir. "Kelam-ı Kadim" en son kitap. Artık vahiy yoluyla kitap gelmeyecek ve temellerini Kur'an-ı Ke-

rim belirleyecek. Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa'dan sonra peygamber gelmeyecek öyleyse insanlık açılan bu kutlu yoldan giderek Allah'ın (C.C) "afaktaki ve enfüsteki" ayetlerini keşfedecek ve yazıya döküp konusuyula ilgili kitapları oluşturacak. Kâinat ve insan kitabını okumak için şerhler yazacak, yazdıklarını iki kapak arasında, kitabevleri kanalıyla elimize ulaştırarak.

İşte kitabevleri, sahaflar, kitapçı dükkânları insanoğlu tarafından yazılan eserlerin sergilendiği, alınıp, satılıp, okunup anlatıldığı, kitapseverlerin bulunduğu mekânlardır.

Şüphesiz Erzurum, müellifleri, kütüphaneleri, kitabevleri ile tarihin çeşitli dönemlerinde ilim merkezi olarak anılmış, âlim ve ulemaları, şair ve edipleriyle adından bahsettirmiş bir ilim merkezi olmuştur. Çifte Minareli Medrese, Ahmediye Medresesi, Yakutiye Medresesi, Sultaniye Medresesi, Kurşunlu Medresesi, Pervizoğlu Medresesi gibi onlarca medresede ve müelliflerin evlerinde özel kütüphaneler oluşturulmuş ve insanlığın emrine amade kılınmıştır.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde gerek telif, gerekse istinsah yoluyla hattatlar tarafından yazılan kitaplar kütüphane ve kitapçıların raflarında yer almış, ömürlerini bu işe hasretmiş nice kitapçıları gelip geçmiştir. Asırlar boyunca meydana gelen savaşlar, yangınlar, tabii afetler bu eserlerin yok olmasına neden olmuş günümüze ulaşanları pek az olmuştur.

Kanuni Sultan Süleyman'la başlayan ikinci dönem şehirleşme hızla devam ederken ilim hayatı zenginleşmeye, telif edilen kitap sayılarında artışlara yeni âlimlerin yetişmesine zemin hazırlamıştır.

1642 Erzurum Vilayeti Avarız Defteri'nde şehirde iki kitapçının bulunduğu kaydedilirken, bir başka belgede 1870'lerde Erzurum'da yine kitapçı dükkânı veya sahafa rastlıyoruz.

Erzurum'un en köklü kitabevlerinden birisi şüphesiz Ahmet Hikmet Atalay'ın oğulları Vehip, Cemal ve Kemal Atalayların çeşitli isimlerle kurdukları kitabevleridir. Önceleri Bugünkü Kızılay İşhanı'nın karşısında merdivenle çıkılan Vehip Atalay kitabevi'nde Ahmet Hikmet Atalay'nın güzel bir portresi asılı dururdu. Caferiye Camisi'nin Karşısında 1980'li yıllara kadar hizmet veren Yıldız Kitapevi, Atalaylar'a aitti. 1947 yılında Erzurum'da, Doğu'nun en büyük kitabevini "Dünya Kitabevi"ni Vehip Atalay açmıştı.

Okur Pazarı.

Özellikle 1750'lerden sonra kitap ve âlim sayısında artışlar gözlenmiş 1700-1830 arasında kütüphaneler teşekkül etmiş sonraki yüz yıl içinde şehrin işgallere uğraması sonucunda ne yazık ki elde edilen bu kazanımlar yok olmuş, geriye pek az nadide eser kalmıştır.

Kitapların yazılması, basılması, satılması Osmanlı döneminde Hattatlar eliyle olmuş, kitapçı dükkânlarında okuyucularıyla buluşması sağlanmıştır. Erzurum'da kitapçı dükkânında satılan kitaplarla ilgili yazılı bilgiye 1870 yılında rastlıyoruz.

Ulaşım zorluklarına rağmen sahaflar İstanbul'da neşredilen kitapları Erzurum'a getiriyorlardı. Onlardan biride Sahaf Mehmet Efendi olup Sıhahi Pazarı'ndaki dükkânında kitap işiyle uğraşır- dı. Mehmet Efendi gazeteye verdiği ilanda İstanbul'dan kitapların geldiğini duyuruyor ve ilanda ; "Kırk Vezir Hikayesi", Ebu Ali Sina", Seyyid Battal Gazi", Lügat-i Osmani", "Fezleke-i Katip Çelebi", Şanizade Tarihi", "Ahmediye", "Zeyl-i Şakıyık-ı Numaniye", "İnşa-ı Aziziye", "Divan-ı Leyla Hanım", "Tarih-i İbn-i Haldun" ve "Divan-ı Nesimi" adlı eserlerin okuyucularını beklediği kaydediliyordu. Cumhuriyetle birlikte Kan köylü Mehmet Necati Bey'in kitap toplama, onları okuyucuyla buluşturma gayretlerine şahit oluyoruz. Taş Mağazaların üst kısmında bulunan "İlim Ocağı" adlı dükkân da sahaflık yapıyordu (Tebriiz Kapı No:12). Mehmet Bey temin ettiği, eski, yeni eserleri İlim Ocağı'nda bir araya getiriyor böylece sahaflık geleneğini sürdürüyordu. Mehmet Bey'in dükkânında 2000-7000 arasında değişen kitap bulunuyor insanların okumasına sunuluyordu. Mehmet Necati Bey bu nadide eserleri 1931 yılında önce valiliğe vermek istemiş ancak olumsuz cevap alınca 1932 yılında Belediyeye teklif etmiş belediyede olumsuz cevap vermiş, son bir denemede yaparak Çifte Minareli Medrese' de kendisine yer verilmesini burada Erzurumlulara hizmet etmek istemişti. Bu isteği de geri çevrilince 1957 yılında İstanbul'a göç et-

yor böylece sahaflık geleneğini sürdürüyordu. Mehmet Bey'in dükkânında 2000-7000 arasında değişen kitap bulunuyor insanların okumasına sunuluyordu. Mehmet Necati Bey bu nadide eserleri 1931 yılında önce valiliğe vermek istemiş ancak olumsuz cevap alınca 1932 yılında Belediyeye teklif etmiş belediyede olumsuz cevap vermiş, son bir denemede yaparak Çifte Minareli Medrese' de kendisine yer verilmesini burada Erzurumlulara hizmet etmek istemişti. Bu isteği de geri çevrilince 1957 yılında İstanbul'a göç et-

Kültür Sarayı ve Vehip Atalay.

miş giderken de bu eserleri çuvallara doldurup İstanbul'a götürmüştü.

Günümüzde Kolordu binası olarak kullanılan bina, Erzurum Özel İdaresi tarafından, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kütüphanecilik adına çok önemli bir hamle olarak hayata geçirilmiş; "Erzurum Kütüphanesi" olarak temelleri atılmış ve inşa edilmiş ama sonra askeri makamlara devredilmiştir.

1940'larda Erzurum'da okullaşma ve okuma-yazma oranında ki artışa paralel olarak yetişen genç nesiller ve dönemin münevverlerinin kitap ihtiyacını karşılamak için şehirde kitabevlerinin açılmaya başladığına şahit oluyoruz. Cumhuriyet Caddesi Caferiye Cami karşısında Sebahattin Solakoğlu, Memduh Çalkavur ve İhsan Çalkavur kardeşlerin kurdukları Erça Kitabevi bu ihtiyacın bir sonucu olarak şehir hayatında yerini almıştır. Bu kitabevinde her türlü kitap çeşitleri, kırtasiye malzemesi, gazete ve mecmua satılıyordu. Erça Kitabevi'nde o yıllarda Varlık Yayınları ve Remzi Yayınlarının yanı sıra sol içerikli yayınlarında satıldığı bir kültür ocağıydı. Erça Kitabevi daha sonra bugünkü Kılıçoğlu Pastanesi'nin bulunduğu yere taşınarak 1960'ların ortalarına kadar faaliyetini devam ettirmiş, ardından kitabevinin faaliyetine son verilerek İstanbul'a taşınmışlardır.

1946 yılında ticari faaliyete başlayan Refik Köktürk, Ulu Cami karşısında "Okur Kitap ve Kırtasiye" dükkanını açarak kitap ve kırtasiye satmaya başlamış, daha sonraki yıllarda onun birkaç dükkân üzerinde İslâm Kitabevi dini içerikli kitaplarla Erzurum'un kitapevi kervanına katılmıştı..

Erzurum'un en köklü kitabevlerinden birisi şüphesiz Ahmet Hikmet Atalay'ın oğulları Vehip, Cemal ve Kemal Atalayların çeşitli isimlerle kurdukları kitabevleridir. Önceleri Bugünkü Kızılay İşhanı'nın karşısında merdivenle çıkılan Vehip Atalay kitabevi'nde Ahmet Hikmet Atalay'ın güzel bir portresi asılı dururdu. Caferiye Camisi'nin Karşısında 1980'li yıllara kadar hiz-

met veren Yıldız Kitapevi, Atalaylar'a aitti. 1947 yılında Erzurum'da, Doğu'nun en büyük kitabevini "Dünya Kitabevi"ni Vehip Atalay açmıştı. Atalay; 1967 yılında tam 100 bin kitapla "Kitap Sarayı" nı ardından "Kültür Sarayı" nı kurmuştu. Vehip Atalay; O yıllarda günümüz İstanbul Beyoğlu kitabevlerinde yapılan yayın ayırımını kitabevlerinde yapmadan, solculara Karl Marx'ı, sağcılara 9 Işık'ı sunmuştu..

Doğu Anadolu'nun muhtelif vilayetlerinden Erzurum'a çeşitli nedenlerle gelen kitapseverlerin ve Erzurum okurunun aradığı sağ ve sol kesimden her kitap raflarında bulunurdu. Kitap Sarayı'nın ismi 1970'lerde şehirler arası yol güzergahlarında kayalar üzerinde "Türkiye'nin En Büyük Kitapsarayı Erzurum Kitapsarayı" slogan olarak yazılmıştı. Vehip Atalay'ın temelini attığı bu kitabevi 1980'lerde Yakutiye Medresesi karşısındaki binaya taşınmıştır. Günümüzde oğulları Köksal, Temel, Mutlu, Adnan ve Menderes ile okuyucuya hizmet vermeye devam etmektedir.

Taş Mağazaları'n aşağısında Kasımpaşa Camisi'nin altında faaliyetini sürdüren daha çok dini kitapların raflarını süslediği Alioğlu Kitabevi şehir için farklı bir anlam taşıyordu. Alioğlu Kitabevi'de 1949'da Hacılar Hanın karşısında faaliyete geçen bir kitabevimizdi. 1964-65 yıllarında Taşmağazalar-Batpazarı kavşağında Yapı Kredi Bankası'nın önünde bir kulübede de kitap satışı yapan Alioğlu Kitabevi'nin kurucusu Ali Alioğlu ve oğulları Zekeriya, Remzi, Osman, Abdullah'ın hizmet verdiği kitabevinde eserler daha çok dini ağırlıklı idi. İlmihal, Evliya Menkıbeleri, Kuran alfabesi gibi eserler burada okuyucularıyla buluşuyordu.

1960 yıllarda Cumhuriyet Caddesi'nde Milliyetçi gençlerin (Ezel Erverdi, Bekir Sıtkı Soysal, Çetin Baydar, Feyyaz İbrahimhakkıoğlu, Sıtkı Aras gibi) kurdukları Kültür ve Sanat Kitabevi "Emrah" vardı. Emrah Kitabevi'nde kültür, sanat ve fikir ağırlıklı kitaplar satılırdı.

Osman Alioğlu bahsi geçen kulübenin önünde.

İlginç olan 1972'lerde "Tanrıların Arabaları" adlı kitap yayınlanmış biz gençlerin üzerinde sarsıcı bir olay meydana getirmişti. Elimizde bu iddialara karşı cevap verecek nitelikte kitap yoktu. Bir gün okuldan kaçıp trenle Erzurum'a gelmiş Cumhuriyet Caddesi'ndeki bütün kitapçıları gezmiş en son Alioğlu Kitabevi'ne uğramıştım. Hacı Ali amca karşılaşmış ona İmamı Gazalinin "Alemlerin Sırrı" adlı kitabı aradığımı ifade ettiğimde gülümseyerek; "Genç anlaşılın okuldan kaçmışsın. Bu kitabı bulamazsın, en iyisi aramaktan vazgeç okuluna geri dön" demişti. Üzülerek tekrar trenle geri dönmüştüm ancak içimde derin bir burukluk izi kalmıştı. 1980'lerde İstanbul'a naklederek Erzurum'daki faaliyetleri de sonlandıran kitabevi, İstan-

Yıldız Kitabevi.

bul'da Alioğlu Yayınevini kuran Alioğlu ailesi hem yayıncı hem kitabevi olarak faaliyetini Remzi Alioğlu'nun idaresinde devam ettirmektedir.

Cumhuriyet Caddesi'nde Caferiye Cami karşısında ticari faaliyette bulunan bir başka kültür merkezi' de Turgut Kitabevi'di. Sosyal hayatın konularını kapsayan felsefe ve sosyal bilimlere konu alan yayınların daha çok satıldığı bir yerdi. Özellikle Varlık Yayınları, Remzi Kitabevi Yayınları ve diğer yayınevlerinin kitapları kitabevi'nin raflarını süslüyordu. 1965-1985 yılları arasında faal bir yerdi.

Cumhuriyet Caddesi'nde bulunan kitabevlerinden birisi de Akay Kitabevi idi. Genelde fikir ve liberal ağırlıklı eserleri okuyucusuyla buluşturuyordu. 1990'larda el değiştirerek şimdiki sahiplerine geçti. Yeni sahipleri de Yenişehir Birinci Marketler'e taşınıp faaliyetlerini burada devam ettirmektedirler.

Erzurum aydınlarından Osman Kuzulugilin Atatürk Üniversitesi'nin açtığı 1957'nin hemen ertesi sene (1958) hizmete soktuğu Üniversite Kitabevi; Cumhuriyet Caddesi'nin önemli kitabevlerinden biriydi. Vehip Atalay kitabevi arasında iki dükkân vardı. Aynı zamanda gazete bayiliği' de yapan kitabevinde daha ziyade sosyal içerikli kitaplar, romanlar, üniversiteye yönelik neşriyat dikkat çekerd. Osman Kuzulugilin entelektüel birikimi vardı. Kitabevi aynı zamanda Erzurum aydınlarının uğrak ve sohbet yeryidi. Kitap-

evinde sol yayınlar ağırlıklı olarak satılıyordu. Bu nedenle 1970'li yılların öğrenci miting ve yürüyüşlerinde defalarca camları kırılmış sahibi Osman Kuzulugil kızının vefatından sonra 1991'de Ankara'ya nakletmişti.

Yeni Asya Kitabevi, Nur talebelerinin buluşma noktası idi. Taşhan'ın zemin katında 1973'lerde Vahdet Abi'nin gözetiminde açılmış, 1981'e kadar Hanefi Uygur yönetiminde faaliyetini sürdürmüştü. Bilahare Kapanan kitabevi Cumhuriyet Caddesi'nde İbrahim İyigören ve Osman Özkaynak ortaklığında İyigören Kitap ve Kırtasiye olarak hizmet vermişti. Daha ziyade Risale-i Nur talebelerinin gittiği kitabevinde Meh-

Vehip Atalay Kitabevi.

met Kırkinci Hocaefendi, Suriye Bu Hale Nasıl Düştü gibi el broşürleri, Zeynep Müntheha Polat, Yavuz Bahadıroğlu, Mustafa Necati Bursalı'nın kitaplarının ve Risale-i Nur Külliyyatının satıldığı kitabevi ayrıca "Yeni Asya Gazetesi" okuyucularının buluşma yeri idi.

1980'li yıllarda Mahallebaşı'nda Mazlumoğlu Kitabevi vardı. Dini yayınlar ve Alvarlı Efe'nin Divanı burada satılırdı. Kitabevini, Alvarlı Efe'nin torunu Atik Mazlumoğlu işletirdi.

1984'lerde Lalapaşa Camisi'nin karşısındaki Özel İdare İşhanı'nda açılan Kültür Eğitim Vakfı kitabevi bir süre Cavit Çolak'ın sorumluluğunda giderek büyümüş bugün Erzurum'un en önemli kitap merkezlerinden biri haline gelmiştir.

1971 yılında Yeniden Milli Mücadeleci bir grup üniversite öğrencisinin kolektif olarak kurdukları Aziziye Kitabevi; daha çok hizmet amaçlı bir kitap severlerin buluşma mekânı idi. Arı Sineması'nın giriş kapısının koridorunda çalışırken Daha sonra cadde üzerindeki yerine taşınmış 1980'e kadar faaliyetini sürdürmüştü. Kitap okuyucusu bakımından fevkalade idi. Özellikle üniversite öğrencileri kitap alırdı. Kitaplar konularına göre, sosyal, ahlâki, dini, tarihi olmanın yanında özellikle Kominizim ve Masonlarla ilgili kitaplar çok satılanlar idi. Cevat Rıfat Atilla, Peyami Safa, Yahya Kemal Beyatlı gibi yazarların kitapları burada

okuyucusuyla buluşurdu. Zekai Konrapa'nın "Peygamberimiz" adlı eseri ve Ömer Neseфи'nin "Akaid" adlı eseri, Pınar Dergisi, Yeniden Milli Mücadele Dergisi, Gerçek Dergisi çok satanlar arasında idi.

Ülke Kitap kırtasiye; Ezel Erverdi tarafından kurulan ve Cumhuriyet Caddesi'nde bulunan Vakıf Dükkânlarında 1990 yılına kadar hizmet veren güzel bir mekândı. Özellikle aydınların uğrak yeri idi. Sonra kitabevi Taşhan'a oradan da Cumhuriyet Caddesi, Ulu Cami'ye yakın Ezel Erverdi-lerin kendi evlerinin altında faaliyet gösterdi.

Dergâh Kitabevi Lalapaşa Cami ile Yakutiye Medresesi arasında taş binanın altında ve Doğu Sine-ması'nın üzerinde uzun yıllar faaliyetini devam ettirdi. O yıllar Hareket Yayınları, Dergâh Yayınları bir hayli kitap basıyor ve okuyucusuyla burada buluşturuyordu. Hareket dergisi, sanat, edebiyat, kültür, müzik ve resim tablolarının satıldığı, yalnızca kültür kitapçılığının yapıldığı nadide bir Kitabevi idi. Bir ara Rüstem Paşa Bedesteninde kitapları okuyucusuyla buluşturdu. Nurettin Topçu'nun "Yarınki Türkiye", "Maarif Davamız" gibi kitapları en çok okunanlar arasında idi.

Yeni Kapı'nın simgesi olmuş olan Nurhat Kitabevi'nin ilk kurucuları Naci-Beşir Nurhat'a izafeten bu ismi almıştı. 1970'lerin başında Isak Yıkılğan tarafından satın alınmış, ismini değiştirmemişti. Aynı isim ile Yeni Kapı'da faaliyetine devam etmektedir. Yeni Kapı'da faaliyetlerini daha çok kırtasiye ağırlıklı bir kitabevi olarak devam ettirmişti, burada öyle çok ciddi eser yoktu. Isak Yıkılğan 1990'larda devir ederek şehirden ayrıldı. Kitabevini devir alanlarda Terminal Caddesi'nde şube açarak faaliyetlerini artırdılar.

Erzurum'un ilk toptan kitap dağıtım merkezi "Anda Dağıtım" oldu. Anda, Atatürk evi ile Yukarı Mumcu Camisi'ne yakın bir yerde faaliyetine başladı. Dönemin milliyetçi muhafazakâr kitaplarının dağıtım merkeziydi. 1970-1985 yılları arasında faaliyet göstermiş başta Ötügen Yayınları olmak üzere birçok önemli yayınevini dağıtımını yaygın bir şekilde bayilerine ve

Taş Mağazaları'nın aşağısında Kasımpaşa Camisi'nin altında faaliyetini sürdüren daha çok dini kitapların raflarını süslediği Alioğlu Kitabevi şehir için farklı bir anlam taşıyordu. Alioğlu Kitabevi'de 1949'da Hacılar Hanın karşısında faaliyete geçen bir kitabevimizdi. 1964-65 yıllarında Taşmağazalar-Batpazarı kavşağında Yapı Kredi Bankası'nın önünde bir kulübede de kitap satışı yapan Alioğlu Kitabevi'nin kurucusu Ali Alioğlu'du.

Alioğlu Kitabevi'nin kurucusu Ali Alioğlu

kitapçılara dağıtarak iz bırakmıştı. Muzaffer Hoca ve üç arkadaşının Gemalmaz Çarşısı'nda kurduğu "Tuğ Kitapevi" ülkücülerin uğrak yerlerindendi. Ülkücü Kadro, Turancı Orkun dergilerinin dağıtımını orada yapıyorlardı, Milliyetçilik cereyanının kitapları ilk elde oraya gelirdi.

Kısa adı "Kit-mar" olan müessese başlangıçta Erzincan Kapı yokuşunda Yasin Şor hoca ve arkadaşları tarafından Tuba Kitabevi ismiyle kurulmuş, özellikle 1980'li yıllarda "İslamcı Akım"ın kitaplarının satıldığı, İslamcıların uğrak yeri olduğu bir mekândı. 1995'lerden sonra kurulan ve adını Kit-mar olarak değiştiren ve bir büyük organizasyonla Çaykara Caddesi'nde kapılarını okuyucularına açan kitabevi, 2010 yılından sonra Yakutiye Medresesi karşısında yeni bir şube açarak ticari faaliyetini sürdürmektedir.

Hiç şüphesiz Erzurum'un en hareketli ve en renkli kitap faaliyeti 1980'lerin ortalarında Mahmut Balcı tarafından kurulan ve ilk adı Tek-Yay olan kitapçı dükkânı ile başlamıştır. Aşağı Mumcu Caddesi'nde dar bir sokak ve küçük bir mekânda hizmete başlayan İran devriminin soluklarını taşıyan kitaplarıyla Erzurum'a farklı bir adım atan Kilis asıllı Mahmut Balcı ve kardeşleri yıllar

sonra 1995 yılında Kızılay İşhanı'nın zemin katında bir kültür merkezine dönüşmüştür. İhtar yayınlarıyla yayıncılığa 'da girişen Mahmut Balcı bilahare Birey Yayınları'nda yayınladığı 300'e yakın kitapla Türkiye yayıncılığının yüzünün Erzurum'a dönmesini sağlamıştır. Hem kitabevi, hem "Kalem-Onur" ve "Editör" isimli iki dergi editörlüğü ve yayıncılığı, hem kitap yayıncılığı ile çok yönlü faaliyetlerde bulunan Balcı; Orhan Pamuk'tan Alev Alatlıya, Hilmi yavuzdan Nurullah Genç'e Türkiye'nin birçok entelektüelini Erzurumlu ile paneller, söyleşiler, imza günleri ve kitap fuarlarında buluşturan Mahmut Balcı'nın hizmetleri için sayfalarca yazı yazabiliriz.

Mahmut Balcı 2011'de Üniversite kitabevini Harun Kazana devir etmiş, Harun Kazan'da alınca isim değişikliği yapmış ve adını İtr Kitabevi olarak değiştirmiş ve kitap evini 2013 yılında A. Osman Güler'e devret-

miştir. Kitabevi halen Üniversite kitabevi olarak faaliyetini sürdürmektedir.

Diyanet Vakfı Kitabevi önce il müftülük binasının girişindeki küçük bir odada hizmet verirken sonra Lalapaşa Camisi'nin Güney tarafında hizmet vermeye devam ederken özellikle Diyanet Vakfı Yayınları olmak üzere diğer muhafazakâr temelli yayın evlerinin kitaplarını satmaktadır.

Erzurum'un en hassas ve en seçici kitabevi Eski Bat Pazarı'ndaki Belediye Dükkânları'nda hizmet veren Nesimi Kitabevi idi . Nesimi ağabeyi ehli tasavvuf, edep sahibi mütevazı bir şahsiyetti. Sattığı kitapları önce kendisi okur, ehl-i sünnet akaidine uymayan yayınları raflarında bulundurmazdı. Tasavvufi mahiyette az ve seçkin kitap satardı. daha çok dini kitapları satan ve faaliyetlerini bu yönde sürdürmekteydi. Kitabevi sahibinin en büyük özelliği okumadığı kitabı satmazdı. Ehl-i sünnet itikadına ters herhangi bir kitabı raflarında bulundurmazdı.

Osman Kuzulugil ve Üniversite Kitabevi.

Erzurum'un İlk muallimlerinde Mustafa Yetim Efendi'nin adını taşıyan Yetimoğlu Kitapevi Taşhan'ın kuzey tarafında Ahmet Yurttaş Amca tarafından işletilmiş hemen yanında Yetim Hoca Çayevi bulunmaktaydı. Çevre düzenlemesi yapılıncı dükkânlar yıkıldı böylece Yetim Hoca Kitabevi de kapandı

1970'lerde işletmeciliğini Sacit Bilici'nin yaptığı Hasret Kitabevi Çaykara Caddesi'nde gençlere milliyetçi, toplumcu çizgideki kitapları ulaştırırken yine aynı bölgede 1985 sonrasında Sanat Kitabevini açarak aynı doğrultuda ülkücü gençliğe dönemin kitaplarını Yunus Buğra Yılmaz ulaştırmakta idi. 1987 yılında Sanat Kitabevini Manisalı Muammer Azmak'a devretti. Muammer Bey işyerinin ismini Aşıyan Kitabevi olarak değiştirip uzun yıllar ticari faaliyeti böylece sürdürmüş oldu.

Fevvare Kitabevi Erzincan Kapı'daki Spor Salonu'nun altındaki dükkânlardan birinde 80'li yıllarda hizmet verirken, yine aynı bölgede Çavuşoğlu Sokağın köşesinde Hasret kitabevi Pınar, Beyan, Yeryüzü gibi İslamcı yayınevlerinin kitaplarını Erzurumlu ile buluşturmuşlardı. Günümüzde o bölgeye yakın olarak Semerkand Kitabevi tasavvufi yayınlarıyla Erzurum'a renk katan kitap evlerindedir.

Şüphesiz bunların dışında; Murat Paşa Cami karşısında Murat Kitabevi, yine Erzincan Kapı'da soyadını hatırlayamadığım Bahri Bey'in işlettiği Kitabevi, Çağrı Kitap Kırtasiye adlarını tam bilmediğim başka kitabevleri de şehrimizde hizmet vermiş bir kısmı zamanla kapanmış veya başka yerlere nakletmişlerdir.

Öğretmen Evi'nin karşısında rahmetli Esat Coşan Hoca Efendi'nin talebelerince açılan Ahsen Kitabevi, Kızılay İşhanı içerisinde MEB yayınevi ve Kültür Bakanlığı Kitap Satış Mağazası Erzurum'un kültür hayatına renk katan mekânlardı.

Osman Kuzulugil ve Üniversite Kitabevi.

Kitabevlerinin dışında ikinci el veya eski Osmanlıca yazılı nadir kitapları bulunduran ve satan sahaflarda vardı. Bunlar önemli bir görev üstlenmiş kitap okurlarına hizmet sunmaya devam etmektedirler.

Taşhan'ın alt kısmındaki bahçeli bedestende yer alan dükkanlardan birini işleten Zakir Hoca'nın eski kitaplar satan kitap evi, Eski Kuru Hapan'daki İbrahim Ay'ın işlettiği eski kitapların alınıp satıldığı dükkan, Cumhuriyet Caddesi'nde bulunan Vakıf Binası'nın birinci katındaki Yaşar Atnur'un işlettiği Doğu Kitabevi, Saray Bosna Caddesi Çağrı İş merkezinde Muammer Çelik Tarafından işletilen Göze Sahaf ve Kitabevini de kayıtlara geçirmek gerekir.

Bir diğer sahafımız "Eski Kuru Hapan'da" bulunan küçücük dükkanında sahaflık yapan müezzin İbrahim Ay amcaydı. Gürcü Kapı'daki mütevazı bu dükkanda eski Osmanlıca, Arapça, Farsça yazılmış nadide kitapları alır ve satardı. Dönemin yaşlı amcaları buraya gelir çay eşliğinde kitap sohbetleri yaparlarken nadide eserlerin el değişmesi de burada yapılırdı. 1975 yılında Gülahmet'te oturan bir amcamızın elinde siyah bez ciltli bir eserle Kasım ayı içinde dükkana geldi. Kitaba Fransızlar 350 lira verdiklerin söyledi. Biraz daha fazla istedim almadılar deyince kitaba baktığımda Hicri 1243 tarihinde yazıldığı ibaresi gözüme ilişti. Sonrasında Ali Amca kitabı inceleyip sahibine verdi ve sahibi gitti. O yıllar duyduğumuz kadarıyla Fransızlar çok sayıda böyle kitap satın alıp Paris'e götürmüşlerdi. Ancak orası da ne yazık ki değişime ayak uyduramadı. 1980 sonrasında Kuru Hapan yıkılırken bu güzel Sahaf dükkanı da yok oldu.

1983 senesinde Dadaş Sineması'nın olduğu yerde Eskişehirli bir Üniversite öğrencisinin işlettiği sahaf evi kısa bir süre faaliyette bulunurken, Taş Han'ın alt ka-

tındaki bahçeli bedestende yer alan dükkanlardan birini işleten Zakir Hoca'nın eski kitaplar satan bir Kitabevi'nin olması seksenli yıllar için önemliydi.

Erzurum'un eski kitapçısı, aynı zamanda sahafı Muammer Çelik Hoca bu işlerin duayeni durumundadır. Muammer Bey Dergâh, Ülke kitap evlerini işlettikten sonra bu günlerde "Göze Sahaf Kitabevi'ni" Çağrı İş Merkezi birinci katta işletmeye devam etmektedir.

1995 Senesinde Nizamettin Korucu "Günay Kitap Sergisi" adı ile Tebriz kapı semtinde sahaflığa başladıktan bir süre sonra isim değişikliğine giderek adını "Birlik Sahaf ve Kitabevi" olarak 1. Vakıf İş Hanı'nda-

ki dükkana sonra İsmet Paşa Caddesi'nde kiralandığı zeminden bir dükkana aktardı. Burasını 1999'da Recep Emre'ye devretti. İlerleyen yıllar içinde Recep Emre'de Rahmi Kaya'ya bıraktı. İş değişikliğine giden Nizamettin Korucu önce Yoncalık semtine, peşinden de Erzincan Kapı Çarşısı'nda "İnşirah Sahaf ve Kitabevini" açtı. Nizamettin Korucu halen Saray Bosna Caddesi'nde ki iş yerinde faaliyetlerini sürdürmekte il içinden ve il dışından çok sayıda misafire kapılarını açarak onları buluşturup kucaklaştırmakta, Her zaman hazır bulunan çayı ile şair ve yazarlarla, kitap dostları ve kitap kurtlarıyla koyu muhabbet mekânı olmaktadır.

"Birlik Sahaf ve Kitabevini" işleten Rahmi Kaya ise iş yerini Aşağı Mumcu da bulunan Şevki

Bey Pasajı'na taşıyarak ticari faaliyetlerini burada sürdürmeye devam etmektedir. Rahmi Kaya İstanbul gibi kitap merkezlerinden sık sık getirmiş olduğu eski kitaplarla sahaflık geleneğini Erzurum'da yaşatmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak Erzurum kitap ve kültür dünyası itibarıyla kadim bir şehirdi. Kitabevleri, sahafları ve kitap okuyucusuyla bir bütünlük arz ediyor bu özellik onu yarına taşıyor birde kitapları kucaklarında taşıyıp satan seyyar kitapçılarıyla yarınlara yelken açıyordu.

ERZURUM KİTABEVLERİNE DAİR BİR ANI...

Remzi Alioğlu anlatıyor...

“Kitaplar arasında geçen 60 yılı aşkın bir ömür. Gözü-müzü açtığımızda kendimizi kitapların içinde bulduk. Ve kitapların arasında büyüdük. Bir yandan tahsil hayatımız devam ederken öte yandan babamıza yardım yapıyorduk.

Kitapçılığa başladığımız yıllarda günümüzdeki kadar bol dini yayın yoktu. Kur'an-ı Kerîmler, elifba cüzleri, namaz hocası, mevlid, hüccetül İslâm v.b kitaplar vardı. Kitabevimizde bir de arapça ders kitapları (sarf, nahiv, gibi medresede arapça eğitim gören talebelerin ihtiyacı olan kitaplar) bulunmaktaydı. Harf inkılabından dolayı Osmanlıca kitapların bulunması ve satılması yasaktı. Buna rağmen Mızraklı ilmihal, Hüccetül İslâm, Mevlit, Envarul Aşıkın, Ahmediye, Muhammediye, kara davut gibi kitaplar gizliden gizliye satılırdı, bu tip kitapları soran olduğunda biz yok derdik; Bu tip kitaplarda muhatap rahmetli babam Ali ALİOĞLU idi. Halk arasında revaçta olan Osmanlıca eserler henüz Türkçeye çevrilmemişti. Bu eserler gizliden gizliye temin edilerek halka ulaştırılırdı. Polisler sık sık Hacılar Hanı karşısındaki dükkânımıza gelir ve arama yaparlardı. Kitabevinde adı geçen kitaplardan birer tane bulundurulur; geri kalanlar kömürlüklerde, bodrumlarda veya komşuların ardiyelerinde saklanırdı.

Anlatacağım olay 1950 li yılların ikinci yarısında Demokrat Parti döneminde bizzat şahidi olduğum bir olaydır.

Bir gün polisler Hacılar Hanı karşısındaki dükkânımıza baskın yaptılar. Ellerindeki listeyle yasak kitaplar arıyorlardı. İş güzar polislerden biri işte bulduk diyerek ŞURUTU'S- SALAT kitaplarına el koydu. ŞURUTU'S SALAT o günlerde Osmanlıcadan tercüme edilen ilk kitaplardan biri idi. Hiç unutmam kırmızı kapaklı ve üzerinde cami resmi vardı. Rahmetli babam polislere ŞURUTU'S- SALAT kitabının Osmanlıca baskılarının yasak olduğunu, yeni harflere çevrilmiş bulunan nüshasının yasak olmadığını, abdest almayı ve namaz kılmayı öğreten bu kitabın satışının serbest olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Amma ve lâkin iş güzar polislere laf anlatmak mümkün değildi.

Rahmetli babamı karakola götürmek istediler. Ben çok korkmuştum. Öyle ya babamı karakola götürecekler ve kim bilir ne yapacaklar, hapise mi? atacaklar endişesiyle rahmetli babamın bacaklarına sarılmış çocukluk psikolojisiyle götürmelerini engellemeye çalışıyordum. Birden polislerden biri ayaklarıyla iteleyerek beni uzaklaştırıp babamı götürmüştü. Bir müddet

karakolda alıkoyup ifadesi alındıktan sonra serbest bırakılmıştı.

Fakat işin acı yanı Latin harflerle basılmış olan ŞURUTU'S -SALAT kitapları iade edilmemiş sobada yakılmıştı.

Her an polis baskını, karakola gitme, kitapların toplatılıp yakılması endişesiyle geçen çocukluk yılları! Ve İstanbul'da yayın hayatına atılış.

Bir Ramazan günü Sultan Ahmet Cami avlusunda kitap fuarındayız. Yaşlı bir zat Cami avlusundaki direklerle yaslanmış yarı yaşlı gözlerle yayın standımıza bakıyordu.

Zaman zaman rahmetli babamın dostları yayınevimizin önünden geçerken içeri girip Erzurum'daki ALİ ALİOĞLU Kitabeviyle bir ilgimiz olup olmadığını sorar biz de aynen devam ettiğimizi söyleyince çay içip sohbet eder hatıraları yâd ederiz. Bazen de yayınladığımız eserlerden eline geçenler telefonla arayıp Erzurum'daki ALİ ALİOĞLU Kitabevi misiniz? Diye sorarlar. Şahsı onlardan biri zannettim,

Sultan Ahmet Cami avlusundaki bu şahsa dikkatlice bakınca gözlerinde yaş damlalarını gördüm. Hemen aklımdan babamın rahmetli dostlarından biridir diye geçirdim ve buyurun beyefendi diyerek standın içine davet ettim.

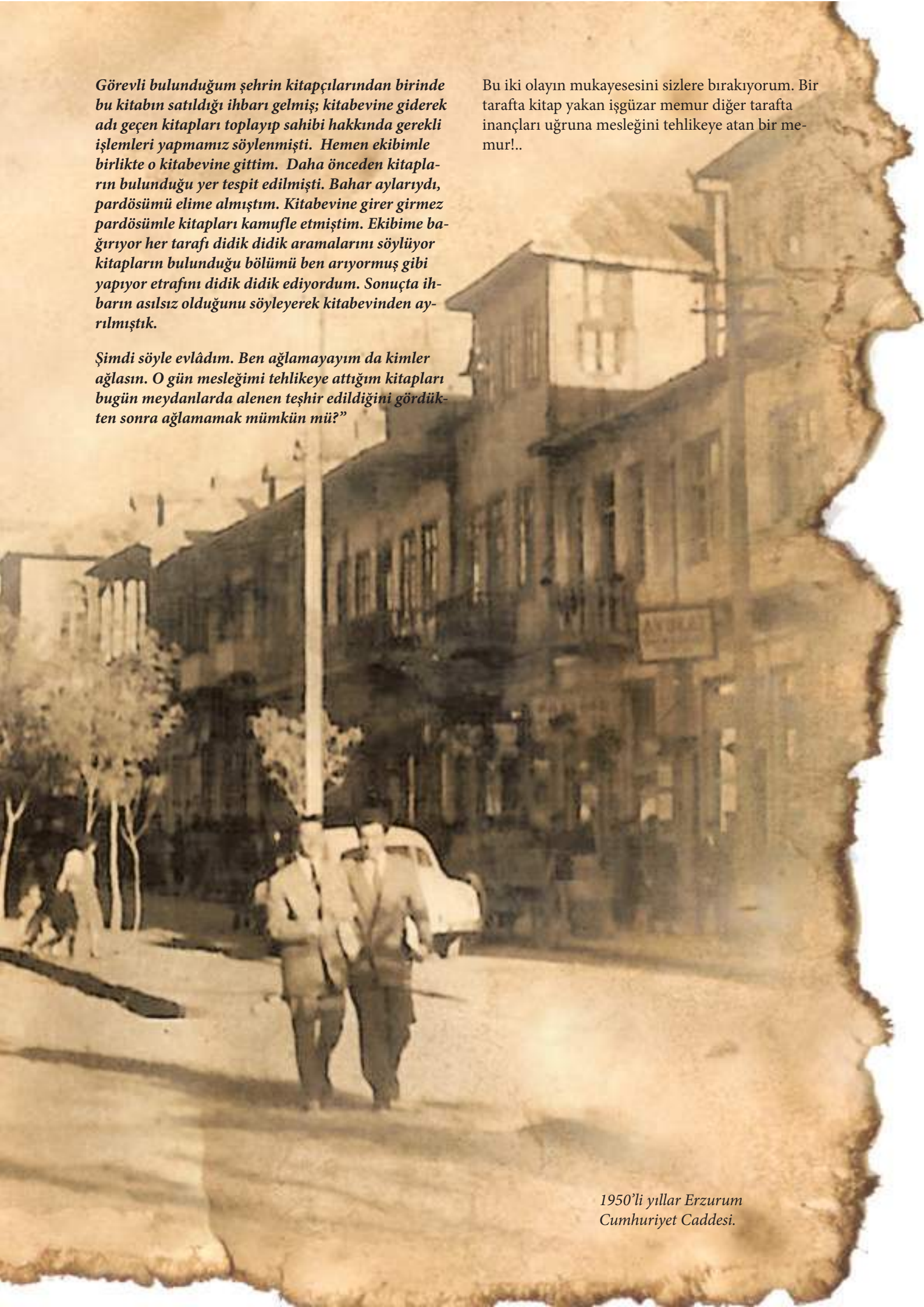
- “Hayrola sizleri çok üzgün gördüm. Bir şey mi var?” Diye sorunca:

- “Ah evlâdım! Ben ağlamayayım da kimler ağlasın. Güney illerinden birinde siyasi şubede görevli baş komiserdim. (Kâzım Karabekir'in yazmış olduğu İSTİKLÂL HARBİMİZ kitabını göstererek) gördüğün bu eser yasak yayımlar listesinde idi; bulunduğu yerde toplatma kararı vardı.

Görevli bulunduğum şehrin kitapçılarından birinde bu kitabın satıldığı ihbarı gelmiş; kitabevine giderek adı geçen kitapları toplayıp sahibi hakkında gerekli işlemleri yapmamızı söylenmişti. Hemen ekibimle birlikte o kitabevine gittim. Daha önceden kitapların bulunduğu yer tespit edilmişti. Bahar aylarıydı, pardösümü elime almıştım. Kitabevine girer girmez pardösümle kitapları kamufle etmiştim. Ekibime bağırtıyor her tarafı didik didik aramalarını söylüyor kitapların bulunduğu bölümü ben arıyormuş gibi yapıyor etrafımı didik didik ediyordum. Sonuçta ihbarın asılsız olduğunu söyleyerek kitabevinden ayrılmıştık.

Şimdi söyle evlâdım. Ben ağlamayayım da kimler ağlasın. O gün mesleğimi tehlikeye attığım kitapları bugün meydanlarda alenen teşhir edildiğini gördükten sonra ağlamamak mümkün mü?"

Bu iki olayın mukayesesini sizlere bırakıyorum. Bir tarafta kitap yakan işgüzar memur diğer tarafta inançları uğruna mesleğini tehlikeye atan bir memur!..

1950'li yıllar Erzurum
Cumhuriyet Caddesi.

Fotoğraf: Emrah HEMŐİNLI

Mehmet Yaşar Genç

Hicret vakti

Renklerini kaybetmiş soğuk bir nedenle
Ben beni, bedenim-dekini, kendimi arıyorum
Gözlerime hüznün üfleyen rüzgarın ışığında
Kulaklarımı hırpalarken bu şehrin uğultusu
Işıkların kaldırımlara süzüldüğü sokaklarında
Kendimi arıyorum
Adımı usulca fısıldadım, ses yok
Var gücümle haykırdım, kemiklerimi çatırdatarak
Ciğerlerim uçtu, hayallerim göçtü sandım
Yüreğimi daraltan bu şehrin kaldırımlarından geçerken
Yılların ezikliğini taşıyan taşlarına bırakıverdim umutlarımı
Yollarında yalnız kaldı adımlarım
Yorgun düştüm sokak ortalarına
Bu şehir; beni aldı benden, beni kopardı benden
Ben kopmadım, bu şehirden
Ben beni yitirdim bu şehirde
Elimden tutmadı dağların efesi, şehirlerin nefesi
Kimim ben, neyin nesiyim, kimin sesiyim?
Gölgelerle konuşurken yapayalnız
Gitmek istiyorum artık bu şehirden
Ben bu şehrin ne dadaşı, efesi, ne de başa konan fesi?
Ben Anadolu'nun kaybolan sesiyim
Ben beni, bedenim-dekini, kendimi arıyorum.

ERZURUM'UN SONBAHARI

Doç.Dr. Erkan GÖKSU

Cengiz Han'ın ölümünden (1227) sonra yerine geçen Ögedey döneminde (1229-1241) Moğol istilasının ikinci devresi başlamış ve Cengiz'in meşhur kumandanlarından Curmagon Noyan¹, İran'ın fethine memur edilmişti.² Curmagon, İran, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı itaat altına almayı başardı. Türkiye Selçuklu Devleti'nin doğu hudutlarına akınlar düzenleyerek Eyyûbî ve Artuklu meliklerinin idaresinde bulunan Ahlat, Bitlis, Âmid, Meyyafarikin, Mardin ve Harput civarını yağmaladı. Hatta bir Moğol keşif birliği (karavul), hiç beklenmedik bir anda süratle Türkiye Selçuklu topraklarına girdi ve Sivas'a kadar ilerleyip buradaki bir kervansarayı tahrip ettikten sonra hemen geri döndü (1232).³

Keşif mahiyetindeki bu ilk akın, Moğol tehlikesinin Türkiye Selçuklu Devleti'ne ne kadar yakın olduğunun göstergesiydi.⁴ Ancak Moğollar, kendilerini uzun süre uğraştıran Celaleddin Harezşah'ı Yassıçemen'de

(1230) kolayca mağlup eden ve bu suretle büyük bir askerî güce sahip olduğunu gösteren Alaeddin Keykubad'ın ülkesine ciddi bir taarruzu göze alamıyorlardı.⁵ Üstelik o, akıllı bir siyasetle bir yandan Moğollara karşı gerekli askerî tedbirleri alırken, diğer yandan da onlarla iyi ilişkiler kurmanın yollarını bulmuş, Moğol tehlikesini ülkesinden uzak tutma adına Ögedey'in tabiiyet teklifini bile kabul etmişti.⁶

1237 tarihine gelindiğinde hadiseler Moğolların lehine gelişmeye başladı. Zira bu tarihte Alaeddin Keykubad öldü ve yerine geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in devlet idaresinde gösterdiği zafiyet, sadece devlet mekanizmasının sarsılmasına değil, Moğolların Anadolu harekâtı için bekledikleri uygun ortamın doğmasına da zemin hazırladı.⁷ 1240 yılında Babailer İsyanı'nın patlak verdiği, Türkiye Selçuklu ordusunun isyancılar karşısında zaafa düştüğü ve Moğol taarruzuna karşı doğu hududunda bulundurulmuş kuvvetlerin isyanı

bastırmak üzere bölgeden ayrıldığı haberi duyuldu.⁸

Bu sırada Curmagon Noyan hastalanmış ve onun yerine Mugan'daki Moğol ordusunun başına Baycu Noyan⁹ getirilmişti (1241).¹⁰ Baycu Noyan, bir yandan Moğol harekâtını iletirmek, diğer yandan ise rakiplerine karşı Kağan'ın nezdinde itibar kazanmak istiyordu.¹¹ Türkiye Selçuklu ordusunun Babailler İsyanı (1240)¹² karşısında zafiyet yaşadığını öğrenen Baycu, Anadolu harekâtının zamanının geldiğine düşündü. Zira vaktiyle bölgenin en güçlü askerî gücü olan Türkiye Selçuklu ordusu, ülke içerisindeki dâhili bir isyanı bile bastırmakta zorlanmış, böylece eski kuvvet ve haşmetini taşımadığı ortaya çıkmıştı.¹³

Baycu, Ermeni ve Gürcülerin de bulunduğu¹⁴ 30.000 kişilik bir orduyla Mugandan hareket etti.¹⁵ Anadolu'daki ilk hedefi, bölgenin en önemli şehirlerinden biri ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin uc vilayeti olan Erzurum'du. Şehir, Türkiye Selçuklularının Moğol tehlikesine karşı oluşturdukları müdafaa hattının ana üssü durumunda olup Alaeddin Keykubad döneminden beri muhtemel Moğol taarruzuna karşı tahkim ediliyor, Türkiye Selçuklu ordusunun bir kısmı, tedbir olarak Erzurum'da bulunduruluyordu.¹⁶ Ancak bölgede teyakkuz halinde bulunan bu askerî kuvvetlerin bir kısmı Babailler İsyanı'nın bastırılması için görevlendirilmiş, bir kısmı ise el-Cezire'ye gönderilmişti.¹⁷

Moğollar 1242 sonbaharında¹⁸ Erzurum önlerine

geldiklerinde, aralarından Hıristiyanların da bulunduğu¹⁹ şehir halkı, bölgede sert geçen kışa hazırlanmaktaydı. Ancak Moğol muhasarası altında geçen 1242 sonbaharı, Erzurum'un en sert kışlarından bile daha zor geçecekti.

Moğol ordusu Erzurum'u kuşattığı sırada şehrin idaresi Şihne Şerefeddin Duvini ile Serleşker Sinaneddin Yakut'un uhdesindeydi.²⁰ Bunların dışında bir de Hıristiyan ve Frank ücretli askerlerin lideri Istankos²¹ vardı ki bu da Sinaneddin Yakut'un emri altında bulunuyordu.²²

Baycu Noyan kuşatmanın ilk günü bir heyet gönderecek şehrin kendisine teslimini istedi. Ancak bu teklif reddedildi ve Moğollar çok sayıda mancınıkla şehri dövmeye başladılar.²³ Alaeddin Keykubad döneminden beri muhtemel Moğol taarruzuna karşı hazırlanan Erzurum, başarılı bir şekilde müdafaa ediliyor, şehrin kolay kolay ele geçirilemeyeceği anlaşılıyordu. Sinaneddin Yakut ve Istankos idaresindeki kalabalık birlikler, zaman zaman şehirden çıkıp taarruz ediyor, şaşkına dönen Moğollar büyük zayıat veriyorlardı.²⁴ Bu arada kuşatmadan haberdar olan Sultan'ın şehre gönderdiği imdat kuvvetleri de yola çıkmıştı.²⁵

Bütün bunlar, Moğol emirlerini ümitsizliğe sevk etti. Hatta bazıları kışın bastırmasını da göz önünde bulundurarak kuşatmanın kaldırılması gerektiğini söylüyorlardı.²⁶ Ancak hadiseler, Erzurum'un aleyhine geliyordu. Yardım kuvvetleri bir türlü gelmiyor²⁷ ve iki aydır devam eden kuşatma²⁸, gittikçe daha şiddetli bir hal alıyordu. Bu sırada beklenmeyen bir şey oldu. Şehrin şihnesi Şerefeddin Duvini, muhtemelen Sinaneddin Yakut'la olan anlaşmazlıklarının da etkisiyle Moğollarla işbirliği yapmaya karar verdi.²⁹ Baycu Noyan'la temas kurarak kendisinin ve adamlarının can ve mal güvenliği temin edildiği takdirde Moğol askerlerinin şehre girmesini sağlayacağını bildirdi.³⁰ Baycu, Duvini'nin teklifini kabul edip ona, kadınlarına, çocuklarına, hizmetçilerine ve askerlerine dokunulmayacağı konusunda bir name yazdı. Duvini nameyi alır almaz fırsat kollamaya başladı. Bir gece, müdafaasından sorumlu olduğu burçtan ip sarkıtarak tam teçhizatlı 200 Moğol askerini yukarı çekti. İçeri giren Moğol askerleri, hemen aşağıya inip kale kapılarının kilitlerini kırdılar ve dışarıda bekleyen Moğol askerlerinin içeri girmesini sağladılar.³¹

Sinaneddin Yakut ile Istantos durumu öğrenir öğrenmez kuvvetlerini toplayarak Moğol askerleriyle mücadeleye giriştiler. Ancak sabaha kadar devam eden çarpışmada galip gelen Moğollar oldu. Sabahın erken saatlerinde şehre hâkim olan Moğollar, şehri yağlamaya, önlerine çıkan herkesi öldürmeye başladılar. İbn Bibî'nin ifadesiyle "... herkesin başına bela kesildiler. Emirler ve sipahiler canlarını hiç sayarak, kılıçları ellerinde omuz omuza öyle savaştılar ki, bazıları şehitlik derecesine, bazıları da esirlik ve hüsrana kemendine yakalandılar. Güzellikleri dillere destan, iffetleri fazla ve ismetleri sınırsız olan, ibadet ve dindarlıkta Asiye ve Meryem ile yarışıp onlara eşitlik sağlayan halkın hareminin saf kadınlarının dudaklarını yardılar. Ciğerlerini yakıp yüzlerini yaralayarak kahrın esiri, zalim kimselerin tutsağı yaptılar. Zengin, fakirin süt emen çocuklarını, sevgili dadılarının kucağından, hayat veren annelerinin bağrından alarak sefalet toprağına attılar ve düşkünlük kanında yüzdürdüler. O korkunç felaketin etkisinden sıradan ve seçkin kimselerin en hoş hali, en mutlu anı, ölümün yüzünü gördüğü an oldu. Aman çığıllıklarının ateşinin kıvılcımları dönen göğü aştı. Kıyamet günü gibi kimsenin yerinden kımıldamaya veya kaçmaya mecali kalmadı. "O gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, karısından ve oğullarından kaçır. O gün herkesin kendine yeter derdi vardır" durumu ortaya çıktı. Güneş, kılıcın ateşinin parlaklığından tutuldu. Ayın aynası, imdat isteyenlerin âhından puslandı. (Moğol) askerleri, yağma ve talandan kurtulunca ellerini esir almaya atıp, kadınları erkekleri zillet ve tutsaklık zincirine vurdular. Herkesi (şehirden) dışarı çıkararak birbirinden ayırdılar, insan seçmeye başladılar. Savaşa ve sanata yatkın olanları canlı bıraktılar. Geri kalanları kan

içen kılıçlarına yem ve ölüme yolcu yapıp, mihnet çukuruna ve musibet seline attılar. Ağızlarına kan doldurup yokluk ülkesine gönderdiler. Hiç kimsenin düşünce ormanına kaçma, kurtulma, sığınma gibi şeyler gelmedi ve bunlar gerçekleştirilemedi. Dünyada kurtuluşun yolu kapandı. Öyle ki, ölüm korkudan Kehkeşanlara sıkındı. Kahır ateşi, evlat sevgisiyle dolu olan annelerin yüreğini yaktı. Onlar sevdiklerini zemheri rüzgârına kaptırdılar..."³²

Erzurum tarihinde ilk defa böylesine büyük bir tahrip, kıtal ve yağmaya şahit oluyordu. Bu tahrip ve kıtalden canını kurtaran az sayıda kimse esir edilerek şehrin dışarı çıkarıldı. Bunlar arasında savaşa ve sanata yatkın olanlar, köle yapılabilecek kız ve erkek çocukları ile Moğol ordusundaki Ermeni ve Gürcü prenslerin çabasıyla kurtulan az sayıda Hıristiyanlar dışında hepsi kılıçtan geçirildi.³³ Vardan'ın ifadesiyle insanlardan başka hayvanlar ve hatta kan ve gözyaşı ile dolmuş dağlar ve ovalar bile figan ediyordu.³⁴

Sinaneddin Yakut ile oğlu da esir edilenler arasındaydı. Moğollar onları elleri bağlı, başları açık olarak, malları, eşyaları, altın ve gümüşten meclis aletleri ve hazinesinin mücevherleriyle birlikte meydana getirdiler. Baycu, Sinaneddin'e "Senin bu kadar malın var da niye asker tutmadın? Niye onları benim gibi bir düşmanı savuşturmak için kullanmadın? Ak akçeyi kara gün için saklarlar" dedi. Sinaneddin, "Bir gün senin olacak olan mallar, benim tasarrufumda nasıl kalır?" cevabını verince Baycu'nun emriyle önce oğlu, sonra da kendisi öldürüldü.³⁵

Moğollar yağma ve tahripten sonra Erzurum'u yakıp surlarını yıktılar. Şehirdeki bütün binalar gibi manastırları ve kiliseleri de viraneye çevirdiler. Manastır ve kiliselerde bulunan İncil, Tevrat ve çok sayıdaki değerli kitap yakıldı. Bunlardan ancak bir kısmı Moğol ordusundaki Ermeni ve Gürcü prensleri tarafından kurtarılabildi ve Ermenistan ve Gürcistan'daki kilise ve manastırlara götürüldü.³⁶

Erzurum, tarihinin en zor sonbaharını yaşamıştı. Ancak bunlar daha bir başlangıçtı. Zira şehri viraneye çevirdikten sonra Muga'na dönen Moğol ordusu, 1243 baharında bir kez daha Anadolu'ya yöneldi. Moğolları Köseadağ'da karşılayan Türkiye Selçuklu ordusu mağlup oldu ve böylece "Selçuklular idaresinde cennet gibi olan ve halkına saadet günlerini yaşatan Anadolu, yeryüzünü alt üst eden Cengizogulları tarafından istila edildi."³⁷

KAYNAKÇA

AKNERLİ GRİGOR, *History of the Nation of Archers*, (Türkçe terc., *Okçu Milletinin Tarihi*, (Çev. Hırant D. Andreasyan), İstanbul 1954.

ANONİM SELÇUKNÂME, (Tarih-i Âl-i Selçûk der Anadolu), *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, (Neşr ve çev. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara, 1952.

BOMBACI, Alessio, "The Army of the Saljuqs of Rum", *Annali*, 38/4 (1978), s.343-369.

CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979.

CAHEN, Claude, "The Turks in Iran and Anatolia Before the Mongol Invasions", *A History of the Crusades*, The Later Crusades 1189-1311, Volume: II., (General Editor Kenneth M. Setton, Edited by Robert Lee Wolff-Harry W. Hazard), University of Wisconsin Press., Madison, Wisconsin 1969., s.660-692.

EBU'L-FEREC (Bar Hebraus), *Ebu'l-Ferec Tarihi*, I-II, (Süryaniceden İngilizceye Çev. Ernest A. Wallis Budge-İngilizceden Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999.

EBU'L-FEREC İBNÜ'L-İBRÎ, *Târihu Muhtasari'd-Düvel*, (Türkçe terc., Şerafeddin Yaltkaya), İstanbul 1941.

EL-AYNÎ (Bedreddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî), *'Ikdu'l-Cumân fi Târihi Ehli'z-Zamân*, I., [el-Mektebetü'ş-Şâmile].

EL-MAKRÎZÎ (Takiyyü'd-dîn Ahmed b. Ali), *es-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, I., [el-Mektebetü'ş-Şâmile].

EN-NESEVÎ (Şihabü'd-dîn Ahmed en-Nesevî), *Siretu Sultan Celâlü'd-dîn Mengübertî*, (Türkçe terc. Necip Asım), İstanbul 1934.

EZ-ZEHEBÎ (Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Ahmed ez-Zehabi), *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-İlâm*, Cüz:46, (Tahkik: Ömer Abdusselam Tedmurî), Beyrut 1418 (1998)

GÖKSU, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, (GÜ Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2008.

HARTOG, Leo de, *Genghis Khan: Conqueror of the World*, London 2004.

İBN BÎBÎ (el-Hüseyn b. Muhammed b Ali el-Caferî er-Rugedî), *el-Evâmirü'l-Âlâ'ye fi'l-Umûri'l-Âlâ'ye*, Tıpkı Basım, (Önsöz ve fihristi haz. Adnan Sadık Erzi), TTK Yay., Ankara 1956., (Türkçe terc., I-II, Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.)

İBN HALDÛN, *Târihu İbn Haldûn*, V., [el-Mektebetü'ş-Şâmile].

İBNÜ'L-ADÎM, (Kemâlüddîn Ebu'l-Kâsım Ömer İbnü'l-Adîm), *Zübdetü'l-Haleb fi Târihi Haleb*, I., [el-Mektebetü'ş-Şâmile].

JACKSON, Peter, "Bayju", *Encyclopaedia Iranica*, Vol: IV, Fasc. 1, (1989), [http://

www.iranica.com/newsite/articles/unicode/v4f1/v4f1a001.html

JACKSON, Peter, "Cormagun", *Encyclopaedia Iranica*, Vol: VI, Fasc. 3, (1993). [http://www.iranica.com/newsite/articles/unicode/v6f3/v6f3a016.html]

KIRAKOS, *History of the Armenians*, (Trans. Robert Bedrosian), Sources of the Armenian Tradition, New York 1986.

KONUĞCU, Enver, "Moğol Sunit Boyundan Otegedai'li Cormahan: Cengiz, Ögedey ve Töregene Hatun Döneminin (1206-1246) Büyük Noyanı", *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na Armağan*, (Editorler: Hayrunnisa Alan, Abdulvahap Kara, Osman Yorulmaz), İstanbul 2008., s.275-288.

MAY, Timothy, *Chormağan Noyan, The First Mongol Military Governor in the Middle East*, (Master of Arts in the Department of Central Eurasian Studies Indiana University), Indiana 1996.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Babaîler İsyanı*, İstanbul 1996.

ÖGEL, Bahaeddin, "Alaeddin Keykubad Çağında Batı İranda Çormahan Noyan'ın Durumu", *Selçuk Dergisi*, Sayı:3 (I. Alaeddin Keykubad Özel Sayısı), (Haziran 1988), s.13-17.

SİMON DE SAINT QUENTİN, *Histoire des Tartares*, (Türkçe terc., *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, (Çev. Erendiz Özbayoğlu) Antalya 2006.

TANERİ, Aydın, *Celâlu'd Din Hârizmşâh ve Zamanı*, Ankara 1977.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2002.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 1993.

TURAN, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, I-II, İstanbul, 1994.

UYUMAZ, Emine, *Sultan I. Alâü'd-dîn Keykubâd Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, TTK Yay., Ankara 2003.

VARDAN, *Compilation of History*, (Türkçe terc., "Cihan Tarihi", (Çev. Hrant D. Andreasyan), *Tarih Semineri Dergisi*, III, İÜEF, (1937), s.154-255.

DİPNOTLAR

- 1 Curmagon Noyan hakkında toplu bilgi için bkz., Timothy May, **Chormagan Noyan, The First Mongol Military Governor in the Middle East**, (Master of Arts in the Department of Central Eurasian Studies Indiana University), Indiana 1996.; P. Jackson, "Cormagun", **Encyclopaedia Iranica**, Vol: VI, Fasc. 3, (1993). [http://www.iranica.com/newsite/articles/unicode/v6f3/v6f3a016.html].; Enver Konukcu, "Moğol Sunit Boyundan Otegedai'li Cormahan: Cengiz, Ögedey ve Töregene Hatun Döneminin (1206-1246) Büyük Noyanı", **İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na Armağan**, (Editorler: Hayrunnisa Alan, Abdolvahap Kara, Osman Yorulmaz), İstanbul 2008., s.275-288.
- 2 Bahaeddin Ögel, "Alaeddin Keykubad Çağında Batı İnan'da Çormahan Noyan'ın Durumu", **Selçuk Dergisi**, Sayı:3 (I. Alaeddin Keykubat Özel Sayısı), (Haziran 1988), s.13-17.
- 3 İbn Bibî (el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Caferi er-Rugedi), **el-Evâmirü'l-'Alâ'îye fi'l-Umûrî'l-'Alâ'îye**, Tıpkı Basım, (Önsöz ve fihristi haz. Adnan Sadık Erzi), TTK Yay., Ankara 1956., s.419., (Türkçe terc., I., Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996., s.420-421.).
- 4 Esasen Moğollar bu sıralarda başka ülkelerin zaftıyla uğraşıyor, Kıpçak ilini (Cenubî Rusya'yı) ve Orta Avrupa'yı fetihle meşgul bulunuyorlardı. Onlar İnan'ın istilasını ikmal ve Gürcistan'ı da yağma edip kendilerine tâbi duruma getirdikten ve Irak'a akınlar yaptıktan sonra Türkiye hudutları üzerinde dolaşıyorlardı. Tarihî yollar Selçuklular gibi Moğolları da Anadolu'ya çeviriyordu. Fakat Selçuklu devletinin kudreti onları hudutlara tecavüzde tereddüde düşürmüştü (Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 2002., s.429.). Alaeddin Keykubad'ın muhtemel Moğol taarruzuna karşı uyguladığı siyaset hakkında bkz., Emine Uyumaz, **Sultan I. Alâü'd-din Keykubâd Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)**, TTK Yay., Ankara 2003., s.87-91.; Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, (Çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979., s.137-138, 141.; Claude Cahen, "The Turks in Iran and Anatolia Before the Mongol Invasions", **A History of the Crusades, The Later Crusades 1189-1311**, Volume: II., (General Editor Kenneth M. Setton, Edited by Robert Lee Wolff-Harry W. Hazard), University of Wisconsin Press., Madison, Wisconsin 1969., s.691.
- 5 Celaledin Harezşah, Moğollar tarafından yıkılan Harezşah tahtının varisi olarak onlarla mücadeleye devam etmiş ve Pervân'da bir Moğol ordusunu yenmiştir (618-1221). Mağlubiyet haberin inanamayan Cengiz Han, hidetlenerek Celaledin'i takibe koyulmuş ve İndus Nehri kıyısındaki savaşta onu yenmiştir. Ancak ordusu mağlup olan Celaledin'in kahramanlığı Cengiz'i şaşırtmış ve "bir babanın işte böyle bir oğlu olmalıdır" diyerek onu takdir ettiğini göstermiştir [en-Nesevî (Şihabü'd-din Ahmed en-Nesevî), **Siretu Sultan Celâlü'd-din Mengübirtî**, (Türkçe terc. Necip Asım), İstanbul 1934., s.54-56.; Aydın Taneri, **Celâlü'd Din Hârizşâh ve Zamanı**, Ankara 1977., s.24-26.].
- 6 Ögedey, 633 (1236)'de Kazvinli Emir Şemseddin Ömer'i bir yarılığa beraber Alaeddin Keykubad'a göndermişti. Şemseddin Ömer'le Kayseri'de görüşen Sultan'a takdim edilen yarılığda şunlar söyleniyordu: "Adil Sultan Alaeddin Keykubad bilir ki bizim hükümdarlıktaki ünümüzü cihan duymuştur. O tarafa gidip gelen yolcular senden hoşnutluk gösteriyorlar. Bunu duyuyor ve takdir ediyoruz. Bunun için de seni korumak ve kollamak istiyoruz. Böylece sen kendi ülkende gönül hoşluğu ile yaşayabilirsin. Ulu Tanrı bizi yüceltmiş ve yeryüzünü bizim soymuza armağan etmiştir. Seni illiğimize (itaatimize) davet ediyoruz... Bizim buyruğumuzu dinlemeyenlerin, bizden ayrılanların yurtlarını çerilerimiz ele geçirir. Onları öldürür, kadınlarını, çocuklarını tutsak eder. Mal ve davalarını talan, mülklerini harap eder. Fakat onlara erişen bu kötülük bizden değildir." Alaeddin Keykubad, mektubu okuyunca Şemseddin Ömer ile özel olarak görüşmek için onu bir odaya çağırttı. Daha sonra "Tanrı'ya çok şükür ki sizin gibi değerli bir elçi bizim yanımıza geldi. Siz ki Müslümansınız, soracağım şeylere dindarlık icabı doğru cevap veriniz" dedi. Bunun üzerine elçi "Bildığım her şeyi doğru söyleyeceğim" dedi. Sultan, "Moğol hanının illiğini kabul edersem bizim ülkemize göz diker mi?" diye sordu. Elçi "Allah etmesin, onun o kadar çok ülkesi var ki her yıl huzuruna birçok elçiler gelip gider, ayrıca çok zengin hazineleri, toprakları var. Ona ufak bir armağan gönderip gizli saklı bir şey yapmazsanız size karşı iyi davranır" dedi. Moğollara karşı savaş yerine barışı yeğleyen bir hükümdar olan Alaeddin Keykubad, Emir Şemseddin Ömer'in sözlerinden sonra Ögedey'in teklifini kabul etti ve bu manayı içeren bir mektup kaleme alınarak hediyeler tertip edilmesini emretti. Ancak heyet yola çıkmadan vefat etti (3 Şevval 634/31 Mayıs 1237). Bunun üzerine II. Gıyaseddin Keyhüsrev babası tarafından kaleme alınan mektuba "Babam sana kardeşim diye hitap ederdi; ben baba diye çağıracağım, babam gibi itaat yolunu tutacağım" cümlelerini ilave edip elçiyi uğurladı. Elçilik heyeti Ögedey'in huzuruna varınca Sultan Alaeddin'in katında gördükleri itibar ve ikramlardan bahsettiler. Sonra tekliflerinin Sultan tarafından kabul edildiğini, hediyeler hazırlattığını, ancak aniden vefat ettiğini ve onun yerine oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in geçtiğini bildirdiler. Moğol hanı, Sultan Alaeddin Keykubad'ın vefat ettiğini duyunca "yazık" anlamında olmak üzere üç defa "kıran, kıran, kıran" dedi. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in davranışını da memnuniyetle karşıladı (İbn Bibî s.452-456., (Türkçe terc., I., s.448-451.); Uyumaz, a.g.e., s.89-90.).
- 7 Anonim Selçuknamedeki kayda göre Moğol kumandanları, Alaeddin Keykubad'ın ölüm haberini alır almaz "Demir Sultan gitti. Artık devlet ve devir sizindir. Yürüyünüz, Rum vilayetlerini almız" diyorlardı [**Anonim Selçuknâme, (Târih-i Âl-i Selçuk der Anadolu)**, Anadolu Selçuklular Devleti Tarihi III, (Neşr ve çev. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara, 1952., s. 48., (Türkçe terc., s.31)].
- 8 Geniş bilgi için bkz., Ahmet Yaşar Ocak, **Babailler İsyanı**, İstanbul 1996.
- 9 Baycu Noyan hakkında toplu bilgi için bkz., P. Jackson, "Bayju", **Encyclopaedia Iranica**, Vol: IV, Fasc. 1, (1989)., [http://www.iranica.com/newsite/articles/unicode/v4f1/v4f1a001.html].
- 10 İbn Bibî, s.514., (Türkçe terc., II., s.62); Kirakos, **History of the Armenians**, (Trans. Robert Bedrosian), Sources of the Armenian Tradition, New York 1986., s.240.; Leo de Hartog, **Genghis Khan: Conqueror of the World**, London 2004., s.156.; May, a.g.e., s.37, 82. ; P. Jackson, aynı yer.
- 11 İbn Bibî, s.514., (Türkçe terc., s.62.).
- 12 Geniş bilgi için bkz., Ahmet Yaşar Ocak, **Babailler İsyanı**, İstanbul 1996.

- 13 Simon de Saint Quentin, **Histoire des Tartares**, (Türkçe terc., **Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu**, (Çev. Erendiz Özbayoğlu) Antalya 2006., s.45.
- 14 Aknerli Grigor, **History of the Nation of Archers**, (Türkçe terc., **Okçu Milletinin Tarihi**, (Çev. Hirant D. Andreasyan), İstanbul 1954., s.15.; [Kiragos, Moğol ordusunda bulunan Ermeni ve Gürcü prensler arasında Vahram'ın oğulları Prens Awag, Shahnshah, Aghbugha ile Toph (Dop'i)'un oğlu Grigor Xachēnet'in isimlerini zikretmiştir (Kirakos, s.242.)].
- 15 İbn Bibi, s.514.
- 16 Türkiye Selçuklu Devleti'nin Alaeddin Keykubad döneminden itibaren yaklaşan Moğol tehlikesine karşı aldığı tedbirlerden biri devletin doğu sınırlarını tahkim ve takviye idi. Anlaşıldığı kadarıyla ordunun bir kısmı Erzurum'da tutulmaktaydı. Babailer İsyanından hemen önce Diyarbakır'ın fethi için celp edilen ordunun bir kısmı da Erzurum'dan gelmişti. Gıyaseddin Keyhüsrev Diyarbakır'ın fethinden hemen sonra Harput sübaşısı Sinaneddin Yakut'u Erzurum sübaşılığına gönderdi ve Moğollara karşı şarka asker yığdı. Selçuklu ordusu da Diyarbakır'ın fethinden sonra o tarafta daha fazla kalmadı. Zira Moğollar, 1240 Haziranında, Erzurum hududlarına kadar Gürcistan'ı istila ve yağma ettiler. Onlar Selçukluların şarkta kuvvet yığdığını görünce Türkiye hududlarına tecavüze cesaret edemediler. Moğollar Bağdad yakınlarına kadar akın ve yağmalarını götürürken Selçuklu ordusu da kısa kadar Şarkî Anadolu'da kaldı. Ancak Babailer İsyanı meydana gelince Erzurum'daki birliklerden yardım istendi (Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.419-420, 429.)
- 17 Moğol taarruzuna karşı Erzurum'da toplanan kuvvetler, Babailer İsyanı ve Meyyâfârikin Seferi sırasında merkeze çağrılmıştı. Merkeze çağrılan bu kuvvetler arasında ücretli Frank askerleri de bulunmaktaydı (İbn Bibi, s.503-504.; Ebu'l-Ferec (Bar Hebraus), **Ebu'l-Ferec Tarihi**, II, (Süryaniceden İngilizceye Çev. Ernest A. Wallis Budge-İngilizceden Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999., s.540.; Simon de Saint Quentin, s.44.; Alessio Bombaci, "The Army of the Saljuqs of Rum", **Annali**, 38/4 (1978), s.359.). Moğollar Erzurum'u kuşattığı sırada ise merkeze çağrılan askerlerin henüz tamamı Erzurum'a dönememiş, hatta Sinaneddin Yakut bir yandan Moğollara karşı mücadele ederken diğer yandan da merkezden gönderilen kuvvetleri beklemeye koyulmuştu (İbn Bibi, s.517.).
- 18 Moğolların Erzurum kuşatmasının tarihi konusunda muasır kaynaklar arasında ihtilaf vardır. Ebu'l-Ferec'e göre 639/1241 (Ebu'l-Ferec Tarihi, II, s.541.; Ebu'l-Ferec İbnü'l-İbri, **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, (Türkçe terc., Şerafeddin Yaltkaya), İstanbul 1941.s.19.), Vardan'a göre 1242 (Vardan, **Compilation of History**, (Türkçe terc., "Cihan Tarihi", (Çev. Hrnt D. Andreasyan), **Tarih Semineri Dergisi**, III, İÜEF, (1937), s.228.), Grigor'a göre 1239 (s.15), Simon de Saint Quentin'e göre 1241 (s.57.), Kiragos'a göre 1242 (s.240) ve Anonim Selçukname'ye göre ise 639/1241 (s.48/31)'dir.
- 19 Kiragos, s.241.; Vardan, s.228.
- 20 Emir Sinaneddin, Harput serleşkeri iken Diyarbakır'ın fethinden hemen sonra Sultan II. Gıyaseddin tarafından Erzurum'a tayin edilmiş ve yaklaşan Moğol tehlikesine karşı bölgede tedbirler almakla görevlendirilmişti (Ebu'l-Ferec Tarihi, II, s.541.). Erzurum'a gelir gelmez Şerafeddin Duvinî'nin suiistimallerine tanık olan Sinaneddin, zulüm ve adaletsizliğe izin vermemiş, bu yüzden Şerafeddin Duvinî'yle arası açılmıştı. İbn Bibi, Şerafeddin Duvinî'nin ihanetini Sinaneddin Yakut'a karşı beslediği kine bağlamaktadır (İbn Bibi, s.514-515., (Türkçe terc. s.62.).
- 21 Simon de Saint Quentin, Moğollara karşı uc'u korumak üzere hudutta bulunan ücretli Frank askerleri hakkında ilginç bilgiler vermiştir. Frankların kahramanlığı ve ne derece iyi savaşçılar oldukları hakkında abartılı ifadeler kullanan müellif sadece 300 Frank'ın Moğolları iki defa mağlup ettiklerini söylemekte ve hem Moğolların hem de Türklerin Franklardan nasıl korktuklarını abartılı hikâyelerle anlatmaktadır. Bu hikâyelerden biri şu şekildedir: "Türkiye'nin yok edilişinden bir yıl önce Tatarlar, adları Guillaume de Brindisi ve Raymond Gascon olan iki Frankı Erzincan (Arsenga) yakınlarında esir alırlar. Frankların iyi savaşçı olduğunu işiten bazı Tatarlar, iki Frank'ı dövüşürmeye ve böylece hem eğlenmeyi hem de onların savaşma biçimini incelemeyi teklif ederler. Tatar kumandanlarının onay vermesi üzerine birbirleriyle dövüşecek olan iki Frank mümkün olduğu kadar aynı atlarla ve zırhlarla hazırlanırlar. Silahlarını kuşanıp hazırlık yaparken öyle ya da böyle ölümlerinin kaçınılmaz olduğu, bu yüzden Tatarların beklediği gibi birbirlerini öldürmek yerine onlara saldırmak' konusunda anlaşılır. Birbirleriyle savaşmış gibi yaparak Tatarların arasına dalarlar. Önce mızraklarla sonra kılıçlarla Tatarlara saldırırlar. Öyle ki Tatarlar durumu fark edip iki Frank'ı öldürene kadar onlar on beş Tatarı öldürür, otuzunu da ağır yaralarlar." Diğerinde ise müellif, Türklerin Franklardan ne kadar korktuklarını gösteren şu olayı anlatmıştır: "Placentuslu bir Frank Erzincan'da bir Türkü öldürdüğünde, ordunun komutanı (marescallus) o Placentuslunun yakalanıp asılmasını emreder. Franklar bunu işitince bir araya toplanırlar ve aralarında eğer o Frank asılırsa hepsinin Türkleri öldürmeye girişeceklerini söylerler. Türkler bunu duyunca hiçbir şey yapmaya cesaret edemezler. Hâlbuki orada 700 Frank'a karşılık o zaman 60.000 Türk vardır." (Simon de Saint Quentin, s.53.) Türkiye Selçuklu ordusundaki ücretli Hıristiyan ve Frank askerleri hakkında geniş bilgi için bkz., Erkan Göksu, **Türkiye Selçuklularında Ordu**, (GÜ Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2008., s.110-170.
- 22 Anonim Selçukname'de bir de Seyfeddin Sungur Lala isimli birinden söz edilmekle beraber [Anonim Selçukname, s.48., (Türkçe terc., s.31)], bu şahıs hakkında diğer kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.
- 23 Kirakos, s.241. (el-Aynî, Moğolların kuşatma sırasında on iki mancınık kurduklarını kaydetmiştir [el-Aynî (Bedreddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî), **'İkdu'l-Cumân fi Târîhi Ehli'z-Zamân**, (el-Mektebetü's-Şâmîle), I., s.26.
- 24 İbn Bibi, s.514.; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.429.
- 25 Anonim Selçukname'de, Seyfeddin Sungur Lala'nın Sultan'a adam yollayarak imdat kuvveti istediğini, ancak şarap içmekte olan Sultan'ın "Moğol'un ne kadar askeri var ki" diyerek onları küçümsediğini ve çok az sayıda yardım gönderdiği söylenmektedir [Anonim Selçukname, s.48., (Türkçe terc., s.31)].
- 26 İbn Bibi, s.514-515.
- 27 Beklenen yardım kuvveti yetişememiş, Erzincan'a vardık-

ları sırada şehrin düştüğü haberini almışlardır (İbn Bibî, s.517.).

- 28 Grigor, s.15.; el-Aynî, I, s.26.; İbn Haldûn, **Târîhu İbni Haldûn**, (el-Mektebetü'ş-Şâmîle), V, s.172, 558. [Simon de Saint Quentin, kuşatmanın yirmi dört (Simon de Saint Quentin, s.57.), Ebu'l-Ferec ise birkaç gün sürdüğünü kaydetmişlerdir (Ebu'l-Ferec Tarihi, II, s.541)]
- 29 Simon de Saint Quentin, Şerefeddin Duvini'nin tertibinden bahsetmeksizin, müdafilerin kendi istekleriyle ve canlarına ve mallarına dokunulmamak şartıyla şehri teslimi kabul ettiklerini, ancak Moğolların kendi usullerine göre yemin etmelerine rağmen antlaşmayı bozarak şehirdeki herkesi öldürdüklerini kaydetmiştir (Simon de Saint Quentin, s.57.).
- 30 İbn Bibî, s.515. [Simon de Saint Quentin, Duvini'nin ismini vermemekle beraber, şehir halkının Moğollara, can ve mallarına dokunmamak şartıyla şehri teslim edeceklerini kabul ettiklerini zikretmiştir (Simon de Saint Quentin, s.57.)]
- 31 İbn Bibî, 515. [Cahen'e göre Şerefeddin Duvini'nin ihaneti olmasa, Erzurum'un düşmesi çok zordu (Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, s.144.)]
- 32 İbn Bibî, s.515-516., (Türkçe terc., II, s.63-64.). [Moğolların Erzurum'da yaptıkları yağma, kıtal ve tahribat hakkında bilgi veren bütün kaynaklarda buna benzer bilgiler verilmiştir.]
- 33 Kiragos, s.242.; Grigor, s.15.; Ebu'l-Ferec Tarihi, II, s.541.; el-Aynî, I, s.26. [Moğolların Erzurum kuşatması hakkında Arap kaynaklarında sadece bir iki satır bilgi mevcut olup sözkonusu kaynaklardaki bilgi, Moğolların şehri ele geçirip ahalisini tamamen katlettiklerinden ibarettir. Bunlardan bazıları için bkz., İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb fî Târîh-i Haleb**, [el-Mektebetü'ş-Şâmîle], I, s.184.; el-Makrizî, **es-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk**, (el-Mektebetü'ş-Şâmîle), I, s.100.; ez-Zehebî, **Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-İ'lâm**, Cüz:46, (Tahkik: Ömer Abdusselam Tedmuri), Beyrut 1418 (1998)., s.49.; İbn Haldûn, **Târîhu İbn Haldûn**, (el-Mektebetü'ş-Şâmîle), V, s.172, 558.
- 34 Vardan, s.208. (Müellif bu ifadeyi, Moğolların Anadolu'yu istilalarından sonraki genel manzarayı izah için kullanmıştır.)
- 35 İbn Bibî, s.516-517., (Türkçe terc., II, s.64.); Ebu'l-Ferec, **Muhtasarü'd-Düvel**, s.19.; el-Aynî, I, s.26., [Şerefeddin Duvini'nin akıbeti hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak Simon de Saint Quentin, müdafilerin canlarına ve mallarına dokunulmamak şartıyla şehri teslimi kabul ettiklerini, ancak Moğolların şehir halkının canlarına ve mallarına zarar vermeyeceklerine dair yemin etmelerine rağmen, sözlerinden dönerek herkesi öldürdüklerini kaydetmiştir ki müellifin burada Şerefeddin Duvini ve beraberindekileri kastettiği tahmin edilebilir (Simon de Saint Quentin, s.57.)].
- 36 Kiragos, s.241-242.; Grigor, s.15.
- 37 Osman Turan, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, II, İstanbul, 1994., s.3. (Moğol istilasının Türk İslam medeniyetinin inhitatı üzerindeki etkisi hakkında ayrıca bkz., Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, İstanbul 1993., s.480-500.

ERZURUM'UN KELEBEKLERİ

Öztürk AKKÖK
(Fotoğraflar Öztürk
AKKÖK Tarafından
Çekilmiştir.)

Erzurum, sadece tarihi ve tarihi yapılarıyla değil, doğal güzellikleri, bitkisi, böceği, kuşu, kelebeği ile de inanılmaz bir potansiyele sahip. Mesela, Avrupa Kitası'nda bilim insanları 482 kelebek türü tespit etmiş. Oysa sadece Erzurum'da 244 kelebek türünün varlığı belirlenmiş. Bu, mutlaka değerlendirilmesi gereken müthiş bir potansiyel, müthiş bir varlık ve müthiş bir zenginlik değil de nedir?

Erzurum için “**kadim şehir**” diyenlerin sayısı hayli fazla.

Bu yakıştırma doğrudur, Erzurum kadim bir şehirdir. “**Burası kültür ve medeniyet şehridir!..**”

Erzurum’un dünden bugüne çok sayıda medeniyete evsahipliği yaptığı göz önüne alındığında, insan rahatlıkla “**evet**” diyebiliyor; “**Evet, Erzurum hiç şüphesiz bir kültür ve medeniyet şehridir!**”

Tarihin derinliklerine ışık tutulduğunda, çok sayıda devletlet ve krallığın buralara hakim olmak amacıyla sefer düzenlediğini, hükümrân olduğunu, ardından çok sayıda eser bırakarak tarihin tozlu sayfalarında yerini aldığını görüyor insan.

Sanatsal yapı, kalıntı, cami, medrese, külliye ve kilise türü yığınla eski eseri kolaylıkla, her adımbaşında bulmanın ve de görmenin mümkün olduğu Erzurum’da, “**gözden ırak**” tuttuğumuz, “**küçümsediğimiz**”, belki “**görmediğimiz**” ya da “**görmezden geldiğimiz**”, parayla satın alınamayacak zenginlik ve güzellikler de var.

Mesela hepimizin “**kelebek**” diyerek geçiştirdiği, canlısından çok resim ve fotoğraflarına hayranlıkla baktığımız bu küçük muhteşem yaratıklar, Erzurum’un parayla satın alınamayacak ve yerine konulamayacak

derecede önemli bir farklılığı ve zenginliğidir.

Bir tespite yer vermek gerekirse eğer...
ERZURUM’DA 244 KELEBEK TÜRÜ VAR

Doğa Koruma Merkezi kayıtlarına göre Türkiye’de 45’i endemik olmak üzere 381 kadar kelebek türü bulunuyor.

Antalya Kelebek Gözlem Grubu kurucusu Prof. Dr. Olcay Yeğin ile eşi Gülten Yeğin’in anlatımlarına göre, İngiltere’de topu topu 50, Danimarka’da 55, Finlandiya’da 125, Macaristan’da ise 150 tür kelebek türü varken, bu sayı Antalya’da 177’yi, **Erzurum’da da 244’ü buluyor.**

Anlayacağımız ülkemizde tespit edilen 381 kelebek türünün yüzde 63’ü sadece Erzurum’da varlığını sürdürüyor. Bu, inanılmaz bir oran, inanılmaz bir potansiyel ve inanılmaz bir güzellik.

Tüm Avrupa ülkeleri dahilinde 482 kelebek türünün tespit edildiği dikkate alındığında, bu varlığın yüzde 50’sini “**tek başına**” Erzurum’un barındırıyor olması, bu coğrafyanın bitki ve diğer canlılar yönünden de önemli bir mevcudiyete sahip olduğunu insan rahatlıkla söyleyebiliyor.

Erzurum kelebekleri üzerinde bugüne kadar çok kapsamlı ve bilimsel bir çalışmanın yapıldığı söylenemez. Sadece Atatürk Üniversitesi'nde birkaç bilim insanının ilgisi dahilinde olan Erzurum kelebekleri bizim de dikkatimizi çekti. Son birkaç yıldan beri çektiğim Erzurum kelebeklerinin fotoğraf arşivimdeki yeri, küçümsenmeyecek boyutlara ulaştı.

Sıra Erzurum Kelebekleri'ni bu ad altında kitaplaştırmaya geldi. Ancak, kelebeklerin adını, cinsini ve özelliklerini bilmediğimizden, şimdilik öğrenmekle ve ders çalışmakla meşgulüz. Umarım yakın bir gelecekte Erzurum Kelebekleri adı altında farklı bir çalışmayı gözler önüne sereriz.

KELEBEK, TEMİZLİĞİN BİR İŞARETİ

Erzurum'da çok sayıda kelebek varlığının mevcudiyeti, bu coğrafyanın ve topraklarının zararlılardan, kirlilikten, kimyasallardan korunduğunun bir göstergesi olarak gösterilebilir. Erzurum'un tahrip edilmemiş doğal güzelliklerini tanıtmak, yaşatmak ve yetkilileri önlem almaya teşvik etmek, Prof. Dr. Olcay Yeğin'in ifadesiyle "**hepimizin görevi**" olmalı.

Erzurum ve çevresindeki kelebek potansiyeli ile ilgili bir çalışma Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Cemal Sevindi ve arkadaşları tarafından yapılmış.

Yaptıkları çalışmalarını internet ortamında paylaşan Cemal Sevindi, şöyle bir değerlendirme yapıyor:

“Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars Bölümü ile Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü, Türkiye'nin olduğu kadar, Avrupa'nın da en önemli kelebek yaşam alanlarını oluşturuyor. Erzurum-Kars Bölümü'nde Erzurum, Doğu Karadeniz Bölümünde ise Artvin, ülkemizdeki kelebek türlerinin yaklaşık yüzde 60-70'ini barındırıyor.”

TANITIM MUTLAKA OLMALI

Erzurum'un 25 bin 66 km²lik geniş bir yüzölçümüne sahip olması, Erzurum-Kars Bölümü, Yukarı Murat-Van Bölümü ve Doğu Karadeniz Bölümü'nde toprakları bulunması nedeniyle kelebek çeşitliliği açısından önemli bir avantaja sahip olduğunu bildiren Sevindi, bu avantajın mevcut potansiyelin belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılmasını, korumaya yönelik önlemlerin alınmasını ve yörenin tanıtımının yapılmasını zorunlu hale getirdiğinin altını özenle çiziyor.

Abdurrazzak TÜRK

ERZURUM'UN KANDİLLERİNİ YAZAN ADAM'IN ARDINDAN

Erdal GÜZEL

Erzurum lisesinde aynı sınıflarda eğitim görmüş-tük, bıyıklarımızın yeni yeni terlediği o günlerde, güçlü yapısı ve ağır başlı tavrı ile sınıfımızın hoş simalarından biriydi.

Erzurum lisesi formasıyla güreş müsabakalarına çıkınca, hepimizin gururu olurdu.

Mahalle başında marangozluk yapan Sefer eminin tek oğluydu.

Erzurum Lisesinden sonra, Eğitim Enstitüsünde okuyarak Fizik öğretmeni oldu. başarılı ve özverili bir meslek hayatının ardından emekliye ayrıldı ama hiçbir zaman emekli olmadı. Çünkü o memleketine, toprağına ve insanına aşıktı.

İslam ahlakı üzerine hayatını tanzim etmiş ,milli değerlerine sıkı sıkıya bağlı bir kişilikti.

Bu eksen üzerinde binlerce öğrenci ve kendi gibi pırıl pırıl evlatlar yetiştirdi.

Şehri terk etmeyen üç beş inatçı Erzurum sevdalı-larından biriydi. Ait olduğu toprağın manevi zenginliğinin farkında olması, kendisine güzel bir kapı araladı ve bu kapıdan içeri girerek kendisini unutulmaz yapacak olan "Erzurum'un Kandilleri" isimli kitabını yazdı.

Hayatını anlamlı kılan bu kardeşimizi, bir türbe-de, bir caminin haziresinde, mezarlıklarda, tarihi eserlerin etrafında her an görebilirdik.

Kendisini bu sahada en son Kırmacı Camisinin haziresinde görmüş ve kışın soğuşuna rağmen ayakta güzel bir sohbet yapmıştık.

Kendisiyle 45 yıllık bir arkadaşlığımız oldu, bu süre zarfında ondan hiç kırılmadık, hiç gücenmedik yaşam tarzı ve sorumlu kişiliğinden dolayı kendisine hep hayranlık duyduk.

Erzurum'un manevi şahsiyetlerini topladığı "Erzurum'un Kandilleri" Kitabı çıktığında imzalı bir kitabını getirme nezaketinde bulunmuştu.

Yıllar önce yakalanmış olduğu hastalığın verdiği sıkıntıların arttığını söylerken, ifade ettiği cümleler "Hoştur bana senden gelen, Ya goncadır yahut diken, lütfün da hoş, kahrın da hoş" felsefesini taşıyordu.

Yazıldığı Hac sırasının gelmediğini söylerken, bu özlemine ulaşamayacağının endişesini ima edip, Umreye gitmek niyetinde olduğundan bahsettiğinde sanki de yolun sonunu işaret ediyordu.

En son görüşmemiz bundan bir hafta önceydi. Naci Elmalı'yla birlikte yanına uğradığımızda çok mutlu oldu, kendisine yazmış olduğum "Güzel Erzurum" kitabımı hediye edince, çok keyiflendi "Hasta ziyareti kısa olmalıdır" prensibine uyararak, kendisiyle vedalaşıp ayrıldık.

Dün benim için zor bir gündü, gece yorgun bir şekilde eve gelmişim, telefonumu elime aldığım anda, Abdurrezzak Hocanın aradığını gördüm ve heyecanlandım. İlk anda aklıma, "Hoca benim kitabı okumuş herhalde yorumda bulunacak" diye düşündüm.

Hocanın telefonunu çaldığımda karşıma Abdurrezzak Hocanın büyük oğlu çıktı ve büyük bir metanetle babasının Hakka kavuştuğunu söyledi.

Duygularım alt üst oldu, Bahtiyar Vahap Zade'nin "Nasıl bir anda yok olur insan?" mısraları aklıma geldi.

Bizim kuşaktan bir tuğla daha kaymıştı, şehrin güzel insanlarından biri daha aramızdan ayrılmıştı.

Dostlarımızla birlikte İkinci namazında Ulu

Camiye gittik, Yakutiye müftüsü kürsüde amel defteri kapanmayacak olan Müslümanlardan bahsediyordu. Sadakay-i cariyeye ile arkalarında güzel bir ilim bırakanlar ve güzel evlatlar yetiştirenlerin amel defterlerinin kapanmayacağını anlatıyordu.

Bu esnada Abdurrezzak Hocanın arkasında bıraktıklarını düşününce, kardeşimizin bu müjdeye muhatap olduğunu hatırladık.

Narmanlı caminin avlusu vefalı insanlarla doluydu, cenaze namazını kılıp, kardeşimizi ait olduğu ebedi yurduna uğurlarken, gökten yağın yağmur üstümüzü ıslatıyordu. Bizde akan göz yaşlarımızla ruhumuzu ıslatıp "Hüküm Allah'ındır" emrini hatırlayıp, kardeşimizi sahibine emanet ettik.

Yolun açık olsun hasbi adam, kabri ni kandiller aydınlatsın, nur içinde yat seni özleyeceğiz?

Ümit Gergit ile sanat üzerine...

Muhammet L. KAYA

Ümit Bey, resim yapma yeteneğinizi nasıl keşfettiniz, sizi destekleyen oldu mu? Bu konuda eğitim aldınız mı? Biraz kendinizden bahseder misiniz?

1965 yılında Erzurum'un Hacıcuma Mahallesinde dünyaya geldim. 23 Temmuz Orta okulunda okurken resim ödevlerimi ağabeyime yaptırırdım. Bir gün yine ödev yapması için malzemelerimi hazırladım ve ağabeyime verdim. Ya bana kızgınlığı vardı ya da işi vardı şimdi tam hatırlamıyorum ama resmi yapmadı. Ben de ödevi teslim etmem gerektiğinden kendim yapmak zorunda kaldım. Ağabeyimin yaptığı kadar olmasa da güzel bir resim çıktı ortaya. Bu benim dönüm noktam oldu. Farklı duygular yaşamış, o zamana kadar almadığım zevki tatmıştım. Kendi kendime geliştirdim, 2 sergi açacak duruma geldim. Bir Matematik Öğretmeninin çizdiği resimler bunlar. Resim eğitimi almadım. Dediğim gibi branşım farklı. Ama bildiğim kadarıyla sayısalcılar Güzel Sanatlara meyilli oluyorlar. Bende tamamen Allah vergisi.

Şimdiye kadar kaç resim yaptınız ve kaç sergi açtınız? Uluslar arası başarılarınız var mı?

Sayısını tam olarak bilmiyorum. Ama 100-150 civarında vardır. Ben üniversite yıllarında karakalem

portre çizip, satar, kendime harçlık yapardım. Sanırım biraz doyumsuz yapım var. Bir gün bir resmi pilot kalemle karalarken resmin daha canlı, daha güzel göründüğünü keşfettim. Ve ondan sonra hep pilot kalemle çizmeye devam ettim. Dedeman Turizm ve Otelcilik Lisesi müdürlüğünü yaparken okulun bünyesinde bulunan Uygulama Otelinin odalarına resim asma ihtiyacı hasil oldu. Konu Erzurum olsun dedik. Araştırdık, kafamıza sinen resim bulamadık. Çalışan personellerden birisi benim neden denemediğimi söyledi. Her hafta bir resim çizerek odalara asıyorduk. Müşteriler tarafından beğeni olunca resimleri halkla neden paylaşmayalım dedim ve ilk sergimi Nisan 2010 yılında açtım. 2. Sergimi ise Mayıs 2015 yılında açtım. Herhangi bir yarışmaya girmediğim için ulusal ya da uluslararası bir başarıım yoktur.

Günde kaç saat çalışıyorsunuz?

Ben hergün belirli saatlerde veya bu kadar çalışacağım gibi bir meselem yok. Okul müdürlüğü görevim olduğu için her gün muntazam olarak resim yapıyorum. Normal olarak sabah sekizden akşam sekize kadar bir iş tempom var. Haftada birkaç gün daha yorucu geçiyor, öteki günlerde de dinlendiğim söylenebilir. O yüzden eve döndüğümde resim kağıdının ba-

şına geçme isteği kalmıyor içimde. Benim ara sıra resim krizim geliyor. İşte o anlarda ne resim yaptımsa o kadarla yetiniyorum.

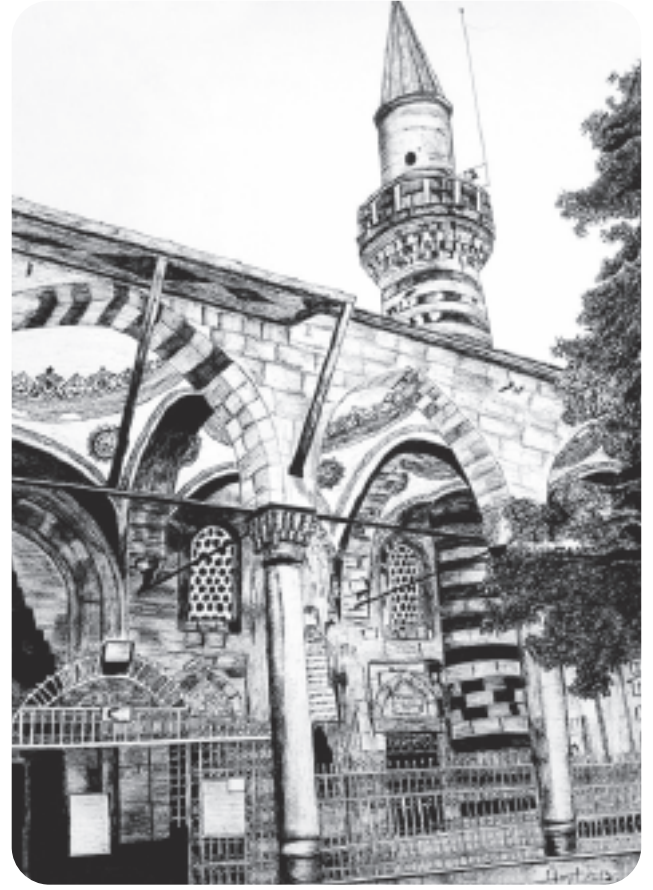
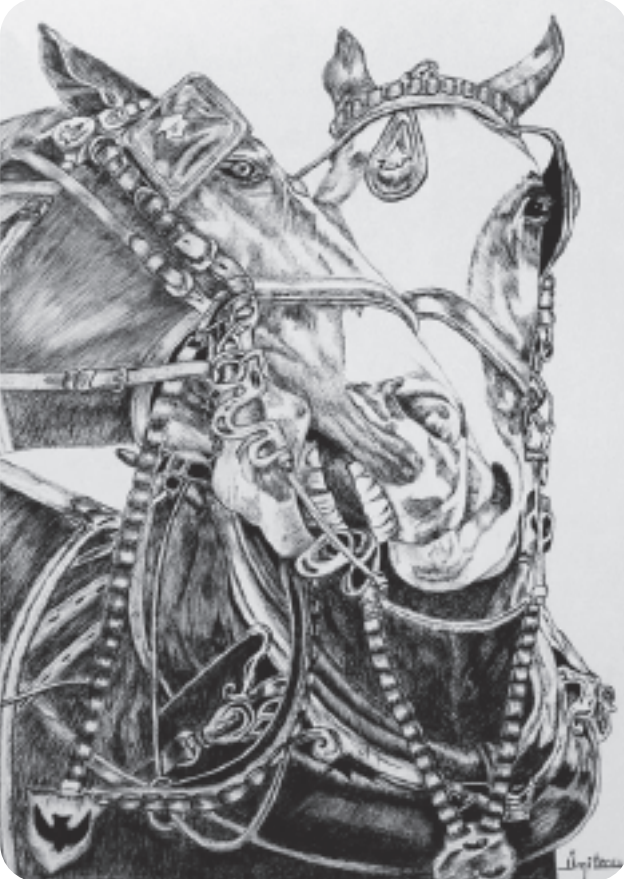
Gece çalışmalarıyla aranız nasıl?

Ben resim yapmaya başlamadan önce bütün gece uyanık kaldığımı hatırlamam. Resme başladıktan sonra gecem gündüze, gündüzüm de geceye dönüştü, zaman kavramını yitiriyorum. Çalışırken uyku gelmiyor aklıma.

Resim aşkınız aile çevresinde mücadele etmenize yol açtı mı? Yoksa her şey kendiliğinden mi gerçekleşti?

Başlangıçta ailemden çok destek gördüm, çocuklar ve eşim hep yardımcı oldular. Kızım S.Berna 17 yaşındaydı ben resim yapmaya yoğun başladığımda. Oğlum M.Emir de 12. Bir taraftan onların derslerine yardımcı olmaya çalışırken, aynı zamanda evin düzeni değişmesin diye çaba gösteriyordum. Bir resim evde çiziyordum, bir resim de okulda başlamıştım. Her iki mekânda da işleri aksatmamaya çalışırken dinlenme saatlerimde de tamamen resimle uğraşıyordum. Bu yüzdendir ki 6 ay gibi kısa süre içerisinde 1. Sergim için sergilenecek 30 resim çizme fırsatım oldu.

Şunu da merak ediyorum: Nasıl çalışıyorsunuz? Neler sizi teşvik ediyor veya besliyor?

Çalışmaya başlamadan önce sükunete kavuşacağım bir süreye ihtiyaç duyuyorum. Yani kafamı boşaltmalı, yapacağım resme odaklanmalıyım. Zaten o sükûnete kavuşmasam, çalışmam, çizemem. Çocuklarım çok zenginleştiriyor beni. Çalışmaya başladığımda tam olarak neyi çizeceğimi bilmem. Düşünmem bunu. Etkilendiğim bir şeyler vardır, o izlek üzerinde giderim, kendiliğinden gelişir kompozisyon, çizmeden önce şurada şu olsun, bunu bu köşeye koyuyorum diye düşünmem.

Resim yapmak nasıl bir duygu çok merak ediyorum doğrusu.

Bence resim yapmak; aynen klasik müzik dinlemek gibi, insanın içini rahatlatan bir aktivitedir. Çoğunlukla rahatlattığı söylenir, ama rahatlamamanın ötesine geçiren bir haldir resim yapmak, Her şeyden önce kendini dış dünyaya kapatmaktır. Saçma sapan haberler yayınlayan televizyonun sesini cızırtıya bırakması, görüntüyü karıncalara teslim etmesidir. Sokaktan geçen işportacının küçük bir sineğe dönüşmesi ve resmin üzerinde halkalar çizmesidir. Karanlıkta ışığı boyamak gibidir bana kalsa. Ve hatta aşıyorum haddimi, ışığı karanlığa boyamaktır. Derdi, tasayı unutturur. Renklerde kaybolursun. Duygularına tercüman olur renkler, şekiller, zamanı unutturur...

Çalışmalarınızda ilham kaynağınız nedir?

İnanın ben de ilham hep var. Gece, gündüz... Saati

hiç belli olmuyor. Hep bir şeyler karalarım hep bir şeyler çizerim. İlham kaynağım galiba benim iç dünyam oluyor. Yani dışardan bir etki değil gibi geliyor bana. Çünkü iç dünyamda şöyle bir şey var. Hayallerim. Hep hayallerle yaşıyor gibiyim. Hayallerim, düşlerim, ümitlerim... İlham kaynağım sanıyorum benim iç dünyam. Tabi ki çevreden etkileniyorum. 1. İlham kaynağım da Erzurum.

Biraz da bizim ilgilendiğimiz konuya değinelim. Erzurum size ne anlatıyor?

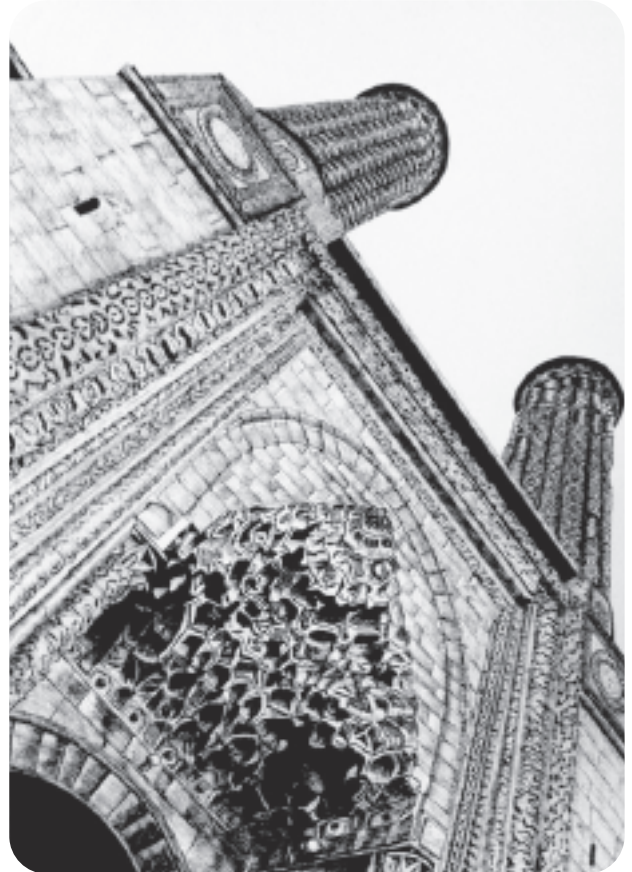
Erzurum bir hayat, Erzurum doğduğum ve 50 yıldır yaşadığım, ayrılmayı bir an bile düşünmediğim şehir. Sevgilim, aşkı. Hal böyle iken Erzurum bana her şeyi anlatıyor. İlham kaynağım, yaşam kaynağım. Ben iyi bir Erzurumlu, iyi bir Dadaş olmaya çalışan adamım. Eğer Dadaş kelimesindeki Ş harfinin kuyruğu

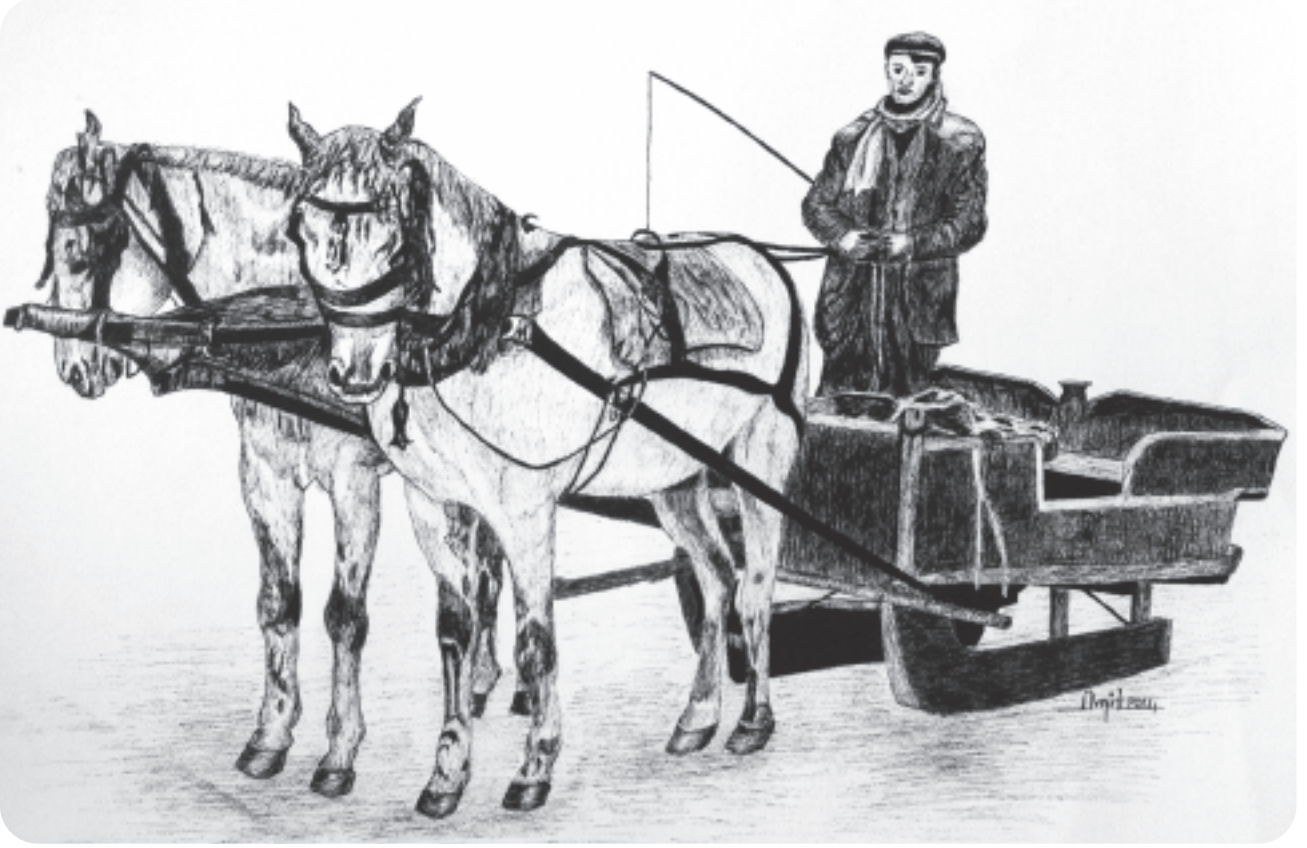

olabiliyorsam ne mutlu bana. Bu seveda anlatılmaz. Bakıyorum da bazı ağabeylerim ve gardaşlarım yazılarıyla, araştırmalarıyla, fotoğraflarıyla bu kadim şehre hizmet ediyor. Benim hizmetim de bu. Unutulmuş kültürümüzü resmederek yeni nesillere tanıtmak.

Bir sanatçı olarak Erzurum beslenecek bir yer mi?

Kesinlikle. Çünkü Erzurum'un bana göre gizemli bir havası var. Herkes sevmeyebilir. Tabi Erzurum'un soğuğu falan. Ben kendi dünyamda devamlı üreten, çalışan, güneş batıyorken çok farklı batmasını izleyen, doğuyorken "Günaydın Ümit, bugün ben sana çok güzel şeyler getirdim" diyebilen bir Erzurum'a sahibim. Kesinlikle bana ilham kaynağı veriyor.

Ümit bey, sizin çok yönlü bir sanatçı olduğunuzu erzurum'da herkes biliyor. Mesela Erzurum şivesi ile şiirler yazıyorsunuz, tiyatro ile uğraşıyorsunuz. Biraz da bu yönlerinizden bahsedebilir misiniz?

Evet. Ben Matematik öğretmeniyim. Ama insanlar beni bu alanla fazla tanımıyor. Lise ve Üniversite yıllarında amatörce tiyatroyla uğraştım. Öğretmen olduktan sonra özellikle Cumhuriyet Lisesinde iken öğrencilerle her yıl bir tiyatro oyunu hazırlayıp sunduk. Bir zaman sonra öğretmenlerden oluşan tiyatro ekibini kurduktan sonra onlarla çalışmama neden oldu. 2010 yılında ise yıllardır yapmayı çok istediğim tiyatral tarzda Şiir-Müzik dinletisi hazırlamaya başladım. 15 Müzik öğretmeni, 10 Edebiyat öğretmeni ve diğer branşlarda 5 öğretmenlerle bu dinletileri hazırladık. O zamanın Valisi Sebahattin ÖZTÜRK tarafından beğenilere mazhar olduk. Hatta bir dinletimiz için bütün randevularımı iptal ettiğini hatırlıyorum. Son iki yıldır öğretmen rotasyonu gidiş gelişlerden dolayı bu çalışmalarını yapamıyoruz. Bu gibi çalışmalarda ana amacımız öğretmenlerin fırsat verildiğinde neler yapabileceğini, yapılan güzel çalışmalara ne kadar kaliteli imza atacağını göstermekti.

Biz vakit ayırdığınız için çok teşekkür ederiz. Başarılı çalışmalarınızı bekliyoruz.

Asıl ben teşekkür ederim. Bana zaman ayırıp bu fırsatı verdiğiniz için.

V.V.(WILHELM) BARTHOLD'UN GÖZÜNDEN İSLAM KÜLTÜRÜ

Şahin TORUN

Başta Ortadoğu coğrafyası olmak üzere, Asya'da toplanmış haldeki Müslüman topluluklar, bunların tarihleri, toplumsal değişimler ve kültürel özellikleri hakkında kendisine kadar gelen hemen bütün oryantalist tezlerin hatalarını ve çarpık yanlarını da ortaya koyarak bütünüyle yeni ve öncü incelemeler yapan Rus tarihçi V.V. (Wilhelm) Barthold'un 1918 yılında yayınlamış olduğu 'Müslüman Kültürü' adlı çalışması Fatih Karakaya'nın titiz çevirisiyle Ayrıntı Yayınları'nın her ay birkaç kitap daha ekleyerek genişlettiği 'İdea-Ayrıntı' dizisi kapsamında geçtiğimiz ay yayınlandı.

Vasiliy Vladimiroviç (Wilhelm) Barthold'un neredeyse 100 yıl önce yazmış olduğu ve sınırlı sayıda ki Barthold uzmanlarının bileceği gibi, bir kitap olmaktan çok oylumlu bir makalesi olarak tarif edebileceğimiz 'Müslüman Kültürü' adlı bu çalışma, tarih yazımı çerçevesinde tam bir dönüm noktası ve düşünsel bir kilometre taşı olması bir yana, tıpkı 1932 yılında yapılan İngilizce çevirisine kısa ama bir o kadar da özlü bir önsöz yazar Hasan Sühreverdî'nin deyimleriyle; en değerli özelliklerinden biri de, her türlü övgü ve yerginin ötesindeki ağırbaşlı nesnellığı olan bir çalışma. O kadar ki dünya çapında bir Oryantalist olarak bilinse bile Barthold'u kadim Oryantalist bakışın çarpılığın-

dan kurtaran ve bundan da öte bu çarpıklığı düzeltme adına onurlu bir çabanın sahibi haline getiren bir kısa çalışmadan söz ediyoruz...

Bu da onu tıpkı F. Braudel'in 'Annales Okulu' bünyesinde tarihi yeniden yorumlarken yapmış olduğu gibi; önde ve üstte duranlardan çok arkada ve en altta duranların tarihini öne çıkarmasına benzer biçimde; tarih, tarih yazımı, kültür, coğrafya, kültürel coğrafya ve kültür tarihi ekseninde genişleyen, çok disiplinli olduğu kadar da ölçülü ve ufuk açıcı bir yöntemsel bütünlüğün öncülerinden biri haline getiriyor.

Barthold' u okurken öncelikle ilmin orta yerinden ışılan bir tutkunun öne çıkardığı halisane bir sornsallaştırma kaygısı çekiyor dikkatimizi. Her şeyden önce kaba Oryantalist algının söylediğinin tam aksine İslam'ın bir şekilde egemen olduğu coğrafyalarda hiçbir olayın, hiçbir değişimin, gelişimin, yenileşme ya da gerilemenin tek bir etkene indirgenemeyeceğine yönelik düşündürücü bir tespitle karşılaşıyoruz onu okurken.

Fatih Karakaya'nın salt bir çevirmen olmaktan öte konuyla yakından ilgili bir çabanın sahibi olarak titiz bir çevirisini sunduğu kitapta Barthold' un tam 100 yıl önce görmüş olduğu pek çok detayın bugün bile egemen haldeki Oryantalist bakış sahiplerince farkına varılmamış oluşu ise hayli düşündürücü bir noktaya taşıyor okuru.

Bu bağlamda sözgelimi, İslam coğrafyasının önemli bir kısmında ya-

şanagelen ve kimilerince gerçek kimilerince de yalancı bir bahar olarak yüzeysel biçimde yorumlanıp adlandırılan sürece yönelik onca eksik yorumlama çabasına bakarak bile bunu görmek mümkün.

Gerek geçmişte ve gerekse bugün için Müslümanlık, İslam, İslam Medeniyeti, İslam Kültürü ve Müslümanların gündelik hayatları konusunda söylenen doğru ya da yanlış onca yazınsal ve söylemsel birikimi bir yanda tutarak baktığımızda, Barthold'un bu çalışmasından çıkarabileceğimiz en önemli hususun bir yönetsel derinlik olduğunu söylememiz gerekiyor. Zira bu gün için bile içinden çıkılmaz bir kısır döngü niteliğindeki bu çarpık olduğu kadar da ezberlenmiş yığınımın tam aksine Barthold'un çalışmasını biricik kılan çok özel bir 'Sorunsallaştırma' kaygısıyla tanıyoruz onu okurken.

İşte bu emek, özveri ve birikime dayalı sorunsallaştırma arzusu dolayısıyla da Barthold'un kimi öncülerden farklı biçimde onların basite indirgeyerek ele aldığı hemen her şeyi ciddi bir sorunlaştırma ve böylece -olduğu gibi anlamaya - ve çözümlemeye çalıştığını gözlemliyoruz.

Sözgelimi, İslam tarihi içinde olagelen her türden tarihsel olay, gelişim, dönüşüm ve değişimin en basitinden tek bir nedene - İslam'a- indirgenemeyeceği ve böylece açıklanamayacağı yönündeki metodik bakış açısına dikkat çekmek gerekiyor. Bu bağlamda Barthold'un çalışmasını oldukça özet ama bir o kadar da geniş bir noktadan yola çıkarak Müslümanlar ve Moğollar hâkimiyetinde gerçekleşen hem tarihsel hem de sosyo-kültürel değişim ve dönüşümlere yönelik yorumlarıyla birlikte, topyekûn İslâm tarihinden öte İslam'ın yaşandığı bir çok toplumun tarihine yönelik yorumlarıyla da oldukça dikkat çekici ve açıklayıcı tezlere ulaştığını görüyoruz.

O kadar ki, hem Batı'da hem de Doğu'da bilinen nice hikâyenin, nice karakterin yer aldığı bir bütünlük içinde olagelen her şeyin yaşandığı coğrafi ve jeopolitik gerçekliklerin, mekan ve doğa tasvirlerinin, gündelik hayatın ustalıkla işlendiği ve yorumlandığı dikkatli bir bakışın eşliğinde Halifeliğin ilk zamanlarından İslami yükselişin görece zayıfladığı sürece kadar pek çok şeyi kendi gerçekliği içinde seyrettiğimiz kısa ama ağır bir belgeselle baş başa kalıyoruz.

Oluşturduğu bu belgesel yapıt içinde bize edebiyattan, sanattan, mimariden örnekler sunuyor Barthold. Sözgelimi bir yandan bir ezber olarak tüketildiği geldiğimiz 'Moğol İstilasına yönelik basit kabulü

sorunsallaştırırken öte yandan öve öve bitirilemeyen Batılı uygarlık birikiminin hiçte altında kalamayacak hatta birçok alanda onu aşacak biçimdeki bir Doğu'lu- İslam- kültürel birikiminden söz edebiliyor.

Moğolların, İsmaililerin, Şiiilerin ve Şia Kültürünün, Mezhebi hallerin, Takiyyenin ve Batı etkisinden çok kendi içsel nedenleriyle zayıflayan bir Müslüman tarihi iç gerçekliğinin altını çizen Barthold'un özellikle yazılı kültürel birikime örnek teşkil edecek nitelikte 18. Ve 19. Yüzyıllardaki İstanbul kütüphanelerini Avrupa ve Moskova kütüphaneleriyle karşılaştırarak Batıdakilerden zengin bir İslami yazınsal birikimin altını çizmiş oluşu ise hayli önem taşıyor.

Velhasıl Babür'den bir aktarımla şöyle bir alıntı yapıyor Barthold; *"Şayet baban iyi kanun koymuşsa onu koru; eğer kötüyse daha iyilerle değiştir"*

MÜSLÜMAN KÜLTÜRÜ

V. V. Barthold

Çeviren: M. Fatih Karakaya

Ayrıntı Yayınları

ÖNSÖZ

93 HARBI
BALKAN SAVAŞI
1.DÜNYA SAVAŞI
KURTULUŞ SAVAŞI
KORE SAVAŞI
KIBRIS SAVAŞI

ERZURUM'UN ŞEHİTLERİ -1

(TARİHTE İLK DEFA YAYINLANIYOR)

Dur Yolcu!

*Dur yolcu, bilmeden gelip bastığın,
Bu toprak, bir devrin battığı yerdir.
Eğil de kulak ver, bu sessiz yığın,
Bir vatan kalbinin attığı yerdir!.*

*Bu ıssız, gölgesiz yolun sonunda,
Gördüğün bu tümsek Anadolu'nda
İstiklal uğrunda, namus yolunda,
Can veren Mehmed'in yattığı yerdir!*

*Bu tümsek, koparken büyük zelzele,
Son vatan parçası geçerken ele,
Mehmed'in düşmanı boğduğu sele,
Mübarek kanını kattığı yerdir!...*

*Düşün ki başrolan kan, kemik, etin
Yaptığı bu tümsek, amansız, çetin,
Bir harbin sonunda bütün milletin,
Hürriyet zevkini tattığı yerdir!...*

Necmettin Halil Onan

KIRIM SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Teğmen	EŞREF	----	Pasinler	Pasinler	Kırım	1855
	MEHMET	----	----	----	----	1854
Üsteğmen	MUSTAFA	----	Pasinler	Pasinler	Kırım	1855
Teğmen	NUMAN	----	----	----	----	1854

OSMANLI-RUS SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Yüzbaşı	MEHMET	HASAN	----	----	MEYDAN HARBİ	1876
Yarbay	İBRAHİM	ABDULLAH	----	----	KARS HASTAHANESİ	1878
Yüzbaşı	İSMAİL	----	----	----	DEVEBOYNU MUHAREBESİ	1877
Yüzbaşı	KADRİ	EMİN	----	----	KARS MUHAREBESİ	1877
Yüzbaşı	KASIM	MUSTAFA	TORTUM	1843	SIRP MUHAREBESİ	1876
Yüzbaşı	MEHMET	ALİ	----	----	----	1877
Teğmen	MEHMET	RECEP	----	----	----	1877
Yüzbaşı	HÜSEYİN	HURŞİT	----	----	TOP DAĞINDA YAPILAN	1877
Teğmen	MEHMET	AHMET	----	----	MUHAREBEDE	1877
Teğmen	ALİ	YUSUF	----	----	KARS MUHAREBESİ	1877
Teğmen	MEHMET	RECEP	----	----	----	1877
Yüzbaşı	MEHMET	----	----	----	KOPDAĞI MUHAREBESİ	1877
Yüzbaşı	MEHMET	İBRAHİM	----	1819	----	1877
Yüzbaşı	HASAN	MUSTAFA	----	----	----	1877
Yüzbaşı	MEVLÜT	----	----	----	PLEVNE MUHAREBESİ	1877
Yüzbaşı	ARİF	MEHMET	OLTU	1843	----	1877
Yüzbaşı	AHMET	MEHMET	----	----	DEVEBOYNU MUHAREBESİ	1877
Üsteğmen	ALİ	DURSUN	TORTUM	1857	KARS CEPHESİNDE	1877
Yüzbaşı	ALİ	MEHMET	----	----	----	1877
Yüzbaşı	AHMET	MEHMET	----	----	KARS CEPHESİNDE RUSLARLA	1877
Üsteğmen	AHMET	EMİN	----	----	YAPILAN MUHAREBEDE	1877
	AHMET	YUSUF	----	----	----	1877
Yüzbaşı	AHMET	MEHMET	----	----	----	1877
Yüzbaşı	AHMET	MUSA	OLTU	----	----	1877
Teğmen	ABDULKERİM	AHMET	----	----	KARS MUHAREBESİ	1877
Yüzbaşı	ABDULKERİM	KAHRAMAN	İSPİR	----	----	1877
Teğmen	GENCO	AHMET	----	----	----	1877
Yüzbaşı	AHMET	ALİ	----	1829	ALACADAĞ MUHAREBESİ	1877
Yüzbaşı	MEVLÜT	----	----	----	----	1877
Yüzbaşı	YUSUF	MUSTAFA	----	----	----	1877
Üsteğmen	SALİH	HALİL	----	----	TOP DAĞINDAKİ MUHAREBEDE	1877
Teğmen	ÖMER	EŞREF	----	----	DEVEBOYNU MUHAREBESİ	1877

OSMANLI-RUS SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Yüzbaşı	M. TEVFİK	AHMET	----	----	KARS MUHAREBESİ	1877
Yüzbaşı	MUSTAFA	HALİL	----	----	----	1877
Yüzbaşı	MUSTAFA	MEHMET	PASINLER	1846	----	1877
Yüzbaşı	MUSTAFA	İBRAHİM	----	----	----	1877
Teğmen	ÖMER	EŞREF	----	----	DEVEBOYNU MUHAREBESİ	1877
Er	BİLAL	AHMET	OLTU	1872	DOKULUS VAKIASINDA	1897

TRABLUSGARP SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Er	İBRAHİM	HASAN	TORTUM	1882	ÇIZAN	1911
Er	AHMET	MEHMET	NARMAN	1883	ÇIZAN	1911
Er	MEHMET	ALİ	PASINLER	1882	ÇIZAN	1911
Er	HAMZA	KARAMAN	NARMAN	1882	ÇIZAN	1911
Er	HÜSNÜ	ABDULHAKİM	NARMAN	1888	ÇIZAN	1911
Yüzbaşı	ŞÜKRÜ	ALİ	----	----	CEZAYİN	1911
Er	MEHMET ALİ	MUSTAFA	TORTUM	1882	ÇIZAN	1911
Er	EFRAİM	ÇETİN	----	1882	ÇIZAN	1911
Er	ŞEVKET	SALİH	NARMAN	1883	ÇIZAN	1911
Er	YUNUS	MUSTAFA	NARMAN	1883	ÇIZAN	1911
Er	YUSUF	BATTAL	PAZARY- OLU	1888	ÇIZAN	1911
Er	MAHMUT	İSMAİL	İSPİR	1889	ÇIZAN	1911
Er	NAFİZ	ŞAMİL	NARMAN	1883	ÇIZAN	1911
Er	DURŞUN	COŞKUN	NARMAN	1882	ÇIZAN	1911
Er	MEHMET	HASAN	NARMAN	1883	ÇIZAN	1911
Er	MEVLÜT	SADETTİN	NARMAN	1882	ÇIZAN	1911
Er	YAŞİN	HALİL	TORTUM	1883	ÇIZAN	1911
Er	ŞEVKET	AHMET	PASINLER	1882	ÇIZAN	1911
Er	İSHAK	AHMET	NARMAN	1883	ÇIZAN	1911
Er	MAHMUT	İSMAİL	İSPİR	1889	ÇIZAN	1911
Er	AHMET	MEHMET	TORTUM	1883	ÇIZAN	1911
Er	ÖMER	BEKİR	OLTU	1883	ÇIZAN	1911

BALKAN SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Üsteğmen	ALİ ŞEFİK	MEHMET	----	----	BOLAYIR MUHAREBESİNDE	1913
Teğmen	MEHMET NİYAZİ	MUSTAFA	----	1882	ŞEBAM	1912
Yüzbaşı	HACI	HASAN	HORASAN	----	URBAN ÇATIŞMASINDA	1913
Er	AVDA	AHMET	HINIS	----	----	1912
Yüzbaşı	AHMET SAİB	ABDULLAH	----	----	KARAAĞAÇ MUHAREBESİ	1912
Albay	FERİT	SAİT	----	----	KÖPRÜLÜ CİVARINDA	1913

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Er	ADİL	İSMAİL	----	1889	MEYDAN HARBİ	1915
Er	MUSTAFA	ALİ	----	1889	MEYDAN HARBİ	1915
Er	MÜSLİM	HALİL	----	1883	MEYDAN HARBİ	1915
Yüzbaşı	MEHMET CAVİT	HASAN EŞREF	----	----	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	1914
Er	FAZİL	SALİH	----	1879	MEYDAN HARBİ	1914
Er	İBRAHİM	ABDUSSELAM	----	1887	MEYDAN HARBİ	1914
Er	EŞREF	ŞAKİR	TORTUM	1891	MEYDAN HARBİ	1914
----	ALİ AGAH	MEHMET	----	----	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	1914
Er	ALİ	HÜSEYİN	PASINLER	----	ALTINBULAK MUHAREBESİ	1914
Onbaşı	ALİ	HACI MEHMET	PASINLER	1890	VİZİROL MUHAREBESİ	1916
Er	MEHMET	HÜSEYİN	----	----	ERK MENZİL HST.	1915
Er	ABDULVAHAP	RECEP	İLICA	1883	52.FIRKA SIHHIYE BÖLÜĞÜ	1916
Teğmen	İBRAHİM	MUSTAFA	----	----	MALAZGİRT MUHAREBESİ	1915
Er	ŞEVKİ	MUSTAFA	İSPİR	1891	KARAHİSAR ŞARKİ HST.	1916
Er	HASAN	BEHLÜL	İSPİR	1882	KARAHİSAR ŞARKİ HST.	1916
Er	ÖMER	İFFET	----	1886	MEYDAN HARBİ	1915
Er	İBRAHİM	MEHMET	----	----	ALİ BEZİRGAN MUHAREBESİ	1915
Er	FARİS	MUSTAFA	PASINLER	1881	----	1915
Er	ALİ	MEHMET	AŞKALE	1882	ALİ BEZİRGAN MUHAREBESİ	1915
Er	MURTAZA ÇAVUŞ	OSMAN	NARMAN	1874	ERKİNİS	1915
Er	AHMET	MEVLÜT	İSPİR	1888	ERZİNCAN HASTANESİ	1915
Er	KAMİL	HALİT	PASINLER	1888	İMAM YAYLASINDA	1916
Teğmen	BEKİR	ALİ	PASINLER	----	EK KÖYÜ VERİLEN MUHAREBE	1914
Er	AHMET	RAHİM	----	1898	UZUN AHMET TABYASINDA	1915
Çavuş	HALİL	SALİH	İSPİR	1890	ZAYİAT CETVELİN	1914
Teğmen	ZİYA	ŞÜKRÜ	----	----	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	1914
Teğmen	YUSUF ZİYA	ŞÜKRÜ	----	----	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	1914
Er	AZİZ	DAVUT	----	1888	ANAFARTALAR	1915
Er	BATTAL	HASAN	İLICA	1878	KAPAKTEPE MUHAREBESİ	1916
----	ŞAMİL	TURAN	PASINLER	1883	HİNİS MENZİL HST.	1915
Er	BUDAK	MAHMUT	PASINLER	1895	MEYDAN HARBİ	1915
Yüzbaşı	MEHMET BAHRİ	İBRAHİM	----	----	MAYDOS MUHAREBESİ	1915
Er	HİMMET	MEHMET	ÇAT	1872	ÖZVİRAN MUHAREBESİ	1915
Yüzbaşı	İBRAHİM HAKKI	MUSTAFA	----	----	----	1914
Er	AHMET	YUSUF	----	1888	GAZZE	1917
Er	MEHMET EMİN	MEHMET YUSUF	ŞENKAYA	----	MEYDAN HARBİ	1915
Er	MEVLÜT	ARSLAN	AŞKALE	1892	KEMAH BOĞAZINDA	1917
Er	SÜLEYMAN	YUSUF	AŞKALE	1885	ERZURUM HST.	1915
Onbaşı	YAHYA	ALİ	----	----	ÇANAKKALE	1915
Er	AZİZ	COŞKUN	MERKEZ	1890	KANLISIRT	1915
Er	TİMUR	MUSTAFA	İSPİR	1893	HORE MUHAREBESİ	1915
Er	RAŞİT	MEHMET	----	1897	UZUN AHMET TABYASINDA	1915
Er	ŞAMİL	DURAK	İLICA	1883	HİNİS MENZİL HST.	1915
Er	BURHAN	HÜSEYİN	OLUR	1892	DOMUZ DERESİ	1915

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Başçavuş	SABİT	SÜLEYMAN	----	1890	KOZOP TEPEŞİ	1916
Er	OSMAN	ALİ	MERKEZ	----	SULTAN MURATHAN TEPEŞİ	1916
Er	HAMDİ	ŞAKİR	----	1875	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Er	DURŞUN	İBRAHİM	----	1894	FELAHİYE MUHAREBESİ	1916
Er	MEHMET	SANİ	PASINLER	1868	ERZURUMUN SAY HOCA MEVZİİ	1917
Er	HAKKI	ALİ	----	1883	2600 RAKIMLI TEPE MUHAREBESİ	1916
Er	Mutiullah	MOLLA NURİ	----	1895	51.FIRKA SİHHİYE BÖLÜĞÜ	1915
Er	HAKKI	İBRAHİM	İSPİR	1888	BAYBURT HST.	1916
Er	MİRZA	ALİ	HINIS	1895	SELMANPAK	1915
Er	CEMAL	YUNUS	----	1894	KANLIRE	1915
Er	ESAT	AHMET	KÖPRÜKÖY	1891	HİLAL-İ AHMER HST.	1915
Er	ALİ	SÜLEYMAN	HINIS	1882	GÜLHANE HST.	1915
----	ŞABAN	MAKRAD	----	----	HİLAL-İ AHMER HST.	1915
Er	MUSTAFA	MEHMET	----	----	CENUP GRUBU HST.	1915
Er	YAKUP	SÜLEYMAN	İSPİR	1892	FELAHİYE MUHAREBESİ	1916
Er	MEHMET	ARİF	PASINLER	1892	----	1916
Er	İBRAHİM	MUSTAFA	TORTUM	1895	FELAHİYE MUHAREBESİ	1916
Er	İSMAİL	ALİ	İSPİR	----	KORŞAKKAYADAKİ MUHAREBE	1915
Er	MAHMUT	HACI AHMET	İSPİR	1892	PADIŞAH TEPEŞİ	1915
Er	NAREM	ARİF	----	1891	AZAP'IN ŞARK SIRTLARINDA	1914
Onbaşı	REFİK	ALİ	----	1891	MEYDAN HARBİ	1915
Er	İSKENDER	VEYSEL	NARMAN	1892	MEYDAN HARBİ	1915
Başçavuş	ŞAKİR	TEVFİK	----	----	GÜLHANE HST.	1915
Onbaşı	KAHRAMAN	OSMAN	PASINLER	1893	KOP SİLSİLESİ MUHAREBESİ	1916
Er	MÜSLİM	BATTAL	İSPİR	1896	KARABIYIK MUHAREBESİ	1915
----	VEHBİ	ŞAKİR	----	----	KANLIRE MUHAREBESİ	1915
Onbaşı	İBRAHİM	SALİH	----	1877	BALVAİZ??	1916
Er	HALİL	HÜSEYİN	----	1878	11.AĞIR MECRUHİN HST.	1915
Yüzbaşı	MEHMET SABRİ	İDRİS	----	----	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	1914
----	MEHMET REMZİ	AKİF	----	----	HADRADA	1914
Er	ZEKERİYA	İBRAHİM	----	1892	AMMAN HST.	1918
Er	RECEP	ALİ	İSPİR	1894	ERZURUM HST.	1915
Er	MEHMET EMİN	ABDULLAH	----	1877	SEDDÜLBAHİR MUHAREBESİ	1915
Er	ALİ	HÜSEYİN	----	1878	AMERİKAN HST.	1915
----	RASİM	RIZA	----	1895	SAMSUN MENZİL HST.	1917
Er	ŞERİF	HAMDİ	----	1887	KUT	1916
Er	RIZA	ALİ	AŞKALE	1889	FELAHİYE MUHAREBESİ	1916
Er	MEDER	HURŞİT	HORASAN	1893	ZEVİN MUHAREBESİ	1914
Er	AVNİ	MEHMET	----	1884	ÇİFTLİK KÖYÜKİ MUHAREBE	1915
Er	ALİ	ABDURRAHMAN	İSPİR	1890	ZEVİN MUHAREBESİ	1914
Er	İBRAHİM	MEHMET	----	1876	KUTTÜ'L AMARE MUHAREBESİ	1915
Er	ABDURRAHMAN	AHMET	İLİCA	1883	MEYDAN HARBİ	1916
----	MEHMET	KAMİL	----	1880	6.SEYYAR HST.	1915
Er	AHMET	OSMAN	MERKEZ	1884	MERKEZTEPE	1915

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Asteğmen	HASAN TAHSİN	ALİ	----	1887	18.KOLORDU 1.SEYYAR HST.	1916
Er	NİYZİ	MEVLÜT	ŞENKAYA	1887	6.ORDU 3. KASIRLAR HST.	1916
Teğmen	SALİH ZEKİ	MEHMET	----	----	----	1914
----	ALİ TALAT	İSMAİL	----	1883	TEPEK MUHAREBESİ	1914
Er	HÜSEYİN	MEHMET	----	1879	AĞIR MECRUHİN HST.	1915
Er	ALİ	AHMET	----	----	ERZURUM SÜVARİ KIŞLA HST.	1915
Er	AHMET	İBRAHİM	----	1894	MEYDAN HARBİ	1918
Er	MUSTAFA	ALİ	PASINLER	1891	BİRÜ'S-SAİT	1916
Er	AHMET	MEHMET	PASINLER	1893	ZEVİN MUHAREBESİ	1914
Er	İSMAİL	MEHMET	----	1894	ALİBABA DAĞINDA	1915
Er	MEHMET	OSMAN	İSPİR	1882	HİLAL-İ AHMER ERZURUM HST.	1915
Er	MEVLÜT	HASAN	----	1884	MEYDAN HARBİ	1915
Er	NURİ	HÜSEYİN	PASINLER	1874	BİLANKAYA MUHAREBESİ	1916
Çavuş	ETHEM	AHMET	----	1891	MEYDAN HARBİ	1918
Er	VAMİK	ŞERİF	----	1893	MAYDOS MUHAREBESİ	1915
Er	MEHMET	MEHMET	----	----	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Er	KANBER	SÜLEYMAN	----	1891	HAYDARPAŞA HST.	1915
Er	İSMAİL	HÜSEYİN	----	1881	ARIBURNU KANLITEPE	1915
Er	HASAN	MEHMET	İLİCA	1886	KANLITEPE ARIBURNU	1915
Er	BİLAL	HÜSEYİN	----	1889	ARIBURNU KANLITEPE	1915
Er	BEKİR	HASAN	----	----	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Er	İBRAHİM	YUSUF	PASINLER	----	KEÇER TEPESİ	1914
Er	ÖMER	MEVLÜT	AŞKALE	1889	ALİBABA DAĞINDA	1915
Er	ŞERİF	AHMET	İSPİR	----	PASIN KARAKİLİSE	1914
Er	FERAMUS	HARUN	ŞENKAYA	1888	ALİBABA DAĞINDA	1915
Onbaşı	CEMAL	MUSTAFA	İSPİR	1878	KURŞAK KAYADAKİ MUHAREBE	1915
Er	MUHİTTİN	HABİP	PASINLER	1893	KAVARBAT MUHAREBESİ	1914
----	MEHMET ZEKİ	HAFIZ AHMET	----	----	ALTINBULAK MUHAREBESİ	1914
Yüzbaşı	İSMAİL HAKKI	DURSUN	HINIS	----	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	1914
Er	ABDULKADİR	HÜSEYİN	----	----	HANEKİN MUHAREBESİ	1914
Onbaşı	ARSLAN	MEHMET	PASINLER	1886	NİKSAR MENZİL HST.	1917
Er	ŞÜKRÜ	MEHMET	PASINLER	1892	ÖZVİRAN CİVARINDA	1915
Er	ARSLAN	HÜSEYİN	PASINLER	1892	ÖZVİRAN MUHAREBESİ	1914
Er	ALİ	ABDULLAH	----	1892	ÖZVİRAN CİVARINDA	1914
----	HAFIZ ŞAMİL	ALİ	----	----	----	1915
Er	MEVLÜT	MEHMET	----	1881	MAKRİKÖY GAZİLER HST.	1915
Asteğmen	MÜNİR	NECİP	TORTUM	1896	KEREVİZRE MUHAREBESİ	1915
Er	HALİL	HÜSEYİN	TORTUM	1870	MEYDAN HARBİ	1915
Er	AHMET	MEHMET	TORTUM	1876	TAŞLITEPE MUHAREBESİ	1915
----	KARA	MUSTAFA	----	1877	TOMBULTEPE MUHAREBESİ	1916
Yüzbaşı	İSMAİL HAKKI	----	İSPİR	----	KUDÜS 1.VATAN HST.	1917
Er	ABDURRAHMAN	YUNUS	TORTUM	----	34.FIRKA SIHHİYE BÖLÜĞÜ	1916
Er	DURAK	MUSTAFA	----	1881	İSTİLAT MUHAREBESİ	1917
Er	MAKSUT	ALİ	----	1882	16.KOLORDU HST.	1916

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Er	CEMAL ÇAVUŞ	HABİP	----	----	----	1916
Er	ALİ	MUSTAFA	AŞKALE	1873	KORŞAKKAYADAKİ MUHAREBE	1915
Er	HÜSNÜ	İBİŞ	ŞENKAYA	1893	KUNCULU KÖYÜ	1916
Er	BEKİR	ABDULLAH	İSPİR	1892	KUNCULU MUHAREBESİ	1916
----	A. NURİ EFEN	ALİ	----	----	RUSLARIN MUSAME	1914
Er	İSRAFİL	İBRAHİM	PASINLER	1891	----	1916
Er	TURAN	HABİP	İSPİR	1874	2.ORDU 9 NUMARALI SİİRT HST.	1916
Er	HÜSEYİN	MAHMUT	----	----	9.FIRKA SEYYAR HST.	1915
----	BAHRİ	SÜLEYMAN	NARMAN	1891	ALUCRA MENZİL HST.	1916
----	LÜTFİ	HACI İSMAİL	----	1891	15.KOLORDU HST.	1915
Er	ÖMER	MEVLÜT	----	1884	GAZZE	1917
Çavuş	ABDULLAH	MEHMET	PASINLER	1890	----	1916
Onbaşı	MEHMET	ALİ	----	1889	GARRAF MUHAREBESİ	1916
Yarbay	TEVFİK	MEHMET	----	----	ERZURUM HST.	1915
Yüzbaşı	ZİYA	MAHMUT	----	----	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	1914
Er	MUSTAFA	ALİ	İSPİR	----	HETEK TEPE	1914
Teğmen	MEHMET ŞÜKRÜ	M. ÖMER LÜTFİ	----	----	BARDİZ MUHAREBESİ	1914
Er	DERVİŞ	MEHMET	TORTUM	----	GEREK ŞİMAL SIRTLARINDA	1914
Çavuş	İBRAHİM	MEHMET	----	1875	ERZURUM MECRUHİN HST.	1915
Er	HASAN	ALİ	----	1878	SEDDÜLBAHİR KEREVİZ RESİ	1915
Çavuş	EYÜP	MEHMET	----	1880	----	1918
Er	CAZİM	YAKUP	HINIS	----	HENGE SIRTLARINDA	1915
Er	YUSUF	SABİT	ILICA	----	HANEKİN MUHAREBESİ	1914
Er	ŞABAN	EYÜP	İSPİR	----	HANEKİN MUHAREBESİ	1914
Er	KAYA	HALİL	PASINLER	----	HANEKİN SIRTLARINDA	1914
Onbaşı	KAHRAMAN	ALİ	NARMAN	1891	PETEK BOĞAZINDA	1914
Er	DAŞDAN	HALİL	PASINLER	----	HANEKİN SIRTLARINDA	1914
Çavuş	ARİF	YUSUF	PASINLER	----	ALTINBULAK MUHAREBESİ	1914
Er	İSMAİL	MEHMET	MERKEZ	1894	AZİZİYE	1915
Er	SABİT	HALİM	----	1877	MEYDAN HARBİ	1916
Er	HASAN	MEHMET	----	1892	HAYDARPAŞA HST.	1915
Er	AHMET	HASAN	PASINLER	1896	KORŞAKKAYADAKİ MUHAREBE	1915
Er	KAZIM	YUSUF	----	1884	KEREVİZRE	1915
Er	AKİF	İSMAİL	----	1886	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Er	ALİ	HÜSEYİN	----	1886	KEREVİZRE	1915
----	SÜLEYMAN	HÜSEYİN	TORTUM	----	PATASUR SIRTLARINDA	1915
Onbaşı	RECEP	MUHARREM	İSPİR	1888	ÇİFTLİK MUHAREBESİ	1915
Er	NAFER	HAYDAR	AŞKALE	1891	MECRUHİN SİNESERYAN HST.	1915
Teğmen	RIZA	İBRAHİM	----	----	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	1914
----	MEHMET ŞÜKRÜ	ÖMER LÜTFİ	----	----	BARDİZ MUHAREBESİ	1914
Yüzbaşı	HASAN	ÇERKES OSMAN	PASINLER	----	----	1914
Teğmen	ALİ RIZA	İBRAHİM	----	----	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	1914
Er	DURSUN	HÜSEYİN	----	1896	MEYDAN HARBİ	1915
----	HASAN AĞA	MAHMUT	HINIS	1872	RUSLARLA MUHAREBE	1915

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Er	RECEP	DURSUN	KÖPRÜKÖY	1894	MEYDAN HARBİ	1915
Er	MUSTAFA	EMİN	NARMAN	1880	KARADAĞ HARBİ	1915
Er	SAİT	RECEP	----	1893	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Onbaşı	MUŞTAK	MEHREZ	İSPİR	1887	YENİKÖY GARP SIRTILARINDA	1916
Onbaşı	MEHMET	HÜSEYİN	----	1875	16.KOLORDU HST.	1916
Çavuş	MEHMET	AHMET	----	----	YENİKÖY ŞARKINDA	1916
Er	KAZIM	ABER	OLTU	1877	MEYDAN HARBİ	1916
Er	KAYYUM	TAHİR	NARMAN	1884	2506 RAKIMLI HARPTİ	1916
Er	YUSUF	BEHRAM	PASINLER	1880	ERZURUM FİRVSÖĞLU HST.	1915
Er	NAİM	ZARİF	PASINLER	----	34.FIRKA SIHHİYE BÖLÜĞÜ	1915
Er	HACI	DERVİŞ	AŞKALE	1894	ERZURUM HİLAL-İ AHMER HST.	1915
Er	İSMAİL	ALİ	----	1894	BAĞDAT AHMER HST.	1916
----	SÜLEYMAN USTA	MERCAN	----	1884	SOĞANLI REYE GİRKEN	1915
Çavuş	MUSTAFA	İSMAİL	----	1885	MEYDAN HARBİ	1915
Er	ALİ	ABDULLAH	PASINLER	1892	ALEMİ MUHAREBESİ	1914
Er	TAHİR	İSA	----	----	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
----	ŞEBAB	MEHMET	PASINLER	----	MEÇENGERT MUHAREBESİ	1914
Er	MUSTAFA	MOLLA ALİ	----	1884	ARIBURNU KANLİTEPE	1915
----	MEHMET ŞAKİR	RECEP	----	1882	DİLMAN MUHAREBESİ	1915
Er	MEHMET	HALİL	TEKMAN	----	KANLİTEPE	1915
Er	MEHMET	HALİL	HINIS	1890	SEDDÜLBAHİR MUHAREBESİ	1915
Er	MEHMET	ABDURRAHMAN	----	1885	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Er	İSMAİL	ALİ	----	----	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Er	HASAN	SEYİT	----	1885	ARIBURNU KANLİTEPE	1915
----	SUPHİ	ŞÜKRÜ	----	----	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Er	HAKKI	KASIM	----	----	SEDDÜLBAHİR MUHAREBESİ	1915
Er	ZÜHTÜ	HALİL	----	1893	MEYDAN HARBİ	1915
Er	AŞİR	MEVLÜT	----	----	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
----	MUHYETTİN	İBRAHİM	----	1886	MEVANCİK MUHAREBESİ	1915
Er	ABDULLAH	MEVLÜT	İSPİR	----	CANASORDA	1915
Er	ARSLAN	DERVİŞ	PASINLER	----	BOZVİRAN MUHAREBESİ	1914
Er	AHMET	İSMAİL	----	----	BOZVİRAN MUHAREBESİ	1914
Teğmen	A. FEVZİ	MEHMET	----	----	----	1914
Er	ALİ	KALMAN	----	1890	ANAFARTALAR MUHAREBESİ	1915
Onbaşı	AHMET	HASAN	İSPİR	1888	LİCE HARBİ	1918
Er	HÜSEYİN	MUSTAFA	----	1889	TAŞLİTEPE MUHAREBESİ	1916
----	YUSUF FİKRİ	ŞABAN	----	1892	SİĞİRE MUHAREBESİ	1915
Çavuş	SABİT	MEVLÜT	----	1893	MEYDAN HARBİ	1915
Er	HACI HALİL	ALİ	----	1876	MEYDAN HARBİ	1915
Er	ABDURRAHMAN	ÖMER	----	1879	MEYDAN HARBİ	1915
Er	MAKSUT	ABDUSSELAM	----	1894	VELİ BABA MUHAREBE	1915
Er	MUSTAFA	MEHMET	----	1881	TEPE MUHAREBESİ	1915
Er	ETHEM	HALİL	TORTUM	----	BOZVİRAN MUHAREBESİ	1914
Er	ZİYA	MUSTAFA	NARMAN	1867	BAYBURT HST.	1916

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Er	MAHMUT	HÜSEYİN	----	1893	BALIKLI MUHAREBESİ	1914
----	YEMEN	OSMAN	PASINLER	1889	MEYDAN HARBİ	1917
Er	YUSUF	ALİ	TORTUM	1881	AK MUHAREBESİ	1915
Er	ŞÜKRÜ	İBRAHİM	----	1879	FELAHİYE MUHAREBESİ	1915
Er	SABİT	AHMET	----	----	CEBELİ GÖL	1915
Er	MUSTAFA	SÜLEYMAN	PASINLER	1883	AK MUHAREBE	1915
Er	MİKDAT	MUHARREM	TORTUM	1874	KIZLARKALE SIRTLARINDA	1915
Yüzbaşı	MEHMET RASİM	HACI HASAN	----	1882	KOŞA MUHAREBESİ	1915
Er	MEHMET	SULAT	PASINLER	1877	ALAKİLİSE ŞARK SIRTLARINDA	1915
Er	REFİK	DERVİŞ	----	1878	MEYDAN HARBİ	1915
Er	ALİ	VELİ	PASINLER	1896	AK MUHAREBESİ	1915
Er	HÜSNÜ	SAİT	ILICA	1864	ERZURUM MECRUHİN HST.	1915
Çavuş	KOTAN	ABDULLAH	----	1869	CEBELİKÖYÜ MUHAREBESİ	1915
Er	KAMİL	HACI DEDE	ILICA	1876	CEBELİKÖYÜ MUHAREBESİ	1915
Er	İSMAİL	ŞABAN	PASINLER	1874	CEBELİKÖYÜ MUHAREBESİ	1915
Er	HÜSEYİN	EMİN	PASINLER	1882	CEBELİKÖYÜ MUHAREBESİ	1915
Er	HÜSEYİN	ABDULREZZAK	TORTUM	1892	CEBELİKÖYÜ MUHAREBESİ	1915
Er	HAMDİ	ABDULLAH	İSPİR	1874	CEBİGEREK SIRTLARINDAN	1915
Çavuş	HACI ALİ	ABDURRAHMAN	PASINLER	1873	CEBELİKÖYÜ MUHAREBESİ	1915
Er	FAİK	HURŞİT	HORASAN	1879	AK MUHAREBESİ	1915
Er	DURSUN	ÖMER	İSPİR	1874	CEBİGEREK SIRTLARINDAN	1915
Teğmen	ATEŞ AĞA	MUHSİN	HINIS	----	----	1914
Çavuş	AZİZ	HÜSEYİN	İSPİR	1876	AK MUHAREBESİ	1915
Er	EMİN	ARİF	----	----	BOZVİRAN MUHAREBESİ	1914
Er	ABİD	HÜSEYİN	İSPİR	1884	CEBİGEREK SIRTLARINDAN	1915
Er	ABDULLAH	AHMET	NARMAN	1880	CEBELİKÖYÜ MUHAREBESİ	1915
----	MEHMET ZİYA	MEHMET	HINIS	----	----	1914
Er	HALİL	RECEP	----	----	ZEVİN MUHAREBESİ	1914
Er	BAHRİ	İSMAİL	----	1894	CEBELİKÖYÜ MUHAREBESİ	1914
Er	ARSLAN	ABDULLAH	PASINLER	----	ZEVİN MUHAREBESİ	1914
Er	HÜSEYİN	MİR	HINIS	1886	BÜYÜK A. MUHAREBESİ	1915
Er	FEHİM	MEHMET	----	----	HASANKALE MUHAREBESİ	1914
Er	HALİL	ŞÜKRÜ	----	----	BOZVİRAN MUHAREBESİ	1914
Er	HALİL	ŞAMİL	PASINLER	----	BOZVİRAN MUHAREBESİ	1914
Yüzbaşı	MUSTAFA FEHMİ	ALİ SÜLEYMAN	----	----	----	1914
Er	DURSUN	FETULLAH	----	----	VELİ BABA MUHAREBESİ	1915
Onbaşı	ŞEVKİ	KAMİL	----	----	MEYDAN HARBİ	1914
Er	HASAN	KURBAN	PASINLER	1870	AK MUHAREBESİ	1915
Er	SÜLEYMAN	MUSTAFA	AŞKALE	1892	KOMAN SÜVARİYLE MÜSAME	1915
Er	OSMAN	SALİH	----	1878	KOMAN SÜVARİYLE MÜSAME	1915
Er	MEHMET	TİMUR	PASINLER	1883	KOMAN SÜVARİYLE MÜSAME	1915
Er	MEHMET	ALİ	İSPİR	1894	KOMAN SÜVARİYLE MÜSAME	1915
Er	HACI AHMET	MUSTAFA	HINIS	1888	KOMAN SÜVARİYLE MÜSAME	1915
Er	ARİF	ALİ	----	1896	NASIRA HST.	1917

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Er	İBRAHİM	DURSUN	HORASAN	1897	KOZANTEPE	1916
Er	İBRAHİM	ALİ	----	1893	AKIN MENZİL HST.	1916
Er	YUSUF	ŞÜKRÜ	PASINLER	----	BAYBURT MENZİL HST.	1916
Er	ÖMER	HASAN	----	1889	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Er	İSMAİL	SALİH	AŞKALE	1881	GERK KAYASINDA	1916
Yüzbaşı	CAVİT	HASAN EŞREF	----	----	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	1914
----	MUHYETTİN	----	----	----	VAN MUSAMESİ	1914
Er	RASİM	FERİSEN	İSPİR	1887	KUTTÜ'L AMARE MUHAREBESİ	1915
Er	DEDE	YEMEN	AŞKALE	1895	KUTTU'L AMARE	1915
Teğmen	MUHYETTİN	İSMAİL	----	----	VAN	1914
----	İHSAN ŞEVKİ	TAYYAR	----	----	KARADAĞ MUHAREBESİ	1916
Çavuş	YUSUF	ŞERİF	----	----	KOCAN ŞARK SIRTLARINDA	1917
Er	İSMAİL	ŞERİF	NARMAN	----	ORDUCAK	1915
Çavuş	HAFIZ MEHMET	----	----	----	ORDUCAK	1915
Er	ALİ	MEVLÜT	----	----	ORDUCAK	1915
Er	MEVLÜT	ÖMER	PASINLER	1876	----	1916
Er	ALİ	AHMET	HORASAN	1891	----	1916
Er	NASUH	İBRAHİM	NARMAN	----	TEPE MUHAREBESİ	1915
Er	EYÜP	MEHMET	İSPİR	1870	ERZURUM MUHAREBESİ	1915
Er	MEHMET	DURSUN	İSPİR	1896	AK MUHAREBESİ	1915
Er	MUSTAFA	YEMEN	TORTUM	1893	51.FIRKA SIHHİYE BÖLÜĞÜ	1916
Er	KOÇUR	ALİ	----	1894	MEYDAN HARBİ	1916
Er	YUSUF	DERVİŞ	----	1886	HİLAL-İ AHMER HST.	1918
Er	AHMET	ABDULLAH	PASINLER	1869	AMERİKAN HST.	1915
Er	ZİYAETTİN	YUNUS	TORTUM	1899	MEYDAN HARBİ	1918
Çavuş	BATTAL	OSMAN	AŞKALE	1897	ŞEHAZOZ TEPEŞİ	1916
Er	HASAN	HÜSEYİN İPEKÇİ	----	1889	CENUP MECRUHİN HST.	1915
Er	NEDİM	MEHMET	----	1888	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Er	MUSTAFA	HÜSEYİN	ILICA	1883	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Er	MUHARREM	MEHMET	MERKEZ	1892	ZAYİAT CETVELİN	1914
Er	HIDIR	SÜLEYMAN	İSPİR	1872	ERZURUMUN MUHAREBESİ	1915
Er	ALİ	GARİP	AŞKALE	1892	KUŞE MUHAREBESİ	1915
Er	BEKİR	MUTİ	----	1875	ERZURUM MUHAREBESİ	1915
Er	AHMET	MUSTAFA	----	1883	ERZURUM MUHAREBESİ	1915
----	ALİ RIZA	OSMAN	----	----	PASINLERİN SIRTLARINDA	1917
----	ŞEŞO AĞA	REŞO	HINIS	----	SETAVDOS BASKININDA	1915
Er	İBRAHİM	İRFAN	PASINLER	1895	AK MUHAREBESİ	1915
Er	HAMZA	HÜSEYİN	İSPİR	1881	ALAGÖZ MUHAREBE	1915
Er	HALİL	HASAN	AŞKALE	1888	AK MUHAREBESİ	1915
Yarbay	ALİ RIZA	OSMAN	----	----	----	1915
Er	Abdulaziz	İBRAHİM	----	1895	AK MUHAREBESİ	1915
Er	ŞABAN	ÖMER	İSPİR	1893	MEYDAN HARBİ	1914
Çavuş	VEYSEL	İBRAHİM	NARMAN	1892	MEYDAN HARBİ	1916
Teğmen	SALİH	OSMAN	TORTUM	1887	----	1916

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Er	İBRAHİM	MUSTAFA	NARMAN	1889	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Er	AHMET	TAYYAR	----	----	ŞERAFETTİN SIRTLARINDA	1916
Teğmen	RASİM	MUSTAFA	----	1894	KEREVİZRE MUHAREBESİ	1915
Er	ÖMER	RESUL	PASINLER	1892	BULANIK YONCALI KÖYÜ	1915
Er	MUSTAFA	AHMET	TORTUM	1894	BULANIK YONCALI KÖYÜ	1915
Er	MEHMET	AHMET	TORTUM	1894	BULANIK YONCALI KÖYÜ	1915
Er	İBRAHİM	MEHMET	TORTUM	1894	BULANIK YONCALI KÖYÜ	1915
Er	İBRAHİM	OSMAN	TORTUM	1873	TAŞLITEPE MUHAREBESİ	1915
Er	MUHARREM	ALİ	AŞKALE	1876	SİVAS EMRAZ-I HARİCİYE HST.	1917
Onbaşı	NAHİT	ZİYA	----	1887	ERZURUM HAFİF HST.	1915
Er	OSMAN	YUSUF	NARMAN	1886	MERKEZTEPE	1915
Er	MAHMUT	AKİF	İSPİR	1896	ÇİÇEK SIRTLARINDA	1915
Asteğmen	M. CELALETTİN	M. ALİ PAŞA	----	----	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Er	HACI	MUSTAFA	MERKEZ	----	BİTLİS MENZİL HST.	1915
Er	İBRAHİM	MEHMET	PASINLER	1885	MERKEZTEPE	1915
Er	ALİ	MAKSUT	PASINLER	1888	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Er	Abbas	MUSTAFA	AŞKALE	1885	----	1915
Er	MUSTAFA	ALİ	TORTUM	1886	ERZİNCAN AHMER HST.	1915
Er	İBRAHİM	AHMET	----	----	ZEVİN MUHAREBESİ	1915
Asteğmen	YUSUF ZİYA	TALAT	----	----	YENİKÖY HARBİ	1914
Yüzbaşı	ŞEHAMETTİN	AHMET FUAT	----	----	----	1914
Çavuş	MEMİŞ	OSMAN	PASINLER	----	ZEVİN MUHAREBESİ	1914
Er	HÜSEYİN	NADİR	PASINLER	1882	BAKÜ CİVARINDA	1918
Er	NUMAN	DURŞUN	MERKEZ	1881	BOZVİRAN MUHAREBESİ	1914
----	MUSTAFA SUPHİ	ŞÜKRÜ	----	----	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Er	ABDULKADİR	MEHMET ALİ	AŞKALE	1896	KUTTU'L AMARE	1915
Er	DURŞUN	RAŞİT	AŞKALE	1887	AZMAN RESİ	1915
Onbaşı	İBRAHİM	DEDE	MERKEZ	----	ERZURUM SANTRAL HST.	1915
Er	VELİ	HURŞİT	AŞKALE	1883	GELİBOLU ASKERİ HST.	1915
Er	TUFAN	KURBAN	PASINLER	----	ERZURUM HST.	1915
----	ŞEVKET	ŞABAN	PASINLER	----	----	1918
Teğmen	SABRİ	İSMAİL	----	1880	FELAHİYE MUHAREBESİ	1916
Er	MUSA	MUSTAFA	TORTUM	1889	KOP SİLSİLESİ MUHAREBESİ	1916
----	MEHMET HAYRİ	İSMAİL	----	----	FELAHİYE MUHAREBESİ	1916
Er	OSMAN	AHMET	AŞKALE	1876	ARKİM	1915
Er	SABİT	HALİT	İSPİR	1883	ARKİM	1914
Er	ALİ	NAZİF	----	----	ŞERAFETTİN SIRTLARINDA	1916
Onbaşı	DURŞUN	KURBAN	NARMAN	1892	BOZVİRAN MUHAREBESİ	1914
Er	ŞEVKET	AHMET	ILICA	1870	18.KOLORDU SİHHİYE BÖLÜĞÜ	1916
Er	YUNUS	HÜSEYİN	PASINLER	1892	AĞVİRAN MUHAREBESİ	1914
Er	ÖKKEŞ	HALİL	PASINLER	----	AĞVİRAN MUHAREBESİ	1914
Er	OSMAN	DEDE	PASINLER	----	AĞVİRAN MUHAREBESİ	1914
Yüzbaşı	MUSTAFA NAİM	İBRAHİM	----	----	BOZVİRAN MUHAREBESİ	1914
Er	MEVLÜT	ŞEVKET	PASINLER	----	BOZVİRAN MUHAREBESİ	1914

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Er	KURBAN	MUŞTAK	PASINLER		BOZVİRANDA	1914
Onbaşı	İSA	MAHMUT	PASINLER	1887	AĞVİRAN MUHAREBESİ	1914
Er	ALİ	HÜSEYİN	PASINLER		AĞVİRAN MUHAREBESİ	1914
Yüzbaşı	AHMET TEVFİK	RAGIP	----		BOZVİRAN MUHAREBESİ	1914
Er	ABDURRAHMAN	MEHMET	PASINLER		AĞVİRAN MUHAREBESİ	1914
Er	MEHMET	HASAN	İSPİR	1884	BAKÜ MUHAREBESİ	1918
Er	DURSUN	MEHMET	İSPİR	1887	ARKİM	1914
Er	YUSUF	HALİL	TORTUM		AK MUHAREBESİ	1915
Yüzbaşı	FUAT	YUSUF	----		----	1914
Er	SADIK	HAYDAR	----	1894	11.KOLORDU 4.SEYYAR HST.	1916
Onbaşı	ZAKİR	KURBAN	PASINLER		MEYDAN HARBİ	1915
Er	SÜLEYMAN	MEHMET	İSPİR		MEYDAN HARBİ	1915
Er	SALİH	MUSTAFA	TORTUM		MEYDAN HARBİ	1915
Çavuş	MEVLÜT	REŞİT	HINIS		MEYDAN HARBİ	1915
----	FAİK	MEHMET ŞERİF	----		BEYT-İ İSA TAARRUZUNDA	1916
Er	İBRAHİM	YUSUF	İSPİR	1879	KELİCER MÜSAMESİ	1916
Er	HASAN	SALİH	İSPİR	1887	DANAGÖL DAĞINDA	1915
Er	MUSTAFA	AHMET	----	1893	KOSTANVAT MUHAREBESİ	1914
Er	MEHMET	HÜSEYİN	İSPİR	1896	HINIS MENZİL HST.	1915
Onbaşı	ZİYA	İBRAHİM	İSPİR	1884	CEBİGEREK SIRTLARINDAN	1915
Er	SABİT	RÜSTEM	----	1895	3.ORDU MECRUHİN HST.	1915
Er	TUFAN	YUSUF	İSPİR	1884	VELİ BABA MUHAREBE	1915
Er	TALİP	ABDULAZİZ	----	1884	VELİ BABA MUHAREBE	1915
Er	ŞAMİL	HALİL	HORASAN	1875	CEBELİKÖYÜ MUHAREBESİ	1915
Er	SEFER	EMİN	----	1871	CEBELİKÖYÜ MUHAREBESİ	1915
Er	RIZA	DERVİŞ	----	1878	CEBELİKÖYÜ MUHAREBESİ	1915
Onbaşı	RESUL	OSMAN	İSPİR	1887	AK MUHAREBESİ	1915
Er	OSMAN	MEVLÜT	PASINLER	1894	AK MUHAREBESİ	1915
Er	OSMAN	İSMAİL	----	1894	AK MUHAREBESİ	1915
Er	NAİB	MUSTAFA	TORTUM	1894	VELİ BABA MUHAREBE	1915
Er	MUSTAFA	MAHMUT	PASINLER	1872	CEBELİKÖYÜ MUHAREBESİ	1915
Er	MEHMET	MAHMUT	----	1880	CEBELİKÖYÜ MUHAREBESİ	1915
Onbaşı	DURAK	MAHMUT	PASINLER	1890	----	1916
Er	ABDULLAH	MUSTAFA	----	1877	KUTTU'L AMARE	1915
Er	ZİYA	MUSTAFA	PASINLER	1883	MEYDAN HARBİ	1915
Er	BEKİR	MUSTAFA	----	1876	GÖKLÜKÖY MUHAREBESİ	1915
Er	İSMAİL	HÜSEYİN	----	1882	----	1915
Er	AHMET	HÜSEYİN	----	1884	ERZURUM FİRVSÖĞLU HST.	1915
Er	MUHİTTİN	YUSUF	İSPİR	1878	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Er	HASAN	YUSUF	----	1879	ARIBURNU MUHAREBESİ	1915
Er	SÜLEYMAN	MEHMET	----	1885	MERKEZTEPE	1915
Çavuş	İLYAS	AHMET	İSPİR	1882	MERKEZTEPE	1915
----	ALİ	HÜSEYİN	----	1882	MERKEZTEPE	1915
Teğmen	ÖMER LÜTFİ	NUMAN	----	----	GENÇAĞA ÇİFTLİĞİ CİVARINDA	1914

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Er	ŞABAN	ALİ	ŞENKAYA	1898	KELKİT HST.	1916
Er	DURMUŞ	ÖMER	----	1879	KUTTÜ'L AMARE MUHAREBESİ	1915
Er	TAYYAR	BATTAL	İSPİR	1895	BAKÜ CİVARINDA	1918
Er	ZİYA	İBRAHİM	MERKEZ	----	AZAP MUHAREBESİ	1914
----	REMZİ	AKİF	----	----	ALAKİLİSE TEPELER	1914
Er	MEHMET	OSMAN	İLİCA	----	AZAP MUHAREBESİ	1914
Er	MEHMET	AKİF	MERKEZ	----	AZAP MUHAREBESİ	1914
Er	İZZET	YUSUF	İSPİR	----	AZAP MUHAREBESİ	1914
Er	İSMAİL	ALİ	AŞKALE	----	AZAYDA	1914
Teğmen	ABDURRAHMAN	HÜSEYİN NECİP	----	----	----	1914
Asteğmen	FAHRİ	M. EFENDİ	----	1896	AĞARE	1915
Onbaşı	HAMZA	MEHMET	TORTUM	1876	ERZURUM MECRUHİN HST.	1915
Er	ALİ	DERVİŞ	----	1880	MEYDAN HARBİ	1915
Onbaşı	SALİH	HASAN	----	----	CENUP MECRUHİN HST.	1915
Er	HASAN	KAMER	----	----	HANEKİN SIRTLARINDA	1914
Er	ŞABAN	MUSTAFA	TORTUM	1876	MEYDAN HARBİ	1915
Çavuş	ŞEMSETTİN	SÜLEYMAN	AŞKALE	----	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	1914
Er	YUSUF	DERVİŞ	NARMAN	1893	BADİCİVANDA	1914
Er	MUSTAFA	İSMAİL	PASINLER	1882	KOMASOR MUHAREBESİ	1914
Er	ALİ	MUSTAFA	PASINLER	1891	MEYDAN HARBİ	1914
Er	İSMAİL	AHMET	İSPİR	----	VASİTAN MUHAREBESİ	1915
Er	AHMET	MEHMET	----	1876	VASİTAN MUHAREBESİ	1915
Teğmen	MEHMET SİDDİK	MUSTAFA	----	----	BEYT-İ ORFUKA MUHAREBESİ	1917
Er	MEHMET	MUHARREM	İSPİR	1889	MEYDAN HARBİ	1915
----	ABDURRAHMAN	ALİ	----	----	ALTINBULAK MUHAREBESİ	1914
Er	ABDULMECİT	EMİN	----	1895	ŞİMAL GARBİ SIRTINDA	1915
Er	MAHMUT	AHMET	İSPİR	1878	KUTTÜ'L AMARE	1915
Er	MUSTAFA	AHMET	----	----	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	1915
Er	MUSTAFA	ABDULMECİT	----	----	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	1915
Er	MEHMET	MAHMUT	----	1892	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	1915
Onbaşı	YUSUF	OSMAN	----	1893	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	1914
Er	MUHİTTİN	ABDULKADİR	PASINLER	1880	MEYDAN HARBİ	1914
Asteğmen	NUSRET	MEHMET	----	----	KEREVİZRE MUHAREBESİ	1915
Er	HASAN	HÜSEYİN	PASINLER	1874	MEYDAN HARBİ	1914
Onbaşı	İSMAİL	İBRAHİM	İSPİR	1883	RAZUZDA MUHAREBE	1916
Çavuş	MEHMET	MUSTAFA	PASINLER	1875	MEYDAN HARBİ	1914
Er	MEHMET	AHMET	PASINLER	1880	MEYDAN HARBİ	1914
Er	MAHMUT	HURŞİT	PASINLER	1876	MEYDAN HARBİ	1914
Er	KURBAN	YUSUF	TORTUM	1885	OLTU MUHAREBESİ	1914
Er	İSHAK	TEVABİL	AŞKALE	1881	MEYDAN HARBİ	1914
Er	ABDURRAHMAN	MEHMET	----	1887	KUTTÜ'L AMARE	1915
Er	HASRET	MEHMET	TEKMAN	1888	ABAZA MUHAREBESİ	1915
Yüzbaşı	SÜLEYMAN NURİ	MEHMET	----	----	905 RAKIMLI ÇOBAN TEPESİ	1914
Er	MUSTAFA	ESAT	TORTUM	1874	MEYDAN HARBİ	1915

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Er	HALİT	KURBAN	PASINLER	1874	MEYDAN HARBI	1914
Er	HALİL	KADI	TORTUM	----	MEYDAN HARBI	1914
Er	ESAT	ÖMER	PASINLER	1875	MEYDAN HARBI	1914
Er	ALİ	ŞÜKRÜ	PASINLER	1891	MEYDAN HARBI	1914
Er	AKİF	AHMET DİGOR	PASINLER	1878	MEYDAN HARBI	1914
----	ABDURRAHMAN	İSA	----	----	----	1914
Er	İBRAHİM	ALİ	PASINLER	1892	MEYDAN HARBI	1914
Er	YUSUF	SÜLEYMAN	TORTUM	1880	UNKA GEDİĞİ	1915
Er	ŞEVKİ	İSMAİL	ILICA	1887	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	1914
Er	DAVUT	ALİ	İSPİR	1877	SEDDÜLBAHİR KEREVİZ RESİ	1915
Er	ŞERİF	CUMA	----	1893	BALIKLI MUHAREBESİ	1915
Er	MAHMUT	MUSTAFA	----	1893	BALIKLI MUHAREBESİ	1914
----	HAFIZ TEVFİK	MEHMET ALİ	----	----	ERZURUM HST.	1914
Er	AHMET	BAHRİ	----	1893	BALAZLI	1914
Er	BATTAL	HÜSEYİN	İSPİR	1870	MEYDAN HARBI	1915
Onbaşı	FEVZİ	ALİ	ILICA	1889	MEYDAN HARBI	1915
Yüzbaşı	CELALETTİN	İBRAHİM	İSPİR	----	----	1915
----	İSMAİL	AHMET	TORTUM	1895	UNKA GEDİĞİ	1915
Er	OSMAN	MEHMET	----	1887	18.KOLORDU 51.FIRKA SIHHİYE	1915
Er	MEHMET	İBRAHİM	----	1876	BÖLÜĞÜ	1915
Er	HAKKI	TAŞTAN	----	1892	ÇERMİK SUYUNDA	1915
Er	MEHMET	MEHMET	----	1894	ÇERMİK SUYUNDA	1916
Onbaşı	HALİL	ALİ	AŞKALE	1886	ZARA MENZİL HST.	1915
Er	AHMET	ABDULAZİZ	----	1886	DAMAKÇILIK MEVKİİ	1915
Er	ABDULLAH	AHMET	----	1893	HAYDARPAŞA HST.	1914
Onbaşı	ARSLAN	PERTEV	----	1878	BALIKLI MUHAREBESİ	1914
Er	SELİM	MEVLÜT	AŞKALE	----	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	1914
Er	MEHMET	AHMET	TORTUM	1890	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	1914
Teğmen	LÜTFİ	RECEP	----	----	MEYDAN HARBI	1914
Er	İSMAİL	İBRAHİM	AŞKALE	----	MEYDAN HARBI	1914
Er	HÜSEYİN	HASAN	----	----	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	1914
Yüzbaşı	HAYRİ	İDRİS	----	----	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	1914
Er	ARİF	HASAN	----	----	KÖPRÜKÖYÜ MUHAREBESİ	1914
Er	DURSUN	TATLI	----	----	KEREVİZRE	1915
Er	MUSTAFA	ALİ	NARMAN	1884	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	1914
Er	AKİF	AHMET	----	1891	MEYDAN HARBI	1914
Er	ABDURREZZAK	İBRAHİM	MERKEZ	1893	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	1914
Er	RIZA	BEDİR	PASINLER	1889	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	1914
Er	MEVLÜT	İSMAİL	----	1894	33.FIRKA SIHHİYE BÖLÜĞÜ	1915
Er	YUSUF	İBRAHİM	İSPİR	1895	MEYDAN HARBI	1915
Er	ÖMER	YUSUF	İSPİR	1883	KANLISIRT	1916
Er	ÖMER	YUSUF	İSPİR	----	MEYDAN HARBI	1916
Onbaşı	DURAK	-	----	----	----	1915
Çavuş	HALİT	ABDULLAH	----	----	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	1914
Er	KURBAN	HADİDA	HORASAN	----	MASLAHAT MUHAREBESİ	1915

KURTULUŞ SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Er	SABİT	HÜSEYİN	ŞENKAYA	1894	ARDAHAN HASTAHANESİ	1921
Er	CEZAİR	HÜSEYİN	----	1892	NASUH ÇAL HARBİNDE	1921
Er	ZİYA	SABİT	NARMAN	1898	DİKMELERDE	1921
Er	AZİZ	MUSTAFA	İSPİR	1890	MEYDAN HARBİ	1920
Er	ZİYAETTİN	HALİT	TORTUM	1901	NASUHÇAL HARBİNDE	1920
Er	HÜSEYİN	AHMET	NARMAN	1885	AKKİLİSEDE	1920
Er	DURDUN	HÜSEYİN	NARMAN	1891	AKKİLİSEDE	1920
Er	SEYRAN	KASIM	PASINLER	1900	KONYA HASTAHANESİ	1920
----	ABİDİN	MEHMET	----	1894	DUMLUPINAR	1921
Teğmen	H. CELALETİN	MEHMET NURİ	----	1895	KARTALTEPE	1921
Er	ZÜLFÜ	HABİP	----	1892	NASUH ÇAL HARBİNDE	1921
Er	İSMAİL	AHMET	NARMAN	1880	NASUHÇAL HARBİNDE	1920
Er	BEHÇET	CUMA	----	1895	ÇAY MEVKİ HASTAHANESİ	1922
Er	NEVZAT	MURAT	----	1896	ÜRGÜP HASTAHANESİ	1922
Er	MUHARREM	KASIM	----	1898	NASUH ÇAL HARBİNDE	1921
Yüzbaşı	HAYDAR	NİMET	----	----	----	1920
Er	HALİM	İSMAİL	----	1894	EVLİYA TEPEDE	1921
Er	HASAN	ALİ	----	1895	SAKARYA	1921
Er	RAŞİT	GEDİĞİ	----	1898	KIRMIZI TEPE'DE	1921
Er	SAİT	SÜLEYMAN	----	1893	KIRMIZI TEPE'DE	1921
Er	YUNUS	MEHMET	----	1899	KIRMIZI TEPE'DE	1921
Er	ÖMER	ABDULLAH	TORTUM	1898	BAYKARADA	1920
Er	MEHMET	YUSUF	----	1899	KIRMIZI TEPE HARBİ	1921
Er	OSMAN	MURAT	----	1898	NASUH ÇAL HARBİNDE	1921
Er	ALİ	AHMET	TORTUM	1890	BAYKARADA	1920
Er	AHMET	İSMAİL	İSPİR	1896	KIRMIZI TEPE'DE	1921
Er	HIDİR	ESAT	NARMAN	1898	BAYKARADA	1920
Er	TORUN	ALİ	PASINLER	1894	12.FIRKA Sağlık BÖLÜĞÜ	1920
Er	NAZİM	BEDİR	TORTUM	1899	BAYKARADA	1920
Er	MUSTAFA	ŞAMİL	PASINLER	1893	MEYDAN HARBİ	1920
Er	KERİM	HALİT	----	1894	MEZAR TEPEDE	1921
Er	İBRAHİM	HOKAT	TORTUM	1899	ERZURUM HASTAHANESİ	1921
Er	ABDULLAH	AZİZ	TORTUM	1898	ÇAL TEPEDE	1922
Er	HALİL	ARSLAN	TORTUM	1893	ERMENİLERLE MUSADEMEDE	1923
Binbaşı	MEHMET	HÜSEYİN	----	1882	İNÖNÜDE TopçuTEPEDE	1921
Er	VEYİS	MEVLÜT	----	1894	TÜRBETEPE NDE	1921
Er	ŞAMİL	YUSUF	----	1892	HAYMANA HARBİNDE	1921
Üsteğmen	AHMET CEMİL	ABDURRAHMAN	----	1895	ŞEYHALİ NDE	1921
Yüzbaşı	HULUSİ	İBRAHİM	----	1889	ÇILDIR HUDUT KARAKOLUNDA	1921
Er	AHMET	SÜLEYMAN	----	1896	ERZURUM HASTAHANESİ	1921
Er	KASIM	HACI	----	1891	ANTEP CEPHESİNDE	1920
Er	MURAT	YUNUS	----	1899	15.SEYYAR HASTAHANESİ	1921
Er	ŞAMİL	ALİ	İSPİR	1889	MEYDAN HARBİ	1920
Er	KURBAN	DERVİŞ	İSPİR	1900	MEYDAN HARBİ	1920

KURTULUŞ SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Er	RAİF	YUNUS	----	1899	SİVRİTEPE NDE	1921
Er	MEHMET	ALİ	İSPİR	1899	2 NUMARALI HASTAHANE	1921
Er	ALAATTİN	KERİM	----	1891	ÜRGÜP HASTAHANESİ	1922
Er	AHMET	MAİL	----	1894	SAKARYA	1921
Er	ŞEHİRİ	İSHAK	----	1896	SAKARYA	1921
Er	HASAN	HÜSEYİN	----	1894	SAKARYA	1921
Onbaşı	BEKİR	HÜSEYİN	----	1900	SAKARYA	1921
Er	ALİ	HÜSEYİN	----	1897	HAYMANA HARBİNDE	1921
Er	HASAN	ŞERİF	PASINLER	1898	HAK HATTINDAKİ KÖPRÜDE	1920
Er	KASIM	İBRAHİM	PASINLER	1860	KONYA HASTAHANESİ	1920
Er	HÜSEYİN	VELİ	TORTUM	1897	BAYBURT HASTAHANESİ	1922
Er	KÜÇÜK	ŞEVKİ	----	1896	HAYMANA	1921
Çavuş	AHMET	BATTAL	NARMAN	1896	YANIK TEPEDE	1921
Er	OSMAN	MEHMET	İSPİR	1900	MEYDAN HARBİ	1920
Binbaşı	MUSA KAZIM	MEHMET	----	----	KONYA HASTAHANESİ	1921
Er	ALİ	İDRİS	İSPİR	1894	MEYDAN HARBİ	1920
Er	AHMET	HÜSEYİN	----	1895	SAKARYA	1921
Er	MAHMUT	İBRAHİM	----	1899	SAKARYA	1921
Er	ATIF	OSMAN	----	1885	ERZURUM HASTAHANESİ	1920
Er	KERİM	ALİ	----	1898	TÜRBETEPE NDE	1921
Çavuş	ETHEM	MAHMUT	----	1893	HAYMANA	1921
Asteğmen	FAİK	AHMET HAMDİ	----	1893	TÜRBETEPE NDE	1921
Asteğmen	M. RASİM	ÖMER	----	1891	ESKİŞEHİR	1921
Onbaşı	AHMET	SELİM	----	1896	MANGALTEPE HARBİNDE	1921
Er	MUSTAFA	ALİ	----	1898	SAKARYA	1921
Er	NAİL	KURBAN	PASINLER	1892	12.FIRKA Sağlık BÖLÜĞÜ	1920
Er	YAKUP	MEVLÜT	----	1895	TÜRBE HARBİNDE	1921
Er	AHMET	MUSTAFA	TORTUM	1900	----	1920
Er	FAZLI	MUSTAFA	PASINLER	1897	8.FIRKA Sağlık BÖLÜĞÜ	1922
Er	YUSUF	İSMAİL	NARMAN	1894	MEYDAN HARBİ	1922
Er	YAHYA	CİHAN	TORTUM	1891	SARIKAMIŞ	1921
Er	HACI	RESUL	----	1899	HARBİ UMUMİ	1922
Çavuş	BAHRİ	ALİ	NARMAN	1896	SÖKESARAY GARP SIRTLARINDA	1922
Üsteğmen	HÜSAMETTİN	SÜLEYMAN	----	1899	ÇAL TAARRUZUNDA	1922
Er	ÖMER	İSMAİL	PASINLER	1896	KONYA HASTAHANESİ	1922
Er	ARSLAN	İBRAHİM	----	1891	SERĞİSARAY GARP SIRT LARI	1922
Er	ARİF	MEHMET	----	1893	SERĞİSARAY GARP SIRT LARI	1922
Er	MEVLÜT	GENÇ	TORTUM	1897	İNÖNÜ	1921
Er	ETHEM	AHMET	PASINLER	1889	BOĞAZ KEŞFİNDE	1920
Er	HÜSNÜ	MUSTAFA	TORTUM	1891	KARARGAH ŞİMALİNDE	1920
Er	OSMAN	KURT	NARMAN	1889	ARAMAN	1920
Er	HÜSEYİN	AHMET	TORTUM	1893	----	1920
Er	YUSUF	VAHAP	----	1894	KIRMIZI TEPE	1921
Er	AZİZ	KAZIM	----	1900	KIRMIZI TEPE HARBİ	1921

KURTULUŞ SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Çavuş	DURSUN	YUSUF	----	1898	KIRMIZI TEPE'DE	1921
Er	AHMET	NAFİZ	NARMAN	----	KARS HASTAHANESİ	1920
Er	BAHRİ	OSMAN	NARMAN	1898	BÜYÜK SARI YARDA	1920
----	İSKENDER	DERVİŞ	----	1895	DUMLUPINAR	1920
Asteğmen	MUSTAFA	ÖMER	----	1891	ESKİŞEHİR	1921
Er	İZZET	ABDULLAH	----	1897	MANGALTEPE HARBİNDE	1921
Yüzbaşı	YUSUF KENAN	SÜLEYMAN	----	1884	CIRCIR DAĞINDA	1920
Er	KERİM	PİRİ	PASINLER	1889	9.FIRKA SEYYAR HASTAHANESİ	1920
Er	NUH	RÜSTEM	TORTUM	1892	KARS HASTAHANESİ	1921
Er	CEZAİR	MAHMUT	TORTUM	1890	----	1920
----	MAKSUT	ABDULVAHAP	----	1891	ESKİŞEHİR	1921
Asteğmen	MEHMET VEHBİ	ŞAHİN	----	1897	ESKİŞEHİR	1921
Er	MUSA	KARABEY	TORTUM	1889	ALKARADA	1920
Er	ZEKİ	KASIM	PASINLER	1883	9.FIRKA SEYYAR HASTAHANESİ	1920
Er	AHMET	MEHMET	İSPİR	1895	----	1920

KORE SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
Er	İbrahim	FEYYAZ	TORTUM	1930	Kore	1953
Er	Haydar	MEHMET	HINIS	1930	Kore	1953
Er	Zaim	RECEP	MERKEZ	1929	Kore	1950
Er	Ali	SAİT	HINIS	1931	Kore	1953
Er	Mustafa	ŞÜKRÜ	MERKEZ	1930	Kore	1952
Üsteğmen	Mehmet	ELMAS	MERKEZ	1925	Kore	1951
Er	Yaşar	OSMAN	MERKEZ	1930	Kore	1952
Er	Mehmet	MEVLÜT	TORTUM	1930	Kore	1953
Er	Mustafa	ABDURRAHMAN	OLTU	1929	Kore	1950
Er	Dursun	HATİP	HINIS	1929	Kore	1951
Er	Fevzi	MUSTAFA	AŞKALE	1930	Kore	1953
Er	Lütfü	İSMAIL	İSPİR	1929	Kore	1950
Er	Mehmet	AFO	HORASAN	1929	Kore	1951
Yüzbaşı	MUSTAFA	----	----	----	Kırım	1855

KIBRIS SAVAŞI

Rütbesi	Adı	Baba Adı	İlçesi	Doğum Tarihi	Şehid Olduğu Yer	Şehadet Tarihi
K. Başçavuş	Tahsin	İBRAHİM	YAKUTİYE	1936	Kıbrıs	1974
Er	İlhami	İSMAİL	MERKEZ	1953	Kıbrıs	1974
Onbaşı	Gültekin	MUHSİN	MERKEZ	1952	Kıbrıs	1974
Er	Ali	M.ALİ	HINIS	1953	Kıbrıs	1974
Çavuş	Ekrem	Hamdi	AZİZİYE	1953	Kıbrıs	1974
Çavuş	Necdet	BEHÇET	MERKEZ	1953	Kıbrıs	1974
Er	Osman	İSMAİL	TORTUM	1953	Kıbrıs	1974

ERZURUM'DA İLK DEFA...

TARİH, TÜRK MİLLETİNİN BAĞIMSIZ YAŞAMA TUTKUSU VE VARLIĞINI SÜRDÜRMEK İÇİN YAPTIĞI PEK ÇOK MÜCADELEYE SAHNE OLMUŞTUR.

CENNET VATANIMIZIN HER KARIŐ TOPRAĞINDA VE DÜNYANIN DÖRT BİR KÖŞESİNDE YÜZBİNLERCE VATAN EVLADI ŞEHİT DÜŐMÜŐTÜR.

NİCE ÖLÜMSÜZ ZAFERİ KANLARI İLE TARİHE YAZAN AZİZ ŞEHİTLERİMİZİ DAİMA HATIRLAMAK, ŞÜKRAN BORCUMUZU ÖDEMEK VE BU SAYGIYI GELECEK NESİLLERE AKTARMAK HEM KUTSAL BİR GÖREV HEM DE NAMUS BORCUDUR.

ASLA UNUTULMAMALIDIR Kİ;

O KAHRAMANLAR,

NÖBETLERİNDEN VAZ GEÇMEDİLER,

ÇÜNKÜ NÖBET YERİ TERK EDİLMEZ!

ÇÜNKÜ O YİĞİTLER ÖLMEDİLER,

ÇÜNKÜ ŞEHİTLER ÖLMEZ!

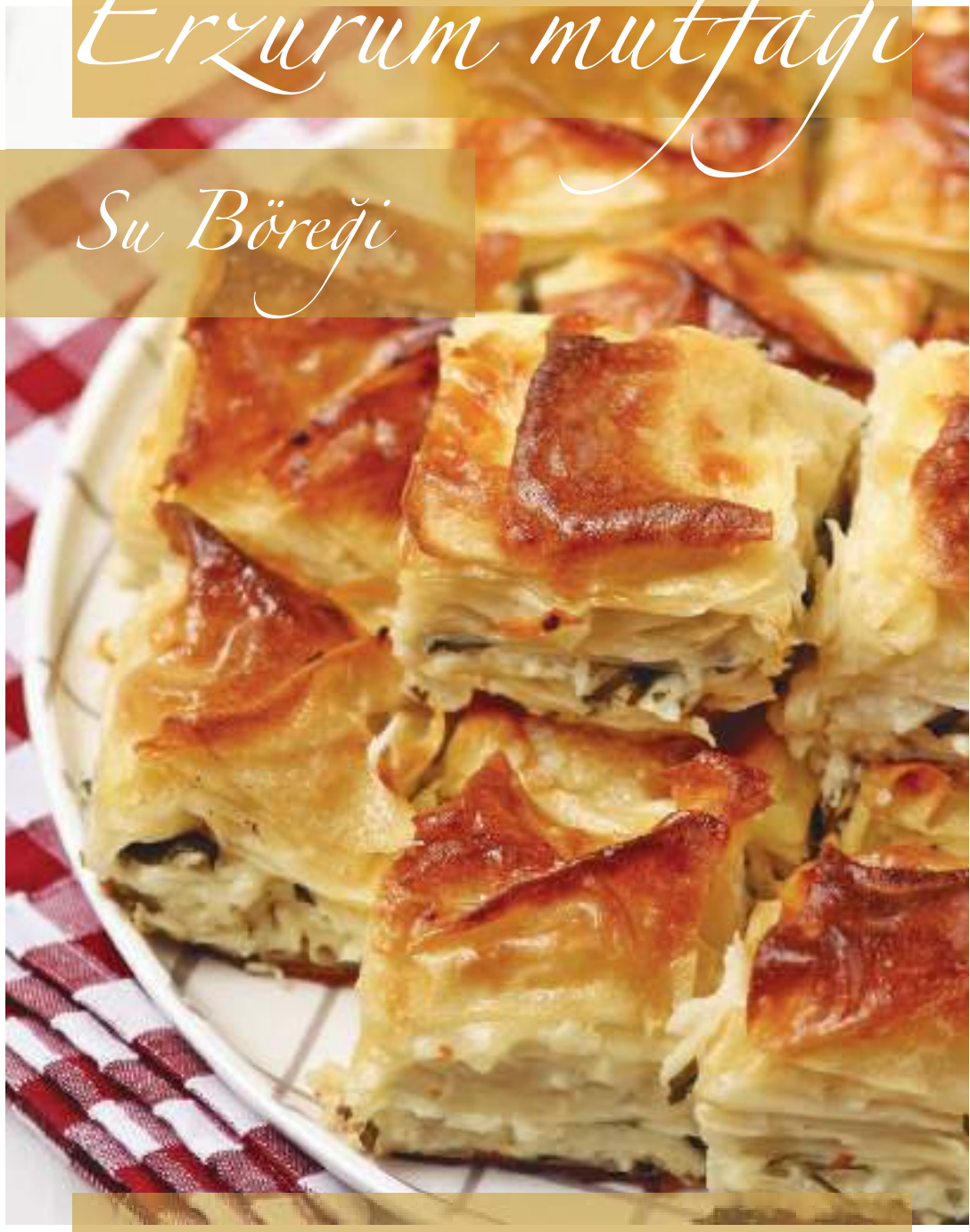
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI'NIN İNTERNET SİTESİNDE KIRIM SAVAŞI'NDAN BAŐLAYARAK KIBRIS BARIŐ HAREKATI DÂHİL OLMAK ÜZERE SAVAŞ VE MUHAREBELERDE ŞEHİT OLAN PERSONELİMİZİN YAKINLARINA ULAŞMAK MAKSADIYLA "ŞEHİT BİLGİ KAPISI" UYGULAMASI HAZIRLANARAK HİZMETE SUNULMUŐTUR.

YUKARIDAKİ ŞEHİT İSİMLERİ GENEL KURMAY BAŞKANLIĞI'NIN SİTESİNDEN SEÇİLEREK ALINMIŞTIR. TÜM ŞEHİTLERİMİZE ALLAH'TAN RAHMET DİLİYOR AZİZ HATIRALARININ ÖNÜNDE SAYGIYLA EĞİLİYORUZ.

Yükseklerden Gelen Lezzet

Erzurum mutfağı

Su Böreği

Malzemeler: 5 adet yufka, 2 adet yumurta, 1 su bardağı süt, 1 su bardağı sıvıyağ veya eritilmiş tereyağı, 250 gram ezilmiş beyaz peynir, 100 gram rendelenmiş kaşar peyniri, 1 demet kıyılmış maydanoz.

Hazırlanışı: Böreğimizin içini hazırlamak için; Bir kabın içerisinde, beyaz peyniri, kaşar peynirini ve ince ince doğradığımız maydanozları karıştırıp harmanlıyoruz. Bir adet yufkayı önceden yağladığımız çukur bir fırın tepsisine yerleştirip, kenarlarını tepside sarkıtıyoruz.

Ayrı bir yerde yumurtayı, sütü ve sıvı yağı karıştırıyoruz.

Kalan yufkaları büyük parçalar halinde parçalayıp, yumurtalı sütlü karışıma ilave ediyoruz.

Bu karışımın yarısını, tepsiye serdiğimiz yufkanın üzerine döküyoruz.

Ortasına harmanladığımız iç harcını yayarak döküyoruz.

Üzerine, kalan yufkaları sütlü karışımı boşaltıyoruz.

Tepsinin kenarlarından sarkan yufka parçalarını böreğin üzerine kapatıyoruz. Önceden ısıtılmış 170 derece fırında, su böreğinin üzeri kızarana dek pişiriyoruz.

Keşke her şehrin böyle bir dergisi olsa...

Kadim Şehrin
Dergisi
şehr-i kadim
aziziye

Sevgi, Saygı, Hoşgörü...

Doğanın Sıcaklığı

Sizi Çağırıyor

The warmth of nature is inviting you

KAPLICA

SAUNA

Alca
termal tesisleri
AZİZİYE BELEDİYESİ

HAMAM

FİN HAMAMI

ESER: Fehim İBRAHİMHAKKIOĞLU

Başa geçmiş dadaşım, sanma sondan geliyor.
Ona sen tarihi sor ki O da ondan geliyor.

Hakkı İbrahimhakkioğlu

Şehr-i Kadim
Erzurum Albümünden

1950'li yıllar Lalapaşa Hamamı...
(Çöplük Hamamı)

(Metin Diler Arşivinden)

